

Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek

a regionális kutatások periodikus kiadványa, az észak-magyarországi regionális fejlesztés szakmai folyóirata

Megjelenik félévenként az Észak-magyarországi Regionális Kutatásokért Alapítvány, a Miskolci Egyetem Regionális Gazdaságtan Tanszék, az Észak-magyarországi Regionális Fejlesztési Ügynökség Közhasznú Nonprofit Kft. és a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Kereskedelmi és Iparkamara támogatásával.

VII. évfolyam 2.szám

Felelős kiadó:

Dr. Gál András, kuratórium elnök
Észak-magyarországi Regionális Kutatásokért Alapítvány, Miskolc

Főszerkesztő:

Dr. G.Fekete Éva

A szerkesztő bizottság tagjai:

Dr. Benedek József
Bihall Tamás
Dr. Kocziszky György
Dr. Vincze Mária

Szerkesztőség:

Észak-magyarországi Regionális
Kutatásokért Alapítvány, Miskolc

3525 Miskolc, Rákóczi u. 12.
E-mail: emorka@gmail.hu
www.uni-miskolc.hu/~euint
www.emorka.hu

Technikai szerkesztő:

Baksa Sára

Nyomdai munkák

MAXIMA CS-A
Nyomdaipari és Kereskedelmi
Szolgáltató Kft.

ISSN 1786-1594

Tartalomjegyzék

Tanulmányok	3
<i>Kullman Ádám – Janza Frigyes – Herczeg Béla:</i> A leghátrányosabb helyzetű kistérségek célzott támogatásának kísérlete, és első tapasztalatai Észak-Magyarországon	3
<i>Lunk Tamás - Wächter Balázs:</i> Tervezési tapasztalatok az LHH térségekben	21
<i>Baráthi Ottó:</i> Adalékok Nógrád megye rendszerváltás utáni gazdasági-társadalmi folyamatainak értékeléséhez	37
Ténykép	52
<i>Margitics György:</i> Észak-Magyarországi LHH-s tapasztalatok – regionális ügynökségi nézőpontból	52
<i>Lipták Katalin:</i> Hat ábra – hat megállapítás – az Észak-magyarországi régió leghátrányosabb helyzetű (LHH) kistérségeinek munkaerőpiaci helyzete	58
Észak-Magyarország LHH-s kistérségei fejlesztési stratégiáinak összefoglalása	65
Abaúj-Hegyközi kistérség (<i>Dernei Balázs</i>)	65
Bátonyterenyi kistérség (<i>Pintér-Kovács Enikő</i>)	67
Bodrogközi kistérség (<i>Béres László</i>)	69
Edelényi kistérség (<i>Osgyáni Gábor</i>)	71
Encsi kistérség (<i>Gazsi Péter</i>)	73
Hevesi kistérség (<i>Majorné Vén Marianna</i>)	75
Mezőcsáti kistérség (<i>Olberg Károly</i>)	77
Ózdi kistérség (<i>Dr. Oláh Péter</i>)	79
Sárospataki kistérség (<i>Lunk Tamás</i>)	82
Szerencsi kistérség (<i>Sain Mátyás</i>)	84
Szikszói kistérség (<i>Urbánné Pásztor Edina</i>)	86
Tokaji kistérség (<i>Wächter Balázs</i>)	88
Műhely	91
<i>Osgyáni Gábor:</i> Nem mondunk le senkiről az Edelényi kistérségben sem? Az LHH program tervezése az Edelényi kistérségben	91
<i>G.Fekete Éva:</i> „A felsőoktatás és a kistérségek partnerségi programja” – a Miskolci Egyetem és a Szikszói kistérség között	97
LHH Nyári Egyetem Irotán (<i>Lipták Katalin</i>)	99
TÉR-ÉRTÉK-FEJLESZTÉS Konferencia (<i>G.Fekete Éva - Lipták Katalin</i>)	102
<i>Lipták Katalin:</i> Közfoglalkoztatás a Szikszói kistérségben – Alsóvadász	104
<i>Piskóti Zsuzsa – Tribik Szivvia:</i> Turizmus a Szikszói kistérségben és szomszédságában	110
<i>Szép Tekla:</i> Megújuló energiaforrások hasznosítása a Szikszói kistérségben – Homrogd	113
<i>Jéger Gábor:</i> A Szikszói kistérség közlekedési helyzete	117
<i>Kispataki Csaba:</i> A Szikszói kistérség értékleltára	123
Kitekintő	128
<i>G.Fekete Éva:</i> Recenzió a „Kistérségek – nagyremények? A társadalmi önépítés megújuló formáiról” című tanulmánykötetről	128
Angol nyelvű összefoglalók / Summaries	131

Előszó

(Preface)

A 2007-ben meghirdetett, 2008-ban elindított, 2009-ben megtervezett és 2010-ben részben megvalósult, de még korántsem lezárt „Nem mondunk le senkiről” program az Észak-magyarországi régió 28 kistérségéből 12 kistérséget érint. A „leghátrányosabb helyzetű” 33 hazai kistérségnek pedig több mint harmada található régióinkban. Ezek az arányok már önmagában is elegendők a régió és a regionális fejlesztések iránt érdeklődők figyelmének felkeltésére. A leghátrányosabb helyzetű térségek fejlesztési programja azonban nem csak mennyiségi paraméterei, de újszerűsége, az integrált kistérségi programok irányába mutató jellege miatt is a hazai regionális fejlesztés izgalmas témája.

A folyóirat e számának szerzői maguk is közreműködtek, ill. jelenleg is közreműködnek a területi hátrányokat mérsékelni és közben új módszereket kipróbálni hivatott program előkészítésében, ill. megvalósításában. Úgy gondoltuk, nem érdektelen, ha ezen résztvevők tapasztalatait, a hátrányos helyzetű térségekről és a programról alkotott véleményét megosztjuk olvasóinkkal. A programhoz kapcsolódó elméleti tanulmányok mellett igyekszünk a hátteret és az eredményeket megvilágító tényeket, köztük a régió összes LHH-s kistérsége stratégiájának összefoglalóját is felsorakoztatni. Továbbá „Műhely” rovatunkban bemutatjuk egy adott kistérségben a program tervezésének és megvalósításának eddigi – valójában más kistérségekéhez hasonló - tapasztalatait. A „Műhely” rovat ad helyet a felsőoktatási intézmények és LHH kistérségek között kezdeményezett partnerség keretében a Miskolci Egyetem és a Szikszói kistérség között kialakult együttműködés eddigi történései és a hallgatók által végzett feltáró munka eredményei összefoglalásának is.

A témát nem tekintjük lezártnak. Szívesen fogadjuk az érintett kistérségek vagy a régiós szervezetek tapasztalatait a program megvalósulásáról, annak térségi hatásairól, valamint véleményeket és javaslatokat a kistérségi programozás bevezetésének lehetőségeiről. Szándékunkban áll a szikszói kistérségben folyó további munkáról is tudósítani.

Miskolc, 2010. december

Dr.G.Fekete Éva
főszerkesztő

Kullmann Ádám – Janza Frigyes – Herczeg Béla

A leghátrányosabb helyzetű kistérségek célzott támogatásának kísérlete, és első tapasztalatai Észak-Magyarországon

A leghátrányosabb helyzetű kistérségekben sajátos kísérlet zajlik, melynek célja a szerzők szerint az EU támogatások újszerű, a kistérségek igényeit a korábbiaknál nagyobb mértékben figyelembe vevő módon történő felhasználása. A cikkben az LHH program irányításában személyesen részt vevő szerzők áttekintik a leghátrányosabb helyzetű térségek korábbi fejlesztési programokban való szereplését és adatokkal igazolják a fejlesztési források elosztásában érvényesülő szempontok átértékelésének, az új felhasználási mód bevezetésének szükségességét. Ezt követően bemutatják a kistérségi programozáson alapuló elosztási rendszer lényegét, a program indulását. Mintegy összegzésként idézik a programról készült egyik független értékelése megállapítását, mely szerint: „A komplex területfejlesztési kistérségi programok alkalmazása az LHH-n kívül az összes kistérség vonatkozásában indokolt annak szellemében, hogy pályázatok helyett hatékonyabban támogathatóak a fejlesztési programok”.

Kulcsszavak: hátrányos helyzetű térségek, integrált fejlesztés

JEL-KÓD: R58

A leghátrányosabb helyzetű kistérségekben sajátos kísérlet zajlik: az LHH program célja szerint az EU támogatásokat újszerű módon, a kistérségek igényeit a korábbiaknál nagyobb mértékben figyelembe véve használja. A cikkben áttekintjük, hogy mi indokolja a törekvést az EU támogatások újszerű módon történő felhasználására, hogyan állt össze az LHH program, és az eddig eltelt idő alatt milyen mértékben sikerült elérni a célt.

Észak-Magyarország több szempontból is kiemelt figyelmet érdemel az LHH program tárgyalásakor.

- A régióban van a legtöbb LHH kistérség, itt a legmagasabb az LHH kistérségben élők száma, és itt a legmagasabb az LHH kistérségekben élők aránya a régió népességéhez képest.¹
- A régióban vannak az LHH kistérségek között is a legrosszabb mutatókkal rendelkező kistérségek, és itt van a legrosszabb foglalkoztatási mutatókkal rendelkező összefüggő térség.²

A fentiek alapján nem meglepő, hogy a leghátrányosabb helyzetű térségeket célzó korábbi programok, projektek közül több is a régióban valósult meg (ld. Cserehát program az Abaúj-Hegyközi, Edelényi, Encsi és Szikszói kistérségben, befogadó falu a Hevesi kistérségben, Tarnabodon), vagy a régióban indult (ld. gyerekesély program a Szécsényi kistérségben, wififalu az Edelényi kistérségben, Tomoron, majd a Szikszói kistérségben, Selyeben).³

¹ Az LHH kistérségek száma Észak-Magyarországon 12, Észak-Alföldön és Dél-Dunántúlon 8-8, Dél-Alföldön 5. Az LHH kistérségekben élők száma Észak-Magyarországon 350 ezer fő, Észak-Alföldön 320 ezer fő, Dél-Dunántúlon 170 ezer fő, Dél-Alföldön 120 ezer fő. Az LHH kistérségekben élők aránya a régió népességéhez képest Észak-Magyarországon 28%, Észak-Alföldön 21%, Dél-Dunántúlon 18%, Dél-Alföldön 9%.

² A legrosszabb mutatókkal az Abaúj-Hegyközi kistérség (174.) és a Bodrogi kistérség (173.) rendelkezik. A legrosszabb foglalkoztatási mutatókkal rendelkező összefüggő térség az Abaúj-Hegyközi, Edelényi, Encsi és Szikszói kistérségeket lefedő, közel 100 ezer fős Cserehát.

³ <http://www.cserehat.hu/>, <http://www.tutorialapitvany.hu/>, <http://www.gyerekesely.hu/>, <http://wififalu.blog.hu/>

Ennek megfelelően az LHH programot – ahol lehet – észak-magyarországi példákon keresztül mutatjuk be.

Megjegyezzük, hogy mindannyian személyesen részt vettünk/veszünk az LHH program irányításában, a Nemzeti Fejlesztési Ügynökségben (NFÜ) az LHH programiroda munkájában, így – bár természetesen igyekszünk objektív képet rajzolni – a cikk nem tekinthető független elemzésnek. A mások által készített független elemzéseket a cikk végén, külön mutatjuk be.

Fogalmak

A kedvezményezett térségek besorolásáról szóló 311/2007. kormányrendelet a 174 kistérséget több kategóriába sorolja. A kistérségek besorolása az összesen 32 társadalmi, gazdasági illetve infrastrukturális mutatót tartalmazó komplex mutató alapján történik.

Hátrányos helyzetűnek minősülnek az országos átlag alatti komplex mutatóval rendelkező kistérségek (94 kistérség). Ezen belül

- leghátrányosabb helyzetűnek minősülnek a legalacsonyabb komplex mutatóval rendelkező kistérségek, ahol az ország népességének 15%-a él (47 kistérség). Ezen belül

- komplex programmal támogatandók a legalacsonyabb komplex mutatóval rendelkező kistérségek, ahol az ország népességének 10%-a él (33 kistérség). Az egyszerűség kedvéért a továbbiakban *LHH kistérségekként* hivatkozunk rájuk.

A komplex programnak több neve is volt: „Nem mondunk le senkiről” zászlóshajó projekt, Új Magyarország felzárkóztatási program, végül *LHH program*.

Az LHH program több elemből áll.

- Az LHH kistérségek számára elkülönített támogatás
  - legnagyobb része *kistérségi programozás* formájában,
  - egy része a *gyerekesély program* formájában,
  - egy része az LHH kistérségek számára meghirdetett *pályázatok* formájában került felhasználásra.
- Az NFÜ a forrást szabályozási és szervezési eszközökkel igyekezett kiegészíteni. A továbbiakban *támogatáson túli eszközökként* hivatkozunk rájuk.

Az LHH program illetve a kistérségi programozás indokoltsága

Az LHH program és azon belül kistérségi tervezés indítását elsősorban a hazai EU támogatások illetve területfejlesztési támogatások korábbi felhasználásának gyakorlati problémái indokolták.

Az LHH program egészét indokolta egyrészt az LHH kistérségek helyzete, másrészt az EU támogatások korábbi felhasználásának az a tapasztalata, hogy a támogatások területi megoszlása nem segítette az LHH kistérségek felzárkózását.

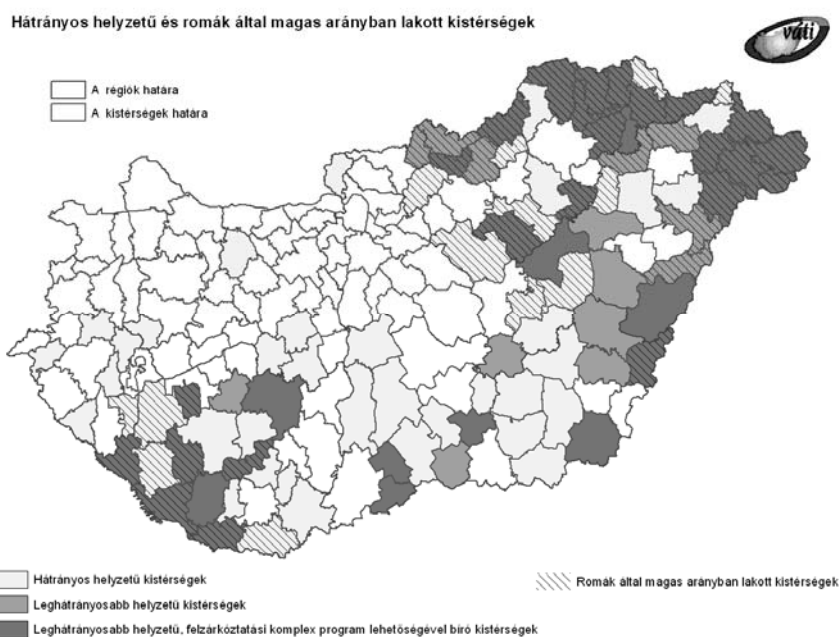
Az LHH programon belül a kistérségi programozást indokolta egyrészt az EU támogatások korábbi felhasználásának az a tapasztalata, hogy a támogatások területi megoszlása újratemelte a különbségeket, másrészt a területfejlesztési támogatásoknak az a tapasztalata, hogy a támogatások felhasználása és a kistérségi tervezés nincs összehangolva.

A kistérségi programozás számos kardinális elemét – így a kistérségek és a partnerség szerepét – az endogén források fontosságát hangsúlyozó elméletek és európai uniós iránymutatások is befolyásolták, ugyanakkor a kényszerűen rövid határidők miatt ezek csak korlátozottan érvényesülhettek.

Az LHH kistérségek helyzete

Az LHH kistérségek súlyos helyzete gyakorlatilag bármely fejlettségi mutatóval szemléltethető. Pl. az érettségizettek aránya a Bodrogi kistérségben az országos átlag alig több mint harmada, az egy főre jutó jövedelem kevesebb mint fele. Az állástalanok aránya az Abaúj-Hegyközi kistérségben az országos átlag több mint 3,5-szerese, a rendszeres szociális segélyben részesítettek aránya több mint 6-szorosa, stb. Igaz, más LHH kistérségek (pl. Észak-Magyarországon a Sárospataki és a Tokaji kistérség) lényegesen jobb, legalább is kevésbé rossz helyzetben vannak.

Az utóbbi években a leghátrányosabb helyzetű térségekben a fokozódó társadalmi feszültségek elérték azt a szintet, hogy a problémák országos üggyé váltak. Megjegyezzük, hogy az LHH program még ezt megelőzően került kialakításra, és – sajnos – eszközei sem tették alkalmassá e problémák megoldására, legfeljebb enyhítésére.

Az EU támogatások korábbi felhasználásának tapasztalata: a támogatások területi megoszlása nem segítette az LHH kistérségek felzárkózását, és újratermelte a különbségeket

Az LHH program tervezésekor az I. Nemzeti Fejlesztési Terv (NFT) támogatásainak területi megoszlását lehetett elemezni. Az elemzésbe az NFT támogatásainak lehető legszélesebb körét vontuk be. Egyedül a humán erőforrás fejlesztési források országos programok keretében megvalósuló részére nem terjedt ki vizsgálatunk. Mivel az országos programok területileg nem azonosíthatók, ezen esetekben a projektgazda székhelye (Budapest) szerinti azonosítás kifejezetten félrevezető lenne (pl. az aktív munkaerő-piaci programok támogatásai éppen a magasabb munkanélküliséggel sújtott térségekbe irányulnak). Az elemzésbe bevont források összege így mintegy 600 milliárd forint, az NFT forrásának 90%-a.

A régiók egy főre jutó támogatása az országos átlaghoz viszonyítva

Az NFT forrásaiból a fejlettebb régiók alacsonyabb, a kevésbé fejlett régiók magasabb fajlagos támogatásban részesültek (1. táblázat). Észak-Magyarország egy főre jutó támogatása kétszer annyi volt, mint Közép-Magyarorszáé.

1. táblázat: Egy főre jutó támogatás régiók szerint, országos átlag %-a

Régió	NFT	AVOP	ROP	KIOP	HEFOP	GVOP	NFT, AVOP nélkül
Közép-Magyarország	68	24	35	35	98	125	77
Közép-Dunántúl	80	67	68	80	76	99	82
Nyugat-Dunántúl	90	117	64	110	85	82	85
Dél-Dunántúl	109	154	150	46	142	74	100
Észak-Magyarország	135	87	161	242	123	80	146
Észak-Alföld	118	166	140	112	103	84	108
Dél-Alföld	122	162	113	137	79	117	113
A négy hátrányos helyzetű régió együtt	122	143	140	138	109	90	117

Operatív programok: Agrár- és vidékfejlesztési (AVOP), Regionális fejlesztés (ROP), Környezetvédelmi és infrastruktúra (KIOP), Humán erőforrás fejlesztés (HEFOP), Gazdasági versenyképesség (GVOP)

Forrás: EMIR

Kistérség-csoportok egy főre jutó támogatása az országos átlaghoz viszonyítva

A régiókhoz hasonlóan kistérségi szinten is kiegyenlítő tendencia rajzolódott ki, de ennek mértéke kisebbnek bizonyult. Az NFT forrásaiból a fejlettebb kistérségek alacsonyabb, a kevésbé fejlett kistérségek magasabb fajlagos támogatásban részesültek (2. táblázat). A leghátrányosabb helyzetű kistérségek egy főre jutó támogatása 20-30%-kal több volt, mint a nem hátrányosaké. Az Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program (AVOP) nélkül azonban egyáltalán nem beszélhetnénk kiegyenlítésről. (Ez azért érdekes, mert míg az előző tervezési időszakban a vidékfejlesztési támogatások egy része az NFT-ben jelent meg, az EU szabályok változása miatt az új ciklusban ezek már nem részei az ÚMFT-nek.)

2. táblázat: Egy főre jutó támogatás kistérségi kategóriák szerint, országos átlag %-a

Kistérség	NFT	AVOP	ROP	KIOP	HEFOP	GVOP	NFT, AVOP nélkül
80 nem hátrányos h.	92	59	68	91	120	117	100
47 hátrányos h.	105	178	122	96	62	76	89
14 leghátrányosabb h.	121	192	185	146	49	52	105
33 LHH kistérség	114	190	188	105	54	53	97

Forrás: EMIR

Kistérség-csoportok egy főre jutó támogatása a régiók átlagához viszonyítva

A hátrányos illetve leghátrányosabb helyzetű kistérségek átlagosan régiók átlagához közeli, vagy annál lényegesen alacsonyabb egy főre jutó támogatásban részesültek (3. táblázat). Egyetlen régió sincs, ahol akár a hátrányos, akár a leghátrányosabb helyzetű kistérségek a régió átlagánál lényegesen magasabb egy főre jutó támogatásban részesültek volna (eltekintve Közép-Magyarországtól, amely egyetlen hátrányos helyzetű kistérségével statisztikailag nem elemezhető).

3. táblázat: Egy főre jutó támogatás régiók és kistérségi kategóriák szerint, eFt

Régió	Összes	80 nem hátrányos helyzetű	47 hátrányos helyzetű	14 leghátrányosabb helyzetű	33 LHH kistérség
Közép-Magyarország	40	40 (0)	55 (+15)	-	-
Közép-Dunántúl	47	49 (+2)	35 (-12)	-	-
Nyugat-Dunántúl	54	54 (0)	50 (-4)	-	-
Dél-Dunántúl	65	66 (+1)	67 (+2)	60 (-5)	63 (-2)
Észak-Magyarország	80	80 (0)	73 (-7)	84 (+4)	78 (-2)
Észak-Alföld	70	82 (+12)	52 (-18)	72 (+2)	66 (-4)
Dél-Alföld	72	80 (+8)	71 (-1)	58 (-14)	51 (-21)
összesen	60	55 (-5)	62 (+2)	72 (+12)	68 (+8)

Zárójelben: eltérés a régió átlagától.

Forrás: EMIR

A hátrányos illetve leghátrányosabb helyzetű kistérségek az országos átlagnál magasabb támogatása tehát kizárólag abból származott, hogy az ilyen kistérségek nagyobb arányban találhatók azon régiókban, amelyek az országos átlagnál magasabb támogatásban részesültek. A támogatás területi megoszlása nem csökkentette a régió belüli területi különbségeket, nem segített az LHH kistérségek felzárkózását.

Az egyes kistérségek egy főre jutó támogatása a többi kistérséghez viszonyítva

Az egy főre jutó támogatás a legtöbb támogatást elnyert kistérségekben 20-25-szöröse, mint a legkevesebbet elnyert kistérségekben (4. táblázat).

4. táblázat: Egy főre jutó támogatás a legtöbb illetve legkevesebb támogatást elnyert kistérségekben, eFt

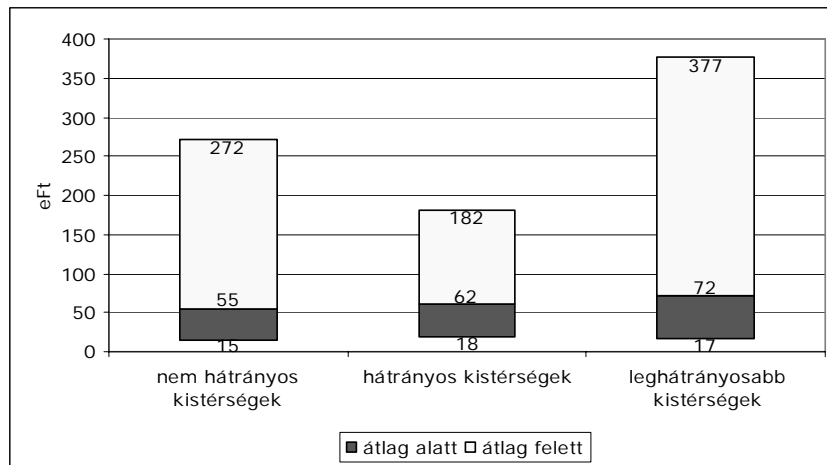
Legtöbb támogatást elnyert kistérségek	Egy főre jutó támogatás, eFt	Legkevesebb támogatást elnyert kistérségek	Egy főre jutó támogatás, eFt
Bodrogekői***	377	Ercsi	19
Tokaji***	312	Dunakeszi	19
Gárdonyi	272	Sarkadi***	18
Sátoraljaújhelyi*	182	Kiskunmajsai*	18
Békéscsabai	166	Kapuvári	18
Ibrányi-Nagyhalászi**	157	Aszódi	18
Dombóvári*	148	Lengyeltóti***	17
Orosházai*	142	Nagykátai	17
Sárvári	140	Monori	15
Salgótarjáni**	139	Tapolcai	14

*47 hátrányos helyzetű, **14 leghátrányosabb helyzetű, ***33 LHH kistérség

A Bodrogekői kistérség egy főre jutó támogatásának kiugró értékét a Vásárhelyi terv keretében megvalósult cigándi víztározó okozza. Ez a projekt legalább annyira szolgálja a Tisza-völgy egészének fejlődését, mint a Bodrogeközét, ezért a statisztika megtévesztő.

Forrás: EMIR

A „szórás” egyaránt magas a nem hátrányos helyzetű, a hátrányos helyzetű és a leghátrányosabb helyzetű kistérségek körében. Sokkal nagyobbak a különbségek adott kistérség-kategórián belül, mint a kistérség-kategóriák átlaga között (1. ábra).

1. ábra: Egy főre jutó támogatás kistérségi kategóriák szerint (átlag, min. és max.)

Forrás: EMIR

A támogatás területi megoszlása néhány leghátrányosabb helyzetű kistérségben felzárkózást eredményezhetett, de közben más leghátrányosabb helyzetű, valamint hátrányos helyzetű kistérségben leszakadást okozhatott, újratermelte a különbségeket.

A területfejlesztési támogatások tapasztalata: a támogatások felhasználása és a kistérségi tervezés nincs összehangolva

A támogatások felhasználása nem veszi figyelembe a kistérségi terveket. Ez a kritika több szinten is megfogalmazható:

- A kiírók szűkre szabják a támogatható tevékenységek kereteit, így egyes projekteket nem lehet megvalósítani, más projekteket pedig csak jelentősen torzítva lehet megvalósítani. (Később bemutatunk néhány konkrét példát, amivel az LHH programban szembesültünk.)
- A számos feladatot ellátó önkormányzatok minden lehetséges kiírásra benyújtják pályázatukat, és amelyik projektre kapnak támogatást, azt megvalósítják. Könnyen előfordulhat, hogy a település számára kevésbé fontos fejlesztés valósul meg.
- Az önkormányzatok kistérségi koordináció nélkül nyújtják be pályázatukat. Előfordulhat, hogy egymás mellett több hasonló fejlesztés is megvalósul.

A kistérségi tervezés pedig nem veszi figyelembe a lehetséges támogatásokat. A kistérségek egy évtized alatt számos tervezési kampányban vettek részt – pl. 1997 és 2001 között minden évben száz fölött volt a jóváhagyott területi koncepciók, illetve programok száma (Brodorits 2004) –, de minden alkalommal a kistérség forrásának meghatározása nélkül.

A fenti probléma következményeit a VÁTI a kistérségi tervezés indulása előtt négy LHH kistérségben készített elemzése részletesen bemutatja. (Brodorits 2008)

- A kistérségi fejlesztési tervek minősége változó: van, ahol a helyi adottságokhoz igazodó célokat fogalmaznak meg, de van, ahol csak sztereotípiákat tartalmaznak.

- A fejlesztéspolitika forrásaiból támogatáshoz jutott fejlesztések igazodása a kistérségi fejlesztési tervekhez esetleges. Mindegyik kistérségben található olyan fejlesztések, amelyek összhangban vannak a tervekkel, de a fejlesztések köre alapvetően egyéni cselekvésekből áll össze, ahol a projektek kitalálása, kidolgozása és támogatása többnyire kistérségi szempontból koncepció nélküli, nem tudatosan átgondolt, és nem hosszú távra tekintő fejlesztéseket eredményezett.
- A tervekben még szerepel a képzés, foglalkoztatás, gazdaságfejlesztés, roma integráció célja, de a fejlesztésekhez ténylegesen megszerzett támogatások nagy része csak a lakossági infrastruktúra fejlesztését (út, járda, kerékpárút, szennyvíz, gáz), valamint mezőgazdasági gépek beszerzését szolgálta.
- Nem sikerült mobilizálni a belső erőforrásokat, sem gazdasági, sem társadalmi oldalról. A vállalkozások és a civil szervezetek is jóval kisebb arányban részesültek a fejlesztésekből, mint az önkormányzatok, pedig ezekben a térségekben különösen fontos lenne a helyi közösségek erősítése.

A fenti probléma a forrásalapú kistérségi tervezéssel, és a támogatások felhasználásának a kistérségi tervekhez igazításával oldható meg. Erre tett kísérletet az LHH program keretében a kistérségi programozás.

Az LHH program bemutatása

Időbeli áttekintés

2006: zászlóshajó projekt meghirdetése

A leszakadó térségek célzott támogatásának, és ennek érdekében komplex programok, ún. zászlóshajó projektek indításának szüksége már az Új Magyarország Fejlesztési Terv (ÚMFT) első változatában is és az operatív programokban is megfogalmazásra került.

Az ÚMFT melléklete – a teljesség igénye nélkül – az alábbi zászlóshajó projekteket sorolja fel:

1. „Nem mondunk le senkiről” – leszakadó térségek felzárkóztatása
2. Versenyképességi pólusok
3. Kis- és közepes vállalkozások komplex fejlesztése
4. XXI. századi iskola
5. Gyermekesély
6. A tudás – esély
7. Akadálymentes Magyarország
8. Egészségügy
9. Takarékosan az energiával
10. Pécs – Európa Kulturális Fővárosa
11. Tiszta környezet

Az operatív programok számos további zászlóshajó projektet említenek.

A „Nem mondunk le senkiről”, leszakadó térségek felzárkóztatása című zászlóshajó projekthez való kapcsolódást a Gazdaságfejlesztési operatív program (GOP), az érintett regionális operatív programok (ROP-ok) – köztük az Észak-Magyarországi operatív program (ÉMOP) –, a Társadalmi megújulás operatív program (TÁMOP) és a Társadalmi infrastruktúra operatív program (TIOP) is tartalmazza.

A zászlóshajó projektek tartalmáról illetve formájáról sem az ÚMFT, sem az operatív programok nem szóltak. A „Nem mondunk le senkiről” zászlóshajó projekt esetében az érintett kistérségek köre sem volt meghatározva.

2007: az első pályázatok meghirdetése, az LHH kistérségek körének meghatározása

Az zászlóshajó projekt tartalmának, formájának meghatározatlansága az első pályázatokban is tetten érhető.

- A Gazdaságfejlesztési operatív programban, a vállalkozásfejlesztés terén, megjelentek olyan pályázatok, amelyek kifejezetten a hátrányos helyzetű térségek számára kerültek kiírásra (GOP 2.1.2/B, C, D).
- Ezzel szemben a többi operatív programban (ROP-ok, TÁMOP, TIOP) nem jelentek meg ilyen pályázatok. Az általános pályázatokba kerültek be enyhe preferenciák (pl. többlet pont, magasabb támogatási arány a hátrányos helyzetű térségek pályázói számára).

Év végére megtörtént az LHH kistérségek körének meghatározása: a 67/2007. (VI. 28.) országgyűlési határozat az elveket, a 311/2007. (XI. 17.) kormányrendelet pedig ez alapján a konkrét listát tartalmazza.

2008: komplex program indítása, kistérségi programok kidolgozása

Folytatódtak a vállalkozásfejlesztési pályázatok, de már a kormányrendeletben meghatározott LHH kistérségeknek lettek kiírva.

Az érintett regionális operatív programok, a Társadalmi megújulás operatív program és a Társadalmi infrastruktúra operatív program forrásaival kistérségi programozás indult. Ennek érdekében módosultak a támogatások felhasználásáról szóló rendeletek (255/2006. kormányrendelet, 16/2006. MeHVM-PM rendelet), az egyfordulós pályázat, kétfordulós pályázat, kiemelt projekt eljárása mellett bevezetésre került a kistérségi program eljárása. Minden kistérség számára meghatározásra került a felhasználható összeg, amelyre a kistérségek összeállították projektcsomagjukat, rövid projekt-javaslatokkal.

2009-10: a kistérségi programok megvalósítása

Folytatódtak a vállalkozásfejlesztési pályázatok.

A kistérségi programozás keretében megtörtént a kistérségek projektcsomagjainak értékelése és – a szükséges változtatásokkal – azok jóváhagyása. Megjelentek a vonatkozó kiírások, amelyek alapján a projektgazdák részletesen kidolgozták a projekteket. Megindult a projektek megvalósítása.

Párhuzamosan elindult néhány támogatáson túli eszköz alkalmazása.

Kistérségi programozás

A folyamat

Az LHH programon belül a kistérségi programozás logikája:

- annak érdekében, hogy az LHH kistérségek ne szakadjanak le még jobban az országos átlagtól, minden LHH kistérség részesedjen legalább a népességarányoshoz közeli mértékben az önkormányzatok, civil szervezetek fejlesztéseit finanszírozó forrásokból, minden LHH kistérség számára kerüljön meghatározásra egy ennek megfelelő keret,
- minden LHH kistérség valósítsa meg a számára legfontosabb fejlesztéseket az így meghatározott keretből,
- a magasabb abszorpciós képességű LHH kistérségek valósíthassanak meg további fejlesztéseket az összes kistérségnek szóló normál pályázatokon elnyerhető támogatásból.

Vagyis, az LHH program illetve a kistérségi programozás ambíciója az volt, hogy egyrészt az LHH kistérségek további leszakadását megállítsa, másrészt az EU támogatásokat a kistérségek igényeit a korábbiaknál nagyobb mértékben figyelembe véve használja. Az LHH program nem kapott eszközöket – a népességarányosnál nagyobb keretet – az LHH kistérségek tényleges felzárkóztatásához.

Az önkormányzatok, civil szervezetek fejlesztéseit finanszírozó források a regionális operatív programok (ROP-ok) – köztük az Észak-Magyarországi operatív program (ÉMOP) –, a Társadalmi magújulási operatív program (TÁMOP) és a Társadalmi infrastruktúra operatív program (TIOP) legtöbb prioritása. Nem került be a kistérségi programozásba a ROP-ok turisztikai prioritása (a forrás elaprózásától tartva), a TÁMOP felsőoktatási és a TIOP egészségügyi prioritása (mert az LHH kistérségekben alig van felsőoktatási intézmény illetve kórház, a kistérségi járóbeteg-szakellátó központok kialakítását szolgáló forrás felhasználásáról pedig korábban megszületett a döntés).

A fentiek alapján az LHH kistérségek számára összesen 82MrdFt-os keret került meghatározásra.

Az összeg harmada egyenlően, harmada a népességszám arányában, és harmada a településszám arányában került felosztásra az LHH kistérségek között. Utóbbi az aprófalvas térségeknek, és azok jellemzően rosszabb mutatói miatt a legrosszabb mutatójú térségeknek kedvezett. Így az egyes LHH kistérségek számára 1,3-4,3MrdFt-os keret került meghatározásra (1,3MrdFt a 12 ezer fős, 10 településből álló Lengyeltóti kistérségnek, 4,3MrdFt a 72 ezer fős, 29 településből álló Ózdi kistérségnek, 5. táblázat).

5. táblázat: Az Észak-magyarországi kistérségek kistérségi programozási kerete

Kistérség	Népesség- szám, ezer fő	Település- szám	Keret, MrdFt
Abaúj-Hegyközi	15,1	24	2,3
Bátonyterenyei	25,7	14	2,2
Bodrogközi	17,8	17	2,1
Edelényi	36,2	47	3,9
Encsi	24,2	35	3,1
Hevesi	35,9	17	2,7
Mezőcsáti	14,8	9	1,7
Ózdi	72,3	29	4,3
Sárospataki	26,4	16	2,3
Szerencsi	44,3	18	3,0
Szikszói	19,3	23	2,4
Tokaji	14,2	11	1,7
összesen	346,2	260	31,7

A kistérségek a számukra meghatározott forrásnak megfelelő projektcsomag mellett egy ugyanakkora forrásnak megfelelő tartaléklistát is készítettek. Amennyiben egy projekt nem volt támogatható, a tartaléklistáról másik projekt került a helyére. Minden kistérség a forrás mintegy háromnegyedét beruházásokra, negyedét képzési, foglalkoztatási, egészségfejlesztési projektekre fordíthatta.

A kistérségi projektcsomagok összeállítását az NFÜ számos eszközzel támogatta:

- a kistérségek munkaszervezeteik megerősítéséhez célzott támogatásban részesültek (ÁROP 1.1.5/C);
- a kistérségi koordinátorok munkaidejük nagy részét erre fordították (ÁROP 1.1.5/B);
- közbeszerzésen régióként egy-egy szakértői konzorcium került kiválasztása, akik minden kistérség számára egy vezető tervezőt, és a régió egésze számára tucatnyi szakterületen ágazati szakértőt biztosítottak;

- a roma integrációs szempontok képviselőinek erősítéséhez az oktatási és a szociális minisztérium közoktatási, illetve szociális-lakhatási esélyegyenlőségi szakértőket delegált;
- a tervezésben résztvevők megkapták a szükséges statisztikai adatokat, köztük a leghátrányosabb helyzetű településekről és településrészekről (szegregátumok) néhány kifejezetten e célból előállított adatot.

A partnerség biztosítása érdekében az NFÜ előírására minden kistérségben létrejött az önkormányzatok, a kisebbségi önkormányzatok, a társadalmi szervezetek és a vállalkozási szféra képviselőit tömörítő, az utóbbiak többségével működő kistérségi fejlesztési bizottság. Minden kistérségben legalább 7 fórumot tartottak, sorrendben: indító workshopot, egy-egy tematikus kerekasztalt az oktatás-gyerekesély, a gazdaságfejlesztés-foglalkoztatás és a roma integráció témákban, stratégiai workshopot, kistérségi fejlesztési bizottsági ülést a benyújtandó projektcsomag előzetes jóváhagyása céljából, kistérségi tanácsai ülést a benyújtandó projektcsomag jóváhagyása céljából. A kistérségi fórumokon összesen több mint 5000 résztvevőt, kistérségenként átlagosan mintegy 150 résztvevőt regisztráltak. Sok helyen ezek a fórumok teremtettek alkalmat a kistérség szereplői számára az első kapcsolatfelvétellel, valamint a kistérség problémáinak megvitatására.

A tervezés hosszas előkészítés után 2008 nyarán indult, majd szeptember végén vált intenzívvé (a részletes tervezési útmutató kiadásával és a vezető tervezők megbízásával). A kistérségek projektcsomagjuk 0. verzióját 2008. december elejére készítették el. Ezeket felkért szakértők véleményének figyelembevételével az NFÜ értékelte, két kistérség esetében – a komplexitás alacsony szintje, az esélyegyenlőség sérülése, stb. miatt – átdolgozásra visszaadta, a többi esetben a továbbfejlesztés lehetőségét megadta. A kistérségek átdolgozott illetve továbbfejlesztett projektcsomagjukat 2009. január végén nyújtották be.

Az ezekben szereplő projekteket az NFÜ, a minisztériumok, illetve a régiók részletesen értékelték, majd a kistérség képviselőivel személyes konzultáció keretében egyeztettek (hasonló párbeszéd teljesen hiányzik a normál pályázati rendszerből). Az egyeztetést követően az NFÜ – a minisztériumok és a régiók mellett az MTA Gyerekesély Programiroda és egy civil szervezet képviselőjét is magába foglaló – zsűrit hívott össze. 2009 áprilisára valamennyi kistérség esetében megszületett a döntés, hogy mely projektek kerültek előzetesen jóváhagyásra (a forrás mintegy 10%-át nem fedték le a döntések, ez az év végéig került pótlásra). Észak-Magyarországon a zsűri közel 400 projektet hagyott előzetesen jóvá, 32,7MrdFt támogatási értékben.

Az NFÜ az év közepéig elkészítette a részletes feltételeket tartalmazó kiírásokat. A kiírások olyan feltételeket is tartalmaztak, amelyek megnehezítették vagy ellehetetlenítették előzetesen jóváhagyott projektek megvalósítását. Részben ez az oka annak, hogy az előzetesen jóváhagyott projektek végleges jóváhagyása nehézkesen halad, közel másfél évvel az előzetes jóváhagyást követően még csak a forrás 40%-ára született meg a támogató döntés, és várhatóan a forrás mintegy 15-20%-a nem lesz felhasználható.

Az eredmény

A kistérségi programozás egyik fő kérdése, hogy ki tud jobb döntést hozni a forrás felhasználásáról, az NFÜ vagy a kistérség. Persze a kérdés a gyakorlatban nem ennyire végtelenül merül fel, de nyilvánvaló, hogy a pályázati rendszerben az NFÜ-nek, a kistérségi programozás rendszerében a kistérségnek van meghatározó szerepe.

A kérdés több szinten is felmerül:

- Milyen fejlesztésekre lehet felhasználni a forrást?
- Az egyes fejlesztésekre milyen arányban lehet felhasználni a forrást?
- Adott kistérségben mely projektekre lehet felhasználni a forrást?

Milyen fejlesztésekre lehet felhasználni a forrást?

A támogatható tevékenységek körét egyrészt korlátozzák az Európai Bizottság által elfogadott operatív programok, másrészt tovább szűkítik a hazai hatáskörben jóváhagyott akciótervek, pályázati kiírások. A kistérségi programozás felvetette, hogy ne a projektek igazodjanak a korábbi kiírásokhoz, hanem a kiírások igazodjanak az ismert kistérségi igényekhez, ezáltal olyan projektek is megvalósulhassanak, amelyek az operatív program kereteibe beleférnek, ugyanakkor a korábbi kiírások kereteibe nem fértek bele.

A legnagyobb rugalmasság a TÁMOP, különösen annak társadalmi befogadási prioritása esetében volt tapasztalható. Az NFÜ a kistérségi igényekből kiindulva készítette el a kiírásokat. A projektek a képzés, foglalkoztatás, közösségfejlesztés tág köreit célozhatják.

Az ÉMOP településfejlesztési prioritása esetében az NFÜ az előzetes kistérségi igények ismeretében, az eredeti tervtől eltérően, lehetővé tette csapadékvíz elvezetési projektek megvalósítását is.

Az ÉMOP esetében az NFÜ a normál pályázatokból kiindulva készítette el az LHH kiírásokat, de pl. a telephely-fejlesztésre, az oktatási és szociális infrastruktúra fejlesztésére hosszas egyeztetés után úgy véglegesítette illetve módosította azokat, hogy legalább a jelentős, ésszerű kistérségi igényeket ellehetetlenítő feltételek kikerüljenek. Egyetlen példa: a normál pályázatok előírják, hogy egy közkonyha fejlesztésének költségét az ott étkező tanulók, gondozottak, stb. száma alapján arányosítani kell, és az oktatási pályázat csak a tanulók arányának, a szociális pályázat pedig csak a gondozottak arányának megfelelő költséget finanszírozza. Kisebb településeken egyrészt általában egy konyha szolgálja ki a tanulókat és a gondozottakat, másrészt ritkán van lehetőség egyszerre oktatási és szociális pályázatot is elnyerni, vagy a költségek egy részét saját forrásból finanszírozni, így az arányosítás előírása gyakorlatilag egyet jelent az ilyen fejlesztések ellehetetlenítésével. Az LHH kiírások már lehetővé teszik az összes költség finanszírozását.

Az egyes fejlesztésekre milyen arányban lehet felhasználni a forrást?

A támogatható tevékenységek köréhez hasonlóan az egyes tevékenységekre rendelkezésre álló forrást is korlátozzák az Európai Bizottság által elfogadott operatív programok, és tovább szűkítik a hazai hatáskörben jóváhagyott akciótervek, pályázati kiírások. A kistérségi programozás felvetette, hogy ne a projektek igazodjanak az LHH program előzetes pénzügyi táblájához, hanem a pénzügyi tábla igazodjon az ismert kistérségi igényekhez.

A prioritás kerete a humán infrastruktúra fejlesztés esetében nőtt a kistérségi igények alapján. Az LHH program előzetes pénzügyi táblája az ÉMOP humán infrastruktúra fejlesztési prioritásából 5,9MrdFt-ot tartalmazott, végül közel 1MrdFt-tal több került jóváhagyásra (a településfejlesztési prioritásból pedig ugyanennyivel kevesebb).

Adott prioritáson belül a kiírás kerete minden esetben igazodott a kistérségi igényekhez. Pl. az ÉMOP településfejlesztési prioritásán belül a falvak fejlesztésére több, a városok fejlesztésére kevesebb került jóváhagyásra.

A keretek a kistérségi igényekhez igazítását igen megnehezítette, hogy a lehetséges fejlesztések pl. Észak-Magyarországon 3 operatív program, 8 prioritás, 14 kiírás között oszlottak meg. A következő időszakban a kistérségi programozást nagymértékben segítené, ha az operatív programok úgy készülnének, hogy a lehetséges fejlesztések a lehető legkevésbé legyenek széttagolva ágazati operatív programok, prioritások, kiírások között.

Adott kistérségben mely projektekre lehet felhasználni a forrást?

A kistérségi programozás indulásakor az NFÜ döntéshozói a fő kockázatok között tartották számon, hogy ha a kistérségeknek – konkrétan a polgármesterekből álló kistérségi tanácsnak – lesz meghatározó szerepe a forrás felhasználásában, akkor a forrás nagy része nem a kistérség hosszú távú gazdasági-társadalmi fejlődését, hanem az önkormányzati intézmények működését segítő projektekre „megy el”.

A tapasztalatok vegyesek. A kistérségi programok többségében egyszerre vannak jelen a hosszú távú gazdasági-társadalmi fejlődést, és az önkormányzati intézmények működését segítő projektek. Ugyanakkor egyes kistérségekben az előbbieket, más kistérségekben az utóbbiak kerültek jelentős többségbe.

Mindkét szélsőségre bemutatunk egy-egy észak-magyarországi példát.

Nézzük egyrészt a forrás elaprózottságát, másrészt a forrás felhasználásának céljait. Utóbbihoz erős leegyszerűsítéssel három kategóriába soroltuk a projekteket: gazdaságinak nevezzük az ÉMOP gazdaságfejlesztési prioritásából finanszírozható projekteket, társadalmi a TÁMOP-ból támogathatókat, és önkormányzati az ÉMOP településfejlesztési és humán infrastruktúra fejlesztési prioritásaiból, illetve a TIOP-ból támogathatókat.

A *Bátonyterenyei kistérség* által benyújtott projektcsomag mindössze 9 projektet tartalmazott (a kistérség 14 településből áll, 26 ezer lakója van). Többségük a kistérség egészét érinti. Jelentős a gazdaságfejlesztési projektek aránya (6. táblázat). A társadalmi projektek között vegyesen található a társulás, illetve egy kistérségi roma civil szervezet által megvalósítandó. Az önkormányzati projektek között van egy óvoda-bővítés azon a településen, ahol a legmagasabb a hátrányos helyzetű gyerekek aránya, és egy iskola-átalakítás, ami lehetővé teszi a település összes gyerekének egy iskolában történő tanítását – mindkettő messze túlmutat az intézmény működésén. Egy település sem tervezett kisléptékű felújítási munkát.

A projektcsomagot a zsűri minimális változtatással hagyta jóvá.

A *Bátonyterenyei kistérségi* program 2010 májusában elnyerte a Kistérségek Fejlesztéséért Tudományos Egyesület által alapított területfejlesztési nívódíjat, amellyel minden évben egy térségi programot ismernek el; a hetedik alkalommal odaítélt díjat első alkalommal kapta észak-magyarországi program.

6. táblázat: A *Bátonyterenyei kistérség* igénye és a zsűri döntése

Támogatás aránya, %	Első verzió	Második verzió	Döntés
- gazdasági	48	48	56
- társadalmi	20	20	23
- önkormányzati	32	32	21

Forrás: NFÜ

A *Bodrogközi kistérség* által benyújtott projektcsomag 40 projektet tartalmazott (a kistérség 17 településből áll, 18 ezer lakója van). Többségük egy-egy települést érint. Az ország legrosszabb foglalkoztatási mutatói ellenére minimális a gazdaságfejlesztési projektek aránya (7. táblázat). A társadalmi projekteket a társulás valósítja meg, nincs civil szervezet által megvalósítandó. Az önkormányzati projektek között mind a 17 település tervezett kisléptékű felújítási munkákat: polgármesteri hivatalok, művelődési házak, ravatalozók, belterületi utak, járdák felújítását, összesen közel 700MFt értékben.

A projektcsomagot az NFÜ átdolgozásra visszaadta, majd a zsűri további változtatásokkal hagyta jóvá. Mindkét lépésben jelentősen nőtt a gazdaságfejlesztési és a társadalmi projektek aránya, csökkent az önkormányzati projektek aránya.

7. táblázat: A Bodrogközi kistérség igénye és a zsűri döntése

Támogatás aránya, %	Első verzió	Második verzió	Döntés
- gazdasági	2	6	11
- társadalmi	27	35	46
- önkormányzati	72	58	43

Forrás: NFÜ

Indokolt esetben a zsűri nemcsak a projektek általános jellemzői, hanem adott projektek konkrét jellemzői alapján is változtatott a projektcsomagokon. Mivel az LHH kistérségekben különösen fontos az esélyegyenlőségi szempontok érvényesítése, ez elsősorban ilyen szempontok alapján történt. Ennek egy példáját mutatjuk be az alábbi keretes írásban.

Példa az esélyegyenlőség elvű támogatáspolitiká gyakorlatára az LHH programban

Észak-Magyarország 12 LHH kistérségének egyikében történt a következő eset.

A kistérségi tervezési folyamat részeként szervezett szakmai műhelymegbeszélések egyikén, az oktatást is középpontba állító összejöveteleken a kistérségi központot képviselő alpolgármester javasolta az egybegyűlteknél, hogy a projektcsomagba kiemelt helyen kerüljön be városuk egyik általános iskolai tagintézményének korszerűsítése, bővítése. Az önkormányzat két általános iskolai tagintézményt tart fenn; a közvélemény által „cigányiskolának” tartott tagintézmény épületének felújítását szerette volna az LHH program keretei között megvalósítani. A két iskola adatait vizsgálva láthatóvá válik a különbség: a halmozottan hátrányos helyzetű (HHH), valószínűleg többségében cigány tanulók aránya a „cigányiskolának” tartott tagintézményben tizennégyszerese, a sajátos nevelési igényű tanulók aránya hatszorosa a másik iskolában lévő arányuknak.

Az LHH programiroda jelenlévő munkatársa elmondta, hogy a támogatáspolitiká az esélyegyenlőség növelését célozza, ezért a több iskolát fenntartó településeken a szegregációs gyakorlatot folytató intézmények fejlesztését nem támogatja. Többen védelmükbe vették az iskola tervezett felújítását, azzal érvelve, hogy éppen a legszegényebbek számára szükséges jobb fizikai feltételeket biztosítani. Ugyanakkor felmérések alapján kijelenthető, hogy az érintettek oktatását elsősorban nem a fizikai feltételek javításával, hanem az integrált oktatással – az elkülönítés megszüntetésével, valamint kooperáción alapuló tanulási technikák alkalmazásával, befogadó légkör megteremtésével – lehet eredményesebbé tenni (Liskó 2002, Tóthné 2009). Ennek hiányában egyrészt a megoldásra váró pedagógiai feladatok összetorlódása miatt a pedagógusok körében kontraszelekció alakul ki, aminek hatására romlik az oktatás minősége. Másrészt a hátrányos helyzetű gyermekek az iskolában sem találkoznak más mintákkal, mint családjukban. A kettő eredménye, hogy a tanulás nem válik értéké. Azokon a településeken, ahol több iskola van és egyikük a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek gyűjtőhelye, lehetőség van összehasonlítani az intézményeket az oktatás minősége szerint, erre kiválóan alkalmasak a továbbtanulási mutatók. Senkinek nem lehet kételye, hogy ilyen esetben melyik iskolában rosszabb az érettségig adó középiskolákban továbbtanulók aránya. Az érvek ellenére a város vezetése nem kívánt változtatni beiskolázási gyakorlatán.

Alternatívaként az alpolgármester az iskola felújítása helyett óvoda építésének támogatását kérte. Ez a fejlesztési elképzelés be is került a kistérség által benyújtott projektcsomagba.

Az értékelés során kiderült, hogy a kistérségi központban, sok más településsel ellentétben, nem volt óvodai férőhely hiány; ami azért különösen fontos szempont, mert az óvoda alkalmas az alacsony iskolázottságú és jövedelmű szülők gyermekeinek hátrányainak kompenzálására, iskolai pályafutásának megalapozására (Bass 2007). Ráadásul a város meglévő óvodájába a gyerekek mintegy 15%-a más településről járt be. A megépíteni szándékozott új óvodával

tovább nőtt volna a kistérségi központ felszívó hatása, ez pedig az esélyegyenlőség ellen ható folyamatokat generálhatott volna: a környékbeli településekről a mobilabb – pl. a kistérségi központban dolgozó – szülők képesek biztosítani gyermeküknek a mindennapi bejárást, míg a hátrányos helyzetű gyerekek aránya nő a helyi intézményekben. Az értékelés alapján a zsúri nem támogatta óvoda építését.

Igy végül a kistérségi központban nem valósul meg oktatási infrastruktúra fejlesztési projekt az LHH program keretei között. Ellenben a kistérség több más települése kapott támogatást az óvodai férőhelyek bővítéshez, jelentős részben halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek óvodába járásának lehetővé tételéhez.

A Gyerekesély Program kistérségi projektjei

Az MTA gyerekesély programja arra a felismerésre épül, hogy a korai életkorban történő fejlesztés jóval hatékonyabb, mint a későbbi támogatás, ugyanakkor a gyerekek illetve a gyerekes háztartások körében a szegénységi ráta meghaladja az országos átlagot, tehát a fejlesztés kívánatos szintje csak állami szerepvállalással biztosítható. Ennek alapján került kidolgozásra a „Legyen jobb a gyermekeknek” nemzeti stratégia, amit az Országgyűlés 2007-ben a pártok szinte egyhangú egyetértése mellett fogadott el.

A gyerekesély program fontos részét képezik az országos intézkedések mellett az ország egészében megvalósítható, de elsősorban LHH kistérségekben megvalósítandó „biztos kezdet” projektek (TÁMOP 5.2.2), és a kizárólag LHH kistérségekben megvalósítható kistérségi projektek (TÁMOP 5.2.3).

A „biztos kezdet” projektek keretében elsősorban a 0-5 éves gyerekek és szüleik számára közös időtöltést és a gyerekek komplex fejlesztését lehetővé tevő gyerekházak kialakítása és működtetése támogatható.

A kistérségi projektek keretében részletes helyzetelemzés és stratégia alapján a hiányzó szolgáltatások – pl. óvodai-iskolai szociális munka, napközi, tábor, játszótér, egészségügyi és pedagógiai ellátások, adósságkezelés, stb. – megvalósítása támogatható, projektenként mintegy 500MFt értékben. Az első, kísérleti kistérségi projekt 2006 óta a Szécsényi kistérségben valósul meg, költségvetési finanszírozással. További kistérségi projektek két körben összesen 11 LHH kistérségben valósulhatnak meg, immár EU finanszírozással (8. táblázat).

8. táblázat: A gyerekesély program kistérségi projektjei

Régió	Első kör	Második kör
Észak-Magyarország	Bátonyterenyi, Hevesi	Mezőcsáti, Ózdi
Észak-Alföld	Baktalórántházi	Csengeri
Dél-Alföld	Kisteleki	Jánoshalmi, Sarkadi
Dél-Dunántúl	Sásdi	Szigetvári

Forrás: www.gyerekesely.hu, www.nfu.hu/dontesek

Pályázatok

Csak az LHH kistérségek számára az alábbi pályázatok kerültek meghirdetésre:

- kis- és középvállalkozások komplex beruházásainak támogatása (GOP 2.1.2/B),
- vállalkozások komplex beruházásainak támogatása (GOP 2.1.2/C),
- innovatív, kísérleti foglalkoztatási programok (TÁMOP 1.4.3/1).

A különböző vállalkozások komplex beruházásainak támogatására a többi kistérségben is volt pályázat, de külön kerettel, és kevésbé kedvező feltételekkel (pl. alacsonyabb támogatási aránnyal vagy összeggel) vagy a vállalkozások szűkebb köre számára (pl. több éve működő, gyorsabban növekvő vállalkozásoknak). Innovatív, kísérleti foglalkoztatási programokra a többi kistérségben nem volt pályázat.

Eredmények jelenleg a 2008. és 2009. évi GOP pályázatokról, és a 2008. évi TÁMOP pályázat első fordulójából vannak (kétfordulós pályázatok első fordulójából csak a pozitív elbírálásban részesített projektek száma nyilvános, az igényelt támogatás nem).

A régiók közti megoszlást tekintve a KKV-k számára meghirdetett GOP 2.1.2/B pályázat támogatása viszonylag kiegyenlített, a vállalkozás méretétől függetlenül meghirdetett GOP 2.1.2/C pályázat és a civil szervezeteknek szóló TÁMOP 1.4.3 pályázat támogatása nagyobb eltéréseket mutat. Utóbbiakból egyaránt Észak-Magyarország és Dél-Alföld részesedése magasabb, Észak-Alföld és Dél-Dunántúl részesedése alacsonyabb a népességarányosnál (9. táblázat).

9. táblázat: Pályázati támogatás régiók szerint

Régió	GOP						TÁMOP
	2.1.2/B		2.1.2/C		2.1.2 összesen		1.4.3
	projekt, db	tám., MrdFt	projekt, db	tám., MrdFt	projekt, db	tám., MrdFt	projekt, db
Észak-Magyarország	18	1,2	12	4,1	30	5,4	9
Észak-Alföld	12	1,1	9	2,6	21	3,7	3
Dél-Alföld	9	0,7	6	2,6	15	3,4	5
Dél-Dunántúl	9	0,6	2	0,8	11	1,4	2
összesen	48	3,7	29	10,1	77	13,8	19

Forrás: EMIR

Észak-Magyarországon belül a kistérségek közti megoszlást tekintve a GOP 2.1.2 pályázatokból a Hevesi, Bátorfyerenyi és Szikszói kistérség, a TÁMOP 1.4.3 pályázatból az Edelényi kistérség részesedése kiemelkedő (10. táblázat).

10. táblázat: Pályázati támogatás kistérségek szerint, Észak-Magyarország

Kistérség	GOP						TÁMOP
	2.1.2/B		2.1.2/C		2.1.2 összesen		1.4.3
	projekt, db	tám., MrdFt	projekt, db	tám., MrdFt	projekt, db	tám., MrdFt	projekt, db
Abaúj-Hegyközi	-	-	-	-	-	-	-
Bátorfyerenyi	-	-	3	1,1	3	1,1	-
Bodrogközi	-	-	-	-	-	-	-
Edelényi	4	0,2	1	0,2	5	0,4	4
Encsi	-	-	-	-	-	-	1
Hevesi	3	0,2	3	1,0	6	1,2	-
Mezőcsáti	-	-	-	-	-	-	1
Ózdi	1	0,1	-	-	1	0,1	1
Sárospataki	3	0,2	2	0,4	5	0,5	-
Szerencsi	3	0,3	-	-	3	0,3	1
Szikszói	-	-	2	1,0	2	1,0	-
Tokaji	4	0,3	1	0,5	5	0,8	-
összesen	18	1,2	12	4,1	30	5,4	9

1 TÁMOP 1.4.3 projekt a nyilvános adatok alapján nem sorolható be

Forrás: EMIR

Az adatok jól érzékeltetik, hogy amennyiben az LHH kistérségek egésze számára lehatároljuk, de az egyes LHH kistérségek számára nem határoljuk le a keretet, vagyis „versenyztetjük” az LHH kistérségeket, a támogatás területi megoszlása nem lesz kiegyenlített.

Dél-Alföldön a Kisteleki kistérség több forráshoz jutott GOP 2.1.2 pályázatokból (1,8MrdFt), mint a teljes kistérségi programból (1,7MrdFt). A GOP 2.1.2 pályázatok adataiból az eltérések oka is nyilvánvaló: minden régióban a fővároshoz illetve az autópályához közelebb fekvő kistérségek részesedése kiemelkedő. A magasabb támogatású kistérségek adottságuknak köszönhetik a magasabb támogatást, így a „versenyeztetés” a kistérségek vezetőit motiváló szerepét nem lehet kimutatni.

Az LHH kistérségek szervezetei természetesen az összes kistérség számára meghirdetett pályázatokon is részt vettek. Nagyobb összeget nyertek már az LHH program indítása előtt többek között

- óvodák és iskolák felújítására (ÉMOP 4.3.1 – a Hevesi kistérség 3 településén és a Szerencsi kistérség 2 településén kistérségenként összesen 0,6MrdFt támogatással),
- kistérségi járóbeteg-szakellátó központok kialakítására (TIOP 2.1.1 – az Abaúj-Hegyközi, a Bodrogi, a Mezőcsáti és a Tokaji kistérségben egyenként 0,9MrdFt támogatással),
- turisztikai attrakciók és szolgáltatások fejlesztésére (ÉMOP 2.1.1, 2.2.1 – Tokajban fesztiválatlan és bormúzeum létesül, bővülnek a szálláshelyek összesen 3,1MrdFt támogatással, Edelényben megújul a kastély 1,9MrdFt és a kistérségben több más műemlék összesen 0,5MrdFt támogatással).

Támogatáson túli eszközök

Mivel a leghátrányosabb helyzetű térségek problémáinak oka nem a korábbi támogatások mértékében keresendő, az NFÜ a támogatások felhasználásának irányításával párhuzamosan hozzákezdett szabályozás és szervezési eszközök alkalmazásának tervezéséhez.

Szabályozási eszközök

A kistérségek projektsomagjának tervezését segítő szakértői konzorciumoknak feladat volt szabályozási javaslatok felvetése. Ezeket felhasználva, további felvetésekkel kiegészítve az NFÜ többek közt az alábbi területeken fogalmazott meg illetve karolt fel szabályozási javaslatokat.

A gazdaságfejlesztés, foglalkoztatás terén – a teljesség igénye nélkül – az alábbi témáknál indokolt a szabályozás felülvizsgálata:

- általában az alacsonyan képzettek munkaereje iránti kereslet bővítése, pl. a minimálbér területi vagy ágazati differenciálásával – a felvetésről az NFÜ megbízásából a Budapesti Intézet készített részletes elemzést és konkrét javaslatot (Scharle 2009), a minimálbér átlagbérhez viszonyított arányának csökkentése az Új Széchenyi tervbe is bekerült,
- mezőgazdasági termékek iránti kereslet bővítése, pl. a kistermelők piacra jutási korlátainak csökkentésével – az LHH programtól függetlenül a Szövetség az Élő Tiszáért Egyesület dolgozott ki konkrét javaslatot, az NFÜ a javaslatok államigazgatáson belüli támogatásával igyekezett hozzájárulni azok elfogadásához, a javaslatok nagy része az 52/2010. (IV. 30.) FVM rendelettel, majd a 4/2010. (VII. 5.) VM rendelettel megvalósult,
- turisztikai szolgáltatások iránti kereslet bővítése, pl. az üdülési csekk „beváltási árfolyamának” területi differenciálásával.

A közszolgáltatások terén a költségvetés lehetőségéhez mérten indokolt a normatívák területi differenciálása. Ennek szükségességét alátámasztja az oktatásügy terén az Oktatás és Gyermekesély Kerekasztal jelentése (Fazekas 2008), az egészségügy terén pedig pl. az a tény, hogy az LHH kistérségekben található a betöltetlen házi orvosi praxisok közel 40%-a.

Szervezési eszközök

Az LHH kistérségek nemcsak földrajzi, hanem társadalmi értelemben is periférikusak. Ezen hatékonyan enyhíthetnek olyan szervezési eszközök, mint

- tudományos, oktatási, kulturális intézmények és az LHH kistérségek intézményei együttműködésének ösztönzése,
- az LHH kistérségek mezőgazdasági és kézműves termékeinek, turisztikai attrakcióinak és szolgáltatásainak promóciója, stb.

Kísérleti jelleggel elindult néhány felsőoktatási intézmény (tanszék, szakkollégium) és egy-egy LHH kistérség tartósnak szánt – legalább 3 félévre kiterjedő – partnersége. Az együttműködés célja egyik oldalról a felsőoktatásban a társadalmi problémák és megoldások gyakorlatias megjelenítése, másik oldalról az LHH kistérségek információkhoz, kapcsolatokhoz való hozzáféréseinek segítése. A partnerség tartósságát segíti a régió belüli kapcsolatok kialakítása. Így indult el a Miskolci Egyetem Világ- és Regionális Gazdaságtan Intézetének programja a Szikszói kistérségben, az egri Eszterházy Károly Főiskola Földrajz Tanszékének programja az Abaúj-Hegyközi kistérségben, valamint az ELTE Regionális Tudományi Tanszékének programja a Lengyeltóti kistérségben; hamarosan további együttműködések is indulhatnak.⁴

Szintén kísérleti jelleggel elkészült az LHH kistérségekbe irányuló tanulmányi kirándulások szervezését megkönnyítő ajánlat-csomag és módszertani javaslat.⁵ A tanulmányi kirándulások egyszerre segíthetik, hogy minél többen megismerjék a leghátrányosabb helyzetű térségek helyzetét, értékeit és problémáit, és nőjön az LHH kistérségek turisztikai szolgáltatásai iránti kereslet.

Független elemzések a kistérségi programozás tapasztalatairól

Az LHH program elemei közül a kistérségi programozás tapasztalatai érdemelnek külön figyelmet, mert egyrészt ez adja az LHH kistérségek számára elkülönített támogatás legnagyobb részét, másrészt ez a leginkább újszerű. A tapasztalatok levonásához fontosak a független elemzésekben megfogalmazott vélemények. Az utóbbi egy-másfél évben két átfogó elemzés jelent meg az EU támogatásokról, mindkettő kitér az LHH programra, azon belül a kistérségi programozásra.

A PPH Közpolitikai Elemző Kft. 2009-ben a Gazdasági és Szociális Tanács megbízásából készített elemzést A magyar fejlesztéspolitika alapkérdései címmel (Balás 2009). Az elemzés az LHH programról többek közt a következőket írja: „Az ÚMFT-ben született egy kísérlet, amelyben a pályázati versenyben alapvetően rendszeresen alulmaradó, leghátrányosabb helyzetű (LHH) kistérségek szereplői számára külön forrásokat biztosítanak. Ez a program egyelőre a döntési szakaszban van, de jelenleg gyökeresen más, kevésbé pénzügytechnikai filozófia szerint kerültek a források szétosztásra, mint a hagyományos konstrukciókban. Amennyiben a végrehajtás során is sikerül biztosítani a projektek megfelelő támogatását, akkor ez a kísérlet egy sikeres minta lehet a programok torzítási mechanizmusainak csökkentésére.”

A MAPI Magyar Pályázatkészítő Iroda 2010-ben foglalta össze a fejlesztéspolitika gyakorlatának továbbfejlesztésére vonatkozó részletes javaslatait Újratervezés 2.0.1.0 címmel (MAPI 2010). Az anyag egyik fejezete az LHH programról így ír: „Az ÚMFT egyik sajátos képződménye a 311/2007. (XI. 17) Korm. rendeletben nevesített 33 leghátrányosabb helyzetű (LHH) kistérség komplex felzárkóztatását segítő LHH-s kistérségi program, amelynek gyakorlati megvalósulása egy újabb példája annak, hogy hatékonyan működő intézményrendszer

⁴ <http://mitemuhely.hu/LHH/>

⁵ http://www.nfu.hu/LHH_turizmus

hiányában még egy sikeres program is kudarcra van ítélve.” Az anyag hosszú távú javaslata szerint „A komplex területfejlesztési kistérségi programok alkalmazása az LHH-n kívül az összes kistérség vonatkozásában indokolt annak szellemében, hogy pályázatok helyett hatékonyabban támogathatóak a fejlesztési programok”.

Fehasznál irodalom

- Bass L. (2007): *Az esélyegyenlőtlenségek dinamikája – Gyerekesély füzetek 2.* MTA GYEP
<http://www.gyerekesely.hu/>
- Brodorits Z.–Jusztin V.–Nagy A. (2004): *A területfejlesztési politika eszköz- és intézményrendszerének alakulása.* Falu Város Régió, 9
- Brodorits Z.(2008): *A fejlesztéspolitika érvényesülésének kistérségi minta értékelései.* Nem publikált jelentés
- Balás G. (2009): *A magyar fejlesztéspolitika alapkérdései – A fejlesztéspolitika 2007-2008-as éve.* http://kozpolitika.hu/blog/wp-content/uploads/2009/10/PPH_osszefogl_fejlesztospolitika_alapkerdesek.pdf
- Fazekas K.–Köllő J.–Varga J. (2008): *Zöld könyv a magyar közoktatás megújításáért; Bevezető.*
http://oktatas.magyarorszagholnap.hu/images/Zoldkonyv_oktatas_bevezeto.pdf
- Liskó I. (2002): *A hátrányos helyzetű tanulók oktatásának minősége.* Új Pedagógiai Szemle, 2
- MAPI (2010): *Újratervezés 2.0.1.0; VIII. Kitérés pontok, megoldások.*
http://ujratervezes2010.hu/files/Felvetesek_megoldasok.pdf
- Scharle Á.–Váradi B. (2009): *A területileg differenciált minimálbér indokoltságának vizsgálata.*
http://www.budapestinstitute.eu/uploads/BI_NFU_regiosminber_091021.pdf
- Tóthné Kecskeméti K. (2009): *„A hőmezővásárhelyi modell” – Az integráció és szegregáció kérdései, Hőmezővásárhely közoktatási rendszerének átalakítása.* Falu Város Régió, 2

Lunk Tamás - Wächter Balázs

Tervezési tapasztalatok az LHH térségekben¹

A „Nem mondunk le senkiről” programban az észak-magyarországi régióban folyó tervezést segítő szakértői csapat tagjaiként résztvevő szerzők saját tapasztalataikat összegzik azzal a céllal, hogy a jövő hasonló programjai még eredményesebbek és hatékonyabbak lehessenek. Már a célkitűzés is jelzi, hogy a szerzők a kistérségi forráselosztáson alapuló tervezés koncepciójával egyetértenek. A forráselosztásnak ezt a módját vizsgálják a kistérség számára legfontosabb projektek megvalósíthatósága, a kistérségen belüli különbségek kezelése, a tervezés komplexitása, a partnerségi együttműködések hatékonysága, valamint a költséghatékonyság érvényesülése szempontjából. A jelenleg alkalmazott módszer egyik jelentős, de a jövőben orvosolható gyengeségeként emelik ki, hogy az elmaradottság jelenségeinek kezelésére ebben a rendszerben nem kiszámítható, hanem „ad-hoc” jellegű intézkedéseket eredményez. A projektekért versenyeznek az önkormányzatok, ennek eredményeképpen az esetek legnagyobb részében a források szétaprózódnak. Javaslatot tesznek a rendszer hibáinak kijavítására és ezzel a kistérségi integrált tervezésen alapuló forráselosztás feltételeinek megteremtésére.

Kulcsszavak: hátrányos helyzetű térségek, integrált fejlesztés
JEL-KÓD: R58

Az LHH programot, kormányzati kommunikációs nevéen, a „Nem mondunk le senkiről” programot, mint a kistérségi terv alapján történő forrásallokáció mechanizmusának bevezetésére irányuló kezdeményezést tekintve megállapítható, hogy számos innovatív megoldással tesz kísérletet a kistérségi programok hatékonyságának javítására. Például minden bizonnyal az utólagos értékelés során is megerősítést nyer az ERFA és az ESZA források összehangolt megvalósítására való törekvés, a partnerségen alapuló tervezési módszertan vagy a tervezési folyamatba épített projektkiválasztás hasznossága. Jelen tanulmány mindazonáltal a pozitívumok listázása helyett sokkal inkább a kezdeményezés továbbfejlesztési lehetőségeit próbálja feltárni, azzal a céllal, hogy a későbbiekben megvalósuló programok hatékonyságukban és az érintettekben kialakuló vélemények tekintetében is meghaladhassák az első próbálkozást.

Tapasztalatainkat többek között az LHH programban az Észak-Magyarországi régió két kistérségében vezető tervezőként, illetve több kistérségben a projektmenedzsment képzések során szerzett személyes élményeink alapján fogalmaztuk meg. Továbbá felhasználtuk mindazon információkat, melyek az LHH program tervezése során megtartott szakmai megbeszéléseken hangzottak el, illetve a vezető tervező kollégák nyújtottak.

Kistérségi terven alapuló forráselosztás versus pályázati rendszer kérdése

Alapvető kérdésként merül fel, hogy a kistérségi forráselosztásnak milyen előnyei, vagy hátrányai jelennek meg az LHH program keretében a projekteket egyenként kiválasztó pályázati rendszer működéséhez képest. A forráselosztás előnyeit többféle szempont alapján lehet vizsgálni:

- A kistérség számára legfontosabb projektek megvalósíthatósága.
- Kistérségen belüli különbségek kezelése.

---

¹ A cikk alapját képezi a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség számára készült, az LHH program tervezési tapasztalatait összefoglaló tanulmány.

- A tervezés komplexitása.
- A partnerségi együttműködések hatékonysága.
- A költséghatékonyság érvényesülése a projekt előkészítés során.

A kistérség számára legfontosabb projektek megvalósíthatósága

A „Nem mondunk le senkiről” programban a kistérségi terv alapján történő forrásallokáció egy speciális esete került megvalósításra, melynek az elemzés szempontjából legfontosabb jellemzői az alábbiak:

A fejlesztések megvalósítására elméletileg rendelkezésre áll forrás, de a forrás felhasználásának erős korlátai is vannak. A kiválasztott projekteknek meg kell felelniük a forrás biztosító operatív program kijelölt prioritásának, sőt azon belül az adott komponens vagy konstrukció felhasználási feltételeinek. Az egyes Irányító Hatóságok (IH) a végrehajtási felelősségükbe utalt Operatív Programok (OP) támogatási feltételrendszerét nem a leghátrányosabb helyzetű kistérségek igényei alapján alakították ki.

Ugyanakkor a kistérségek számára rendelkezésre bocsátott támogatási eszközök alapvetően határozzák meg, hogy a programokkal milyen eredményt, hatást lehet elérni. Ezért a támogató szervezeteknek alapvető felelősségük van, hogy céljaikkal - jelen esetben a leghátrányosabb helyzetű kistérségek fejlődésének elősegítésével - összefüggésben lévő eszközrendszerrel határozzanak meg a kistérségi programoknak. Ezen eszközök összefoglalóan:

A regionális programok (ROP-ok) keretében:

- gazdaságfejlesztés – telephelyfejlesztés,
- közlekedésfejlesztés – településeket összekötő alsóbbrendű út fejlesztése,
- humán infrastruktúrafejlesztés (szociális alapellátó intézmények, oktatási intézmények, egészségügyi alapellátási szolgáltatások),
- településfejlesztés (városközpontok, kis települések kisléptékű beruházásai, szociális településrész rehabilitáció),
- környezetfejlesztés – kistelepülések szennyvízkezelése, csapadékvíz-elvezetés (az Észak-Alföld és a Dél-Alföld kivételével).

A társadalmi megújulás programok (TAMOP) keretében:

- foglalkoztathatóság, alkalmazkodóképesség, társadalmi befogadás,
- minőségi oktatás – oktatási, pedagógiai programok,
- egészségfejlesztés és egészségügyi humán erőforrás fejlesztése.

A társadalmi infrastruktúra fejlesztési program (TIOP) keretében:

- oktatási infrastruktúra - eszközbeszerzés,
- munkaerőpiaci részvételt és társadalmi befogadást támogató infrastruktúra – kistérségi szociális, közösségi központok létesítése.

A jelenlegi programnál az a tapasztalatunk, hogy a felzárkóztatási célok és az elérhető támogatások összhangja nem fedi teljes mértékben egymást. Azaz a kistérségek számára elérhető támogatási konstrukciók inkább az önkormányzati, helyi feladatok alapján lettek meghatározva, mintsem a felzárkóztatáshoz szükséges összes eszköz elérhetősége alapján. Azaz világosan látszik, hogy kistérségek felzárkóztatásához az LHH programban a kistérségi tervezés által elérhető eszközök csupán egyes részfeladatok megoldását jelenthetik. Ehhez kapcsolódik, hogy a kistérségi terven kívül a kormányzat még a kkv eszközbeszerzési támogatási programjánál irányított elő célzott támogatást a leghátrányosabb helyzetű kistérségeknek. Más esetekben a leghátrányosabb helyzetű kistérségek számára előzetesen allokált forrás nem áll rendelkezésre, legfeljebb az egyforma, hasonló pályázatoknál részesítik előnyben azokat, melyek a leghátrányosabb helyzetű kistérségekben valósulnak meg.

A kistérségi tervek elkészítésének folyamata alapvetően az "alról felfelé" való tervezési módszertant követte: a tanácsadók elsődleges feladata a helyi igények feltárására épülő tervezési módszerek alkalmazásában állt. Ezen folyamatot erősítette a tervek elfogadási folyamata is, ahol a térség civil, gazdasági szereplőivel kibővített kistérségi fejlesztési tanács javaslatára a végső döntést a térségi önkormányzatok polgármestereinek kellett meghozniuk.

A tervezési folyamat egyértelműen a források szétaprózódása irányába hatott: a legtöbb térségben a polgármesterek sokkal inkább választották a források szétosztásán alapuló megegyezést, mint a térség egészében való, stratégiai típusú gondolkodást. Ennek természetes oka egyrészt az, hogy a térségi program döntéshozói elsődlegesen és döntően az őket megválasztó település konkrét fejlesztésében érdekeltek, saját, települési választóik rövidebb távú érdekeit a közös, térségi érdekek fölé helyezik. Másik oka a források szétaprózásának, hogy a rendelkezésre bocsátott források felhasználási feltételei (támogatások célja, támogatható tevékenységek) és összege sem kedveztek jelentősebb, térségi hatással is bíró projektek megvalósításának. Harmadrészt, a rövid tervezési időszak nem adott arra lehetőséget, hogy újszerű, esetleg hálózatos együttműködésben megvalósuló projektek alakuljanak ki, hiszen ehhez jelentős mértékben kellett volna fejleszteni a térségen belüli együttműködés általános kereteit is, amihez a mintegy kéthónapos tervezési időszak elégtelennek bizonyult. Ez alatt értjük pl. kistérségi szinten a közoktatás, vagy a szociális szolgáltatások hatékonyabb megszervezésnek igényét, ami időigényes folyamat.

A szétaprózódás irányába mutatott az is, hogy az LHH térségek fejlesztésére kitalált kommunikációs szlogen, a „nem mondunk le senkiről” üzenet, melyet a résztvevők gyorsan a saját érdekükre fordítottak le, miszerint a támogatásoknál sem lehet lemondani senkiről, illetve egyetlen településről sem...

Bizonytalanság jellemezte a tervezésen alapuló forrásallokáció alkalmazott módszerét a tervezés céljai tekintetében. A „Nem mondunk le senkiről” program esetében a kezdeti kommunikáció elsődlegesen az elmaradottság csökkentésére koncentrált, azt sugallta, hogy a terv alapján megteendő beavatkozások, fejlesztések célja ez. A tervezési munka módszertanának tényleges kidolgozása után, a tervek megvalósítására rendelkezésre álló források véglegesítése során azonban gyorsan kiderült, hogy ez a cél nem érhető el, a támogatható projektek nem alkalmasak az elmaradottság okainak megszüntetésére, csak – bár ez sem kevés – az okok hatásainak mérséklésére, vagy a problémák kezelésére. Ennek felismerése után előtérbe kerültek – mind a tervezés, mind a tervezést kísérő kommunikáció során – a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok helyzetének javítását érintő célok, amelyek reálisan elérhetőnek is látszottak az adott, igénybe vehető források felhasználási szabályainak kereteiben. A célok ilyen értelmű változása azonban egyes esetekben elbizonytalanította a térségi szereplőket.

További ellentmondás tapasztalható a célok és az azok elérésére felhasználható eszközök tekintetében a gazdaságélénkítés, gazdaságfejlesztés témakörében. Míg az egyértelműen elfogadott minden térségben, hogy az elmaradottság jelenségeinek kezelésére, azok hatásának enyhítésére elsődlegesen a munkaalkalmak körének bővítése szolgálhat valós, tartós eredménnyel, a vállalkozások támogatására nem, vagy igen kis mértékben állt rendelkezésre forrás. Ez esetben alapvetően csak telephely-fejlesztési célra nyújtottak támogatást, miközben a támogatási feltételek késői, 2008 októberi megjelenése alapvetően hátráltatta a kistérségi célok egyértelmű kitűzését, a világos egyeztetési folyamat lefolytatását. Többek között emiatt kezdetben a mikro-, kis-, és középvállalkozók nem találták közvetlen érintettségüket a tervezési folyamatban. Továbbá az iparterületek fejlesztésénél korábban olyan támogatási feltételek voltak érvényben, melyek rendkívül szigorúak voltak, többek között jelentős saját erőt igényeltek az önkormányzatoktól. Ezen feltételeket még a gazdagabb önkormányzatok sem tudták sok esetben vállalni, nemhogy a hátrányos helyzetű térségek települései. A fenti okok miatt csak néhány kistérségben jelentek meg a benyújtott tervekben gazdaságfejlesztési célú projektek. A

gazdasági célú projektek hiányát, illetve az alacsonyabb forrásigényt az NFÜ azzal ellensúlyozta, hogy a tervek jóváhagyásakor egy minimális forrás keretet (100m Ft támogatás) különített el a kistérségek gazdaságfejlesztési célú projektjeire.

Különösen a társadalmi megújuláshoz kapcsolódó programoknak, illetve a közszolgáltatások hatékonyabb szervezésének és ellátásának esélyét rontotta a hosszabb távú tervezési lehetőség hiánya. Az elmaradottság jelenségeinek kezelésére csak hosszabb távú, stabil működésű programok alkalmasak, de sajnos a jelenlegi tervezési keretek ezek megvalósítását nem tették lehetővé. Ennek oka egyrészt a tervezési, előkészítési idő rövidsége (két hónap), másrészt a támogatók által engedélyezett maximum kétéves lefutású társadalmi programok fenntarthatóságának bizonytalansága.

Fontos lenne annak lehetőségét megteremteni, hogy az elmaradott térségekben – különösen a társadalom fejlesztés és a humán közszolgáltatások területén – az állam tartós kapacitástöbbletet biztosítson a feladatok ellátására. Ad-hoc típusú pályázatok helyett a meglévő intézmények megerősítésére, többletlétszám foglalkoztatási lehetőségének megteremtésére volna szükség a hosszabb távú eredmények érdekében. Erre az ESZA szabályozása lehetőséget ad, az érvényes hazai jogszabályi környezet is alkalmas, pl. központi projektként a kistérségi ellátó kapacitások megerősítésére. Mindezekre a tervezés tapasztalatai alapján a szociális ellátás, a közoktatás és az egészségügy területén is megalapozott igény van. Szintén egyértelmű igény merült fel a helyi közcélú foglalkoztatási programok fenntarthatóságát és kistérségi szintű összehangolását végző szervezet felállítására, tartós működtetésére.

A központilag előre meghatározott, prioritált fejlesztési területek és a tervezési módszertan alulról építkező jellege ellentmondásban van egymással. Nem érthetőek, és sok esetben nem megalapozottak az egyes kistérségek számára előre kijelölt támogatható fejlesztési szakterületek. Még ha reálisak és megalapozottak lettek volna a kijelölt szakterületek, akkor is csak elméleti racionális – hatásosság - alapon lenne optimalizálva a források szétosztása, miközben a „legfontosabb” projektek kiválasztásának egyéb helyi ismerethez kapcsolható (pl. rendszerben illeszthető), társadalmi (pl. korábbi elköteleződések, szimbolikus jelleg, stb.) és politikai szempontjai is vannak. Ezen összetevőket nem tudta kezelni az alkalmazott tervezési módszertan.

A kistérségekre allokált forráskeretek megállapítása során előzetes – statisztikai adatokra épülő – elemzést készített a forrásgazda NFÜ és ennek megfelelően tett javaslatot a kistérségi terv prioritásaira. Az esetek jelentős részében a 2001-es népszámlálás adataira támaszkodó statisztikák nem azon fejlesztési irányokat alapozták meg, amelyeket a térségi „alulról jövő” kezdeményezésekre épülő projektfejlesztési munka a felszínre hozott. Ennek oka részben a statisztikák elavultsága, a módszertan problematikája (az alkalmazott mutató és az elérhető eszközök összhangjának hiánya), részben pedig az, hogy a térség szereplői más módon súlyozzák, értékelik a problémákat, mint az „elfogulatlan”, statisztikák alapján külső szereplőként megjelenő NFÜ. A kijelölt előzetes prioritások elfogadása tekintetében különös nehézséget okozott az a tény is, hogy a prioritások kialakításának módszerét a helyi szereplők nem ismerték meg, azokat egyfajta diktátumként értelmezték, ezzel szemben a projekt kommunikációja a helyi igények kielégítését és az „alulról fölfelé” típusú tervezési logikát állította a középpontba.

Alapvető problémaként jelentkezett, hogy az NFÜ, illetve a szervezeten belül az egyes operatív programok irányító hatósága meghatározta a programok szerint az egyes tématerületekre allokálható forrásokat. A prioritásonkénti/konstrukciónkénti pénzügyi keretek, illetve a kistérségek számára elérhető források elég kis mozgásteret hagytak a kistérségek alulról jövő elképzeléseinek érvényesítésre, ami szintén illúzióromboló hatású volt helyi szinten. Ezt a várakozást támasztotta végül alá az NFÜ döntése a kistérségi tervekről, mely során a

forrásallokációs szempont sokkal markánsabban érvényesült, mint bármilyen kohéziós, szakmai elv.

Ugyanakkor természetesnek tekinthető, hogy az előre megadott forráskeret maximális kihasználására („lehívására”) törekedtek a térségi szereplők, aminek eredményeként olyan projektjavaslatokkal töltötték fel a rendelkezésre álló pénzügyi keretet, melyek várhatóan meg is valósulhatnak. Ez a – természetes – magatartás, a források szétaprózódásával együtt azt eredményezte, hogy várhatóan sok olyan projekt valósul majd meg, amelyek viszonylag rövid távú eredményeket hoznak, kevés szereplő számára, a térség egésze szempontjából változást jelentő nagyobb vagy hálózatos jellegű projektek helyett.

A fentiek nem jelentik a tervezésen alapuló módszertan alapvető hiányosságait, hanem inkább a konkrét, LHH kistérségi program során alkalmazott módszertan gyengeségét, a továbbfejlesztés lehetséges irányait vetik fel. Továbbá összefoglalóan állítható, hogy nem feltétlen a legfontosabb projektek valósulnak meg a térségekben, sem a hatékonysági kritériumok sem a helyi társadalmi-politikai elvárások szempontjából.

Kistérségen belüli különbségek kezelése

Az LHH program módszertana alapján, a kistérségeken belüli különbségek mérséklése nem volt egyértelmű cél. Emellett elméleti szempontból is kérdéses, hogy a tervezésnek a kistérség fejlettebb, ezzel a források hatékonyabb felhasználására képes térségeire kell-e koncentrálnia a térségi fejlődés megindítása érdekében, vagy már a kezdetektől a stratégia fókuszába kell-e állítani a belső kiegyenlítési szempontok érvényesülését is. A kérdés megoldási módja erősen függ az adott kistérség társadalmi és gazdasági jellemzőitől, az azonban bizonyos, hogy az egyes beavatkozási eszközöket differenciáltan kell alkalmazni a térség egészének gyorsabb fejlődését kitűző illetve a belső kiegyenlítést kitűző célok érdekében (pl. ipari park fejlesztése esetén legtöbbször a fejlettebb térségközpont előnyben részesítése hozhatja a térség egésze szempontjából optimális megoldást, míg pl. az alapvető közszolgáltatásokkal való ellátottság tekintetében a kiegyenlítő szemléletmód alkalmazásával járhat nagyobb fejlesztő hatás.)

A probléma kezelésére egyrészt az a módszer lehet célravezető, amely kezelni tudja a térségi célok különbözőségét a térségen belüli kiegyenlítést illetően: azaz a tervezési rendszer befogadja mind azon stratégiákat, amelyek a kiegyenlítésre helyezik a fő hangsúlyt, mind azokat, amelyek a koncentráció elvét alkalmazva a legnagyobb fejlődési potenciállal rendelkező területek (pl. a térségközpont) további erősítésére allokálna viszonylagos többletforrásokat.

Másik, szintén lehetséges alkalmazható módszer, ha a támogató – esetünkben az állam, esetleg a későbbiekben a régió – egyértelműen meghatározza a források felhasználásával kapcsolatos célokat, köztük a „hatékonyság” vs. „kiegyenlítés” fejlesztési alapkérdésmátrixhoz kapcsolódó elvárásait.

Az elvárások – függően természetesen a tervek megvalósítására igénybe vehető eszközök sajátosságaitól – lehetnek differenciáltak is, azaz bizonyos támogatási eszköz esetében célszerű lehet a viszonylagos fejlettség további potenciáljának kihasználása (ipari termelés és szolgáltatások fejlesztése, turizmus, közlekedés), míg egyes további eszközök tekintetében, így például a közszolgáltatások esetén az egyenlő esélyű hozzáférés követelménye lehet a követendő cél. Lényeges, hogy az elvárások a tervezés kezdetétől egyértelműek és konzekvensek legyenek a támogató részéről.

A programból konkrétan finanszírozható projektek összessége – a finanszírozásba bevont konstrukciók jellege miatt – várhatóan általában kiegyenlítő hatást gyakorol a belső különbségekre. Ezt erősíti a források települések közötti megosztását ösztönző allokáció mechanizmusa.

A tervezés komplexitása

A tervezés „komplexitásán” azt értjük, ha a tervezési munka egyaránt tartalmazza a társadalmi és gazdasági problémák minden jelentős területét felölelő elemzést és tervezett beavatkozásokat, azok összefüggéseire is figyelemmel.

Az alkalmazott módszertan alapján a komplex tervezés lehetségesnek bizonyult, ez a kistérségek jelentős részében komplex megközelítésű tervdokumentumokat eredményezett, de a terv finanszírozására igénybe vehető források kötöttsége korlátozta a komplexitás tényleges érvényesülését. A terv szintjén is azon munkarészek kidolgozottsága, pontossága a nagyobb, amelyek a ténylegesen igénybe vehető források által finanszírozható beavatkozásokat alapozzák meg vagy írják le.

A komplexitás várható érvényesülését akadályozza, hogy a terv végrehajtására szolgáló források nem teszik lehetővé a terv fejlesztési irányainak teljes körű finanszírozását. A finanszírozásra rendelkezésre álló három operatív program kijelölt intézkedéseibe nem illeszkedő programelemek vagy projektek legfeljebb indikatív javaslatként jelennek meg a támogató szervezetek számára, megvalósulási esélyeik ezzel – legalább is számottevően – nem nőnek. Mindenesetre a kistérség szempontjából hasznos a komplex célrendszerükbe illeszkedő projektjavaslatok áttekintése és összehangolása.

A későbbiekben mindenképpen szükség lenne arra, hogy bővüljön a terv végrehajtására szolgáló források köre, ezzel a terv közvetlen eredményeképpen megvalósuló projektek köre is, ami elősegítené a terv komplexebbé válását, ezzel várható hatásának növekedését is.

Különös figyelmet lenne célszerű arra fordítani, hogy a kistérségi tervbe integrálhatók legyenek legalább az EMVA vidékfejlesztési forrásai, a jelenlegi ÚMVP III. és IV. tengelyébe sorolt tevékenységek. Az elmaradott térségek gazdaság- és társadalmi szerkezetét nagyban határozzák meg a mezőgazdasággal és a falusi életformával kapcsolatos tényezők – akár lehetőség, akár gyengeség és veszély formájában. Ezen problémák kezelésére, vagy éppen a lehetőségek valóra váltására specifikusan az ÚMVP vidékfejlesztési eszközei kínálnak megoldást.

Külön kérdéskör a komplexitás kezelése kapcsán azon fejlesztések tervezése, melyek – méretüknél, tágabb térségi jelentőségüknél fogva – a kistérségen kívüli, nagyobb területi egységet tekintve kell, hogy megvalósuljanak, ezáltal a tervezési feladat döntő elemei nem allokálhatók a kistérségi szereplők kompetenciájába. Ilyen fejlesztések pl. a közlekedési vagy környezetvédelmi infrastruktúra elemei, felsőoktatási vagy nagyobb K+F fejlesztések, stb. Ezen fejlesztések „külső” tényezőkként jelennek meg a kistérség által folytatott tervezés folyamatában, viszont sok esetben éppen ezen nagyobb, infrastrukturális fejlesztések megvalósulása segítené elő leginkább az elmaradottság csökkenését hosszabb távon.

A jövőben egyeztetési mechanizmus kialakítására lenne szükség, amely - a régiós vagy nemzeti szinten tervezendő beruházások előkészítési folyamatába építve – biztosítja, hogy az előkészítés során az elmaradottság okainak megszüntetése szempontjából várhatóan hatásos fejlesztések prioritást kapjanak, illetve oly módon kerüljenek megvalósításra, hogy az elmaradott térségek számára a maximális fejlesztő hatást fejtsek ki.

Partnerségi együttműködések hatékonysága

A tervezés folyamatában cél volt a széles körű helyi partnerség bevonása, ami nem csak az önkormányzatok és intézményeik körére, hanem a civil szervezetekre és a vállalkozói körre is kiterjedt. A programdokumentumot véleményezte a mindhárom szektor képviselőiből életre hívott kistérségi fejlesztési tanács.

A vállalkozói partnerség kifejezetten gyenge volt, maguk a vállalkozók nem mutattak érdeklődést a programozásban való részvételre – különösen, miután a kezdeti szakaszban kiderült, hogy a kistérségi tervdokumentum részeként közvetlen támogatásukra nincs mód, vagy

legalábbis nem látható, hogy milyen feltételekkel. Ez fokozottan volt igaz az elmaradott kistérségben meghatározó foglalkoztatóként jelenlévő mezőgazdasági és élelmiszeripari vállalkozások esetén, mely szervezetek aztán végképp nem érintettek az LHH programban. A vállalkozói részvételt nagyban hátráltatják azon – akár informális, akár formális - rendszerszerű mechanizmusok, fórumok hiánya is, melyek az önkormányzatok és a helyi vállalkozások közötti folyamatos párbeszédet, információ-cserét lennének hivatottak segíteni. Így a vállalkozók részéről az önkormányzatok felé irányuló igények megfogalmazásának és összehangolásának módjára általában nem alakult ki gyakorlat, kevés a tapasztalat.

Az együttműködés szervezésében további hátráltató tényező volt, hogy a korábbi tervezési és „projektgyűjtő” munkák eredménytelensége következtében a társadalmi partnerek bizalma is meggingott, elköteleződésük gyenge volt.

Ezen kistérségekben még jellemző a partnerek közötti kapcsolatok hiánya, a térségi összefogás gyengesége, sok esetben teljes hiánya és a fejlesztéspolitikában is érintett civil szervezetek alacsony száma, alacsony aktivitása, valamint a professzionizmus hiánya az emberi erőforrásaik szűkössége következtében. Sok esetben ehhez – a szakmai tapasztalatok, ismeretek hiányától nem függetlenül – az egyes partnerek helyi elfogadottságának gyengesége is hozzájárul, a múltbeli teljesítmények gyengesége vagy személyes hiteltelenség okán.

A fentiek következtében kevés a partnerség-alapú projekt-kezdemenyvezések száma is, sok esetben pedig ezek minősége (megalapozottsága és végrehajthatósága) gyenge.

Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a kistérségi tervezés során a tervek elkészítésében segítő vezető tervezőnek volt szerepe abban, hogy jöjjenek létre hasznos projektek, melyek sok esetben új, önmaguktól valószínűleg nem kialakuló partnerséget generáltak. Ennek a folyamatnak része volt a helyi projektjavaslatok egymáshoz való illesztése, az átfedések kiiktatása és a komplementaritás elősegítése.

Költséghatékonyság érvényesülése a projekt előkészítés során

Egyértelműnek tűnik, hogy önmagában – az adott projektre vonatkoztatva – a tervezésen alapuló projektazonosítás módszerével csökkenthetőek a projektek kidolgozására fordítható erőforrások, költségek. Hiszen nincsenek – vagy elenyésző számban lehetnek – „vesztes” projektek, amelyek esetében a részletek kidolgozása utólag feleslegesnek bizonyul. Alapvetően ezt az okozta, hogy a kistérségi terven alapuló projekt-kiválasztásnak két lépcsője van:

- először a terv részeként egy röviden leírt – bár még így is egy-két felesleges információt megkövetelő - tematikában mutatták be a projektet, amely alapján hozott az NFÜ egy előzetes támogatói döntést a projektekről,
- másodsor a részletes és vonatkozó pályázati útmutató feltételei alapján már az előzetesen kiválasztott projektek jóváhagyása történt meg. Ergo, ha ezen projektek elérték az előre ismert minimum feltételeket, akkor biztosan támogatásban részesültek, nem fordulhatott elő, hogy a pályázati versenyben lemaradtak a támogatásról.

Ugyanakkor nem szabad szó nélkül hagyni azt, ami nem az LHH programok, hanem az egész hazai EU támogatási rendszer sajátja, hogy a pályázati felhívások számos esetben irreálisan sok korlátozó tényezőt tartalmaznak, amely hozzájárul az előkészítés során igénybe vett erőforrások indokolatlan nagyságához. Továbbá az LHH program kapcsán sajátos volt, hogy az Irányító Hatóságok nem törődtek a már előzetesen elfogadott projekteknek a pályázati kiírásokkal való tartalmi megfelelésének biztosításával, így voltak előzetesen jóváhagyott projektek, melyeket utólag kellett visszavonni, illetve csak jelentősebb módosításokkal voltak megfeleltethetők a pályázati feltételeknek. A fentiek következtében a projekt-előkészítés költséghatékonysági szempontja teljes mértékben nem tudott érvényesülni.

Továbbá a projekt-előkészítést kissé árnyalja, hogy a tervezési folyamat (kevés idő; nem teljes körű módszertan; bizonytalan, kis mozgásteret adó fejlesztési irányok; erősen behatárolt támogatási feltételek, stb.) gyengeségei következtében nem feltétlenül a térség szempontjából legfontosabb projektek részesülnek finanszírozásban. Tehát az előkészítési munkák is olyan projektekre irányulnak, amelyek nem a legjobb hatásfokkal szolgálják a térség fejlődését, azaz feltehetően nem a legjobb hatásfokkal használják föl a forrásokat.

Ugyanakkor a projektek végső kidolgozásához fontos a külső szakmai tanácsadó szerepkör, hogy a projektek kidolgozottsági színvonala és szakmai céljai jobbak legyen, biztosítva a megvalósíthatóságot. Ezen segítséget kevésbé az „általános térség-szervező” munkakörben, központi-regionális szinten foglalkoztatott térségi szakemberek, mintsem a támogató szervezet képviselői tudnák hitelesen megadni. Ez a támogatás-közvetítő rendszer jelenlegi működésének teljes átgondolását igényli („pénzosztó szervezetek” helyett fejlesztő szervezetek kellene), ami szintén független az LHH programtól.

Tapasztalatok a zsűri döntéséről – a kistérségi tervek és az előzetes projektjavaslatok elfogadásáról

Egyértelmű, hogy a zsűri eredeti szándékaitól eltérve alapvetően forráselosztáson alapuló döntést hozott. Elsősorban arra törekedett, hogy miként tudja optimálisan egyik kistérséget sem nagyon megsértve kihasználni a kistérségekre, illetve a prioritásokra, sőt a konstrukciókra előzetesen allokált támogatási keretet. Ez alapvetően a források rendelkezésre állásának rugalmatlansága miatt alakult így. Az IH-k az akciótervekben rögzített összegen alapvetően nem akartak változtatni, még a kormány hozzájárulásával sem. Így nem működött az előzetesen beígért és szükséges iteratív döntési mechanizmus, azaz a kistérség és az NFÜ egyeztetésén alapuló döntés, amely folyamatban az eredeti céljaitól mindkét fél eltérhetett volna (pl. tervalku egyenlő feltételek mellett). Itt csak a kistérség módosíthatott, a kormány (NFÜ) nem. A pénzelosztás mechanizmusa ez esetben legyőzte a kistérségi terven belüli koherencia szempontját, illetve az előzetesen kistérségi szinten kialakított konszenzust. Ugyanakkor a zsűri munkájának érényeként kell megemlíteni, hogy a forráskeretek lekötése esetén – ugyan kiegyenlítő módon, azaz „mindenkit kielégítve” – törekedtek a kistérségi hangsúlyok, azaz a mechanikus arányosított forráselosztástól eltérő mértékű támogatási igény figyelembe vételére.

A tapasztalatok szerint a zsűri döntése nem volt átlátható, az egyes döntések nem voltak alátámasztottak, illetve nem indokolták meg kellően azokat a kistérség, a tervezők felé. Konkrétan:

- Nincs indoklás a támogatási igények csökkentésének okáról, nem világos, hogy mely tartalmi elemet nem támogattak, vagy esetleg miért találják túlzónak a projektek, vagy annak egyes tevékenységeire allokáltak költségeket.
- A projektek elutasításánál nem egyértelmű, nem kellően indokolt a kistérség felé, hogy az miért történt.
  - Amennyiben egy projektet forráshiány miatt elutasítottak, úgy nem indokolt, hogy miért pont azt a projektet utasították el, és miért támogatták a kistérség másik hasonló témájú projektjét.
  - Amennyiben fenntarthatósági és esélyegyenlőségi okok miatt utasítottak el projektet, nem indokolták, hogy mi jelentett ezen szakterületen belül problémát, illetve kezelhető lehetett volna ez, vagy sem. Ez különösen azért hitelromboló a kistérségek szemében, mert az esélyegyenlőségi szakértőkkel való együttműködés értelmét és eredményét nem látták a kistérségek. A projekt szintű véleményezéseket nem egyeztették le a kistérségekkel. A tervek kidolgozásánál kevésbé a segítő, javaslattevő szempont érvényesült, hanem

később az értékelési fázisban megjelenő bíráló, büntető szempont, mikor már nem lehetett módosítani a javaslatokon.

Szintén a teljes EU támogatási rendszer horizontális szempontjainál (esélyegyenlőség, fenntarthatóság) érvényesül, hogy nem az eredeti projektjavaslatoknak a vonatkozó szempontoknak való mind jobb megfelelés elősegítése a cél, hanem a szempontok alapján való jutalmazás, vagy büntetés. Ez sok esetben a szempontoknak való formális és kevésbé az érdemi megfelelését kényszeríti ki a pályázóból. Továbbá számos projektnél olyan szempontokat kértek számon, mely a projektek, támogatás jellegéből (pl. belvízvédelem, funkcióbővítő település-rehabilitáció) következően nem is volt releváns.

- Olyan döntések születtek, melyekről nem egyeztettek a regionális egyeztetés folyamán. Az egyeztetések során nem jelezték, hogy azon projektek, melyek illeszkedés szempontjából támogathatók és problémamentesek könnyen nem támogathatóvá válnak forráshiány miatt.
- Nem támogattak olyan projekteket, melyek a valódi probléma megoldására fókuszáltak, miközben a pályázati kiírások által elvárt az adott projekt szempontjából felesleges beruházást (kötelező tevékenységet) részben nem teljesített.

A zsűri döntése számos bizonytalanságot hagyott a projektgazdáknál:

- Az Észak-magyarországi programnak volt egy sajátossága, hogy a regionális egyeztetés idején sem tudta pontosan az NFÜ, hogy a kistéleplések infrastruktúra fejlesztése keretében mely projektek támogathatók. Emiatt nem vállalta fel egyik kistérségben sem a döntést. Ezért sok kistéleplés úgy érzi a zsűri első döntése után, hogy nem támogatták a projektjét. Továbbá a döntésről szóló első tájékoztató levél nem adott iránymutatást arról, hogy milyen eljárásrendben és milyen feltételek mellett kell az allokált településfejlesztési keretet felhasználni.
- Ellentmondásos volt a zsűri döntésének első kommunikációja is, hiszen egyszerre határoz meg támogatási korlátot a „Kistéleplési infrastruktúra-fejlesztési” konstrukció kapcsán, miközben jelzi, hogy a szabad keret terhére lehet támogatást benyújtani Településfejlesztési és környezetvédelmi prioritásra. Ez alapján sok településnek érthetetlen, hogy a „Kistéleplési infrastruktúra-fejlesztési” konstrukcióra a keret rögzítve van, miközben mégis van forrás az adott prioritáson?! Későbbiekben ezen kommunikációs problémákat korrigálták, ami újabb erőfeszítést igényelt az NFÜ részéről.
- A civil szervezetek is teljesen bizonytalanok maradtak a zsűri döntése után, hisz csak a döntés után szembesültek azzal, hogy az általuk javasolt és kidolgozott projekteknél nem biztos, hogy ők lesznek a megvalósítói. Nem ismertek számukra, hogy milyen eljárásban milyen feltételeknek kell megfelelniük ahhoz, hogy saját javaslatukat megvalósítsák. Ez, a program eredeti szándéka ellenére, a tervezésben résztvevő helyi civil szervezeteknél a projekt kiválasztás átláthatóságát kérdőjelezi meg.

A tervezés folyamán rossz, vagy pontatlan iránymutatások befolyásolták a döntést.

- Így derült ki a zsűri döntése után és még nem is a regionális egyeztetésen, hogy a négy- és ötszámjegyű utakra való kistérségi tervezés tulajdonképpen teljesen felesleges volt, mivel amely projekteket a Magyar Közút Kht támogatott, az nem az LHH kistérségekre allokált keretből lesz finanszírozva, miközben új utak megvalósítását az LHH keret terhére előkészítettség hiányában nem támogatta a Magyar Közút Kht. Ha ez esetben már a tervezés folyamán egyértelmű iránymutatás van, akkor már az eredeti terv tartalma is a közutas forrás nélkül, más tartalommal és kompromisszummal állt volna össze.

A döntésnél nem vették figyelembe a kistérségi tervek belső szinergiáját, a valós helyi igényeket. A belső szinergiák, koherenciák áttekintésére még a regionális egyeztetésen sem volt mód. A döntéseknél csak a regionális kerethez való forrásillesztés számított és nem voltak tekintettel a tervek belső koherenciájára, a terv mögötti konszenzusra, mely hosszasan helyi viták után alakult ki. A kistérségek joggal érzik úgy, hogy csak ők alkalmazkodnak a központi döntésekhez, maga az NFÜ nem alkalmazkodik a kistérségi igényekhez. Nincsen bemutatva, hogy az eredetileg tervezett NFÜ-s konstrukciókra, vagy prioritásokra allokált forráskeretek miként változtak a kistérségi igények alapján.

A döntések kapcsán egyértelműsíteni kell, hogy a kistérség csak javaslatot tesz, de a döntést az NFÜ hozza meg. Miközben a döntést kellően alapos megfontolással – akár többszöri kistérségi egyeztetéssel, valamint a rendelkezésre álló támogatási kereteknek a helyi igényekhez való rugalmasabb alakításával kellett volna meghozni. Ez esetben szerencsés lett volna, ha döntések folyamán legalább „az NFÜ által megbízott”, a tervezést támogató vezető tervezőkkel többet konzultált volna az NFÜ, mely révén a tervezők az NFÜ és a kistérség közti közvetítő szerepben léphettek volna fel, elősegítve már a tervezés folyamán a két fél közti konszenzus kialakulását.

A kistérségi terv alapján történő forrásallokáció alkalmazásának indokltsága az egyes tématerületeken

Közszolgáltatások szervezése tekintetében – mind a települési infrastruktúra-fejlesztési, mind a humán erőforrások fejlesztését (oktatási, szociális, egészségügyi) célzó programok esetén teljes körben javasolt alkalmazni a kistérségi terven alapuló projekt-kiválasztási eljárást.

Javítaná a tervezés hatékonyságát e téren, hogy a kistérségeket települési szerkezet és az ágazatok ellátási jellegzetességei szerint tipizálják (pl. nagyvárosi térségek, aprófalvas térségek, városias térségek, azaz kevés számú településsel rendelkező térségek). A tipizálás kapcsán ellátási modellek és a támogatás szempontjából irányadó ellátási szintek állíthatók fel, mely szinthez való viszonyulás képezné a támogatási jogosultság alapját. Szintén az országosan (esetlegesen régiós specifikumokkal módosított) „elvárt ellátási szinthez” képesti elmaradás alapján kerülhetnének allokálásra a fejlesztést finanszírozó források. Ergo a támogatási források mértékének a beavatkozásként megjelölt ágazatban található problémákhoz, illetve fejlesztési szükségletekhez kellene igazodni, ami egy kisebb kb. 20%-os intervallumon belül mozoghat a kistérség igényei alapján.

Ugyanakkor fontos, hogy egyértelmű eljárásrendje legyen a térségi terven alapuló projekt-kiválasztás rendszerének, világosak legyenek a helyi, kistérségi és központi kompetenciák, miközben valós párbeszéd és indokok alapján születik meg a végső támogatói döntés a támogató szervezet részéről. A kezdeményező, térségi, illetve a támogató, központi, regionális szervezet közti kommunikációt és együttműködését biztosíthatnák a vezető tervezők, akiknek kompetenciáin ez esetben változtatni kell. Egyértelmű felhatalmazás kell a támogató szervezet részéről és a véleményeknek jelentős befolyással kell lenni a végső támogatásra. Így már a tervezés során biztosítható lehet a támogatói és a kezdeményezői szempont összhangja.

Az LHH programban probléma volt, hogy erős volt a helyi döntéshozatal szerepének a kommunikálása, miközben a végső döntést mégiscsak az NFÜ hozta, sok esetben a kistérséggel folytatott konzultációitól, illetve az előzetes értékeléstől eltérő döntéssel.

Szintén hatékony eszköznek bizonyul az önkormányzat gazdaságfejlesztési jellegű fejlesztései terén a terv alapú forrásallokáció. Ebben a körben a jelenlegi tervezési módszert szükséges lenne specifikus, a fejlesztések hatékonyságának összevetését szolgáló módszerekkel (pl. kiválasztási kritérium), eljárásokkal kiegészíteni, ezáltal a projektek kiválasztása során elkerülhető lenne a formális pályázat, a hatékony projektjavaslatok a tervezés során lennének kiválaszthatók.

Mindkét fenti esetben a programelemekre vagy tématerületekre eső forrásallokációt a tervezés korai szakaszában, az adott kistérségre jellemző problémák, lehetőségek ismeretében kellene kialakítani – hasonlóképpen az alkalmazott gyakorlathoz, de ebben a fázisban még nem rögzítve az egyes finanszírozó források (konstrukciók, prioritások, „ablakok” részvételének) összegét a program finanszírozásában.

Vállalkozások részére juttatott támogatások esetén célszerű a verseny fenntartása. A tervezés szakaszában a térség sajátosságainak megfelelő specifikus és részletes projekt-kiválasztási kritériumrendszer kerülhet meghatározásra, az ennek megfelelő vállalkozástámogatási projektek kiválasztására verseny alapon, a beérkező pályázatok összevetésével kerül sor. A civil szervezetek támogatásában is szükséges az átláthatóság fenntartása, miközben ezen szervezetek előzetes támogatásáról szóló döntést az átláthatóság betartásával kistérségi szinten is meg lehet hozni. Nem szükséges, ahogy az LHH programban is volt, hogy központilag pályáztassák meg nyílt versenyben a civil szervezeteket egy konkrét, előzetesen támogatott projekt megvalósítására. Ez csak a program hitelességét ásta alá, miközben feleslegesen növeli az adminisztrációs tevékenységeket.

Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a kistérségi terv alapján történő forrásallokáció mindenféle térségtípus esetén alkalmazható, nem a hátrányos helyzetű térségek fejlesztésére kitalált speciális eszköz. Sőt alkalmazása majdnem nehezebb a hátrányos helyzetű térségek esetén, hisz ezen térségekben az elmaradottság oka részben az együttműködési kultúra alacsony szintje, ami pont az alapja a térségi terven alapuló projekt-kiválasztás hatékony megvalósításának.

Az LHH program egy merészet álmódott azzal, hogy egyszerre több operatív program több támogatási konstrukciójára készülő fejlesztési tervek alapján kívántak projekteket kiválasztani. A program nehézségét okozta a több szervezeti egység közti koordináció, melyhez véleményünk szerint nem is volt meg a megfelelő szintű felhatalmazása az NFÜ-n belül működő LHH programirodának. Mindez azonban rávilágított arra, hogy azon akciókat, melyeket a társadalmi infrastruktúra-fejlesztési programból (iskolák eszközbeszerzései, kistérségi szolgáltató központok) vontak be az LHH programba, a regionális operatív programok részeként lehetett volna már az ÚMFT tervezésekor illeszteni. Így egy programban, egy menedzsmentben jóval hatékonyabb lett volna a humán alapszolgáltatások infrastrukturális fejlesztése. Ugyanezek a szempontok elmondhatók a Társadalmi Megújulás Operatív Program esetén is, hisz az LHH programokba bevont konstrukciók alapvetően regionális szintű irányítás mellett hatékonyabban, egyszerűbben megvalósíthatók lennének. Mindezek felhívják arra a figyelmet, hogy az operatív programok tervezésekor az ágazati, minisztériumi érdekek dominanciája helyett a célhoz kapcsolódó szakmai szempontoknak is érvényesülnie kell, ami jelentősen egyszerűsítene a projektmenedzsmentet, miközben lehetőséget adna a kapcsolódó, illeszkedő beruházások megvalósításának.

Javaslatok a kistérségi tervezés fejlesztésére az LHH program kapcsán

A kistérség számára legfontosabb projektek megvalósulása terén

Célszerű tisztázni a tervezési munka előkészítő szakaszában a tervezés elvárt kimenetét a „legfontosabb” projektek tekintetében, azaz a „legfontosabb” projekt: az-e, amit a térségi szereplők – vagy a befolyásos térségi szereplők – a legjobban akarnak – vagy az, ami a leghatékonyabban (legnagyobb eredmény a legkisebb ráfordítással) szolgálja a fejlődést. Ehhez a tervezési munka megkezdése előtt egyértelműen kell rögzíteni a tervezés célját vagy a célok hozzávetőleges egymáshoz képesti viszonyát. Erre külső, kormányzati vagy régiós szintű útmutatás nélkül a kistérségek önmagukban nem képesek. Alapesetben lehet a tervezési munka fő célja:

- A.) A kistérség elmaradottságát eredményező fő okok megszüntetésére való törekvés

Ebben az esetben várhatóan a fejlesztési döntések egy jelentős részét a térségen kívül hozzák meg – pl. a megközelítés javítását vagy a környezetbiztonságot szolgáló fejlesztések, vagy vállalkozástámogatási, munkahely-teremtési intézkedések általános keretei. Ez esetben előtérbe kerül a döntések hatékonysága a kiegyenlítő típusú megközelítéssel szemben.

B.) A kistérség elmaradottságából következő problémák kezelése, az elmaradottság hatásainak mérséklése

Ebben az esetben a fejlesztések sokkal inkább a kistérségi szereplők belső megegyezésének eredményeként születnek meg, ezen esetekben a források elaprózódása, a „mindenkinek jusson valami” elv érvényesülése természetes, valójában illeszkedik is a célhoz, hiszen az elmaradottság problémái mindenhol megjelennek.

A célok ilyen értelmű szétválasztása eredményeképpen mindkét csoportban meghatározhatók a „legfontosabb” projektek („kulcsprojektek”).

Különösen a fentiek szerint A.) típusú célok esetében fontos, hogy a tervezés során hatékonysági elemzéseket is kelljen végezni a lehetséges projektekről és a kiválasztás ezek figyelembevételével történjék.

Megfontolandó, hogy az előkészítési, tervezési munka „alulról felfelé”, részvételi alapon folyjék, de a konkrét projekteket illető kiválasztási döntéseket külső, erre felhatalmazott szereplők hozzák meg. A jelenlegi, az NFÜ keretein belül működő „zsűri” tevékenységére épülő megoldás továbbfejlesztendő, hiszen a zsűri tagjai túlterheltek, az egyes projektek kiválasztásának munkáját egyébként sem lenne célszerű közvetlenül az Irányító Hatóságok kapacitásaira terhelni. Maguk a kistérségi társulások, ahol a döntéseket a települési választók által megválasztott polgármesterek hozzák, a források településenkénti szétaprózásában érdekeltek, ezért a térség egészét érintő projektek hatékonyság-alapú kiválasztására nem alkalmasak. A fentiekből következően egyszerűsíteni kellene a projektkiválasztás eljárását, ezen belül egyértelművé kellene tenni a kiválasztás felelősségét. Ez – a fenti érvelés miatt – jelenleg csak a központi szinten, az NFÜ által vállalható föl, az NFÜ-n belüli „zsűri” azonban felesleges. A térségi tervezés és a térségi szereplőkkel történő, a tervben dokumentálandó konzultáció után, a terv alapján, az NFÜ, vagy a kijelölt közreműködő szervezet erre felhatalmazott vezetőjének kellene egyértelmű döntést hozni a projektekről – akár a helyi érdekviszonyokkal szemben is. Erre – az NFÜ jelenlegi szervezeti struktúráját tekintve – valószínűleg egy megerősített „LHH programiroda” lenne alkalmas, megfelelő vezetői felhatalmazással. Az NFÜ koordinációja jelenleg nélkülözhetetlen, hisz több operatív program forrásáról kell egyszerre döntést hozni. Ha ez nem lenne, hanem programonként kerülne sor kistérségi tervezésre, akkor nem országos szinten, hanem területi szinten is meg lehetne a támogatói döntéseket hozni. De ez feltételezi az egész támogatási rendszer átgondolását és a támogatási források menedzselésnek a szubszidiarizáció elvének alkalmazásával a támogatott szervezetekhez való közelebb vitelét. Fontos, hogy a konkrét személy felelősségébe tartozó konkrét döntések és azt megelőzően, a tervezési fázisban felmerült projektjavaslatokról egyértelmű állásfoglalások szülessenek a finanszírozó részéről, egyértelművé téve a finanszírozó döntési és a helyi szereplők javaslattételi felelősségét. Az elmaradott kistérségek számának korlátozott szinten tartásával – pl. a mai 33 megtartása vagy valamelyes szűkítése – a szükséges erőforrás-koncentráció a projektkiválasztás feladatkörében fenn is tartható (3-4 kistérség/program-menedzser és vezető).

Elengedhetetlenül fontos a kistérségi programok jelenleginél sokkal hosszabb időtávon való tervezése, hogy a projektkiválasztás folyamatában eredményesebben legyen kezelhető a települések versengése a forrásokért, ennek részeként a településenkénti „forráselosztás”, ezzel az elaprózódás és a nagyobb, stratégia fontosságú projektek háttérbe szorulása. Egy hosszabb távú program esetén idővel csökkenne a vetélkedés, hiszen a települések számára

bebizonyosodna, hogy hosszabb távon az egyes települések forrásokból való részesedése „kiegyenlítődné”, azaz kiszámítható tervezési-fejlesztési keretet jelentene.

Mindkét cél esetében fontos, hogy jóval szélesebb legyen a reálisan megvalósítható intézkedések, projektek köre (ami nem feltétlenül a tématerületek számának bővítését, hanem a tématerületen belüli nagyobb mozgásteret és hosszabb időtávon több tervezhető forrást jelent), hogy így reális alternatívája legyen a kizárólagosan források településenkénti szétaprózódására épülő „mindenki kap valamit” elosztási módszernek. Ugyanakkor a megvalósításba bevonható támogatási eszközök körének bővítése a tervezés komplexitása erősítésének is elengedhetetlen feltétele.

A kistérségen belüli különbségek kezelése terén

Amennyiben a kormány a számára fontos társadalmi problémát szeretné megszüntetni, akkor javasolt közvetlen e problémakört célzó támogatási szempontokat megfogalmaznia. A kistérségen belül az egyes települések könnyebben mozdulnak el a többség által jobban látható, érzékelhető problémák megoldása irányába, mint a szegregált településrészek, a lakókörnyezet problémáinak kezelésére.

Ugyanakkor elmondható, hogy a kistérségben részben működött a szolidaritás, a nehéz társadalmi-gazdasági helyzetben lévő kistelepülések fejlesztési igényei is megjelentek a programokban. Azonban a program jellege (tartalma, időtávja) miatt nem lehet azt kitézni, hogy a legnehezebb helyzetben lévő települések, társadalmi csoportok sorsa egyszerre megváltozik. Törekendi kell arra, hogy a tartós társadalmi-gazdasági problémákat hosszabb időtávon kezeljék. Miközben érdemes azt is figyelembe venni, hogy foglalkoztatási szempontból jelenetős szerepe van, a kistérségen belüli helyzeti előnyéből fejlettebbnek tekinthető kistérségi központoknak, ennél fogva a térségközpontok fejlesztése, funkcióik megerősítése részese lehet a belső különbségek kiegyenlítésének.

Ami a tervezés módszertani szempontot illeti, egy hosszabb tervezési időszak lehetőséget adna a kistérségeken belüli preferenciák változtatására is – pl. az első időszakban válságkezelő jellegű, a kiegyenlítést segítő intézkedések preferálása, később az egész térség versenyképességét javító koncentrált – a kiegyenlítést közvetlenül nem megcélzó – intézkedések, majd a program befejező részében ismét a kiegyenlítő jellegű beavatkozások preferálása.

Komplexitás érvényesülése terén

A jelenlegi rendszer részben megfelelően bizonyult egymással összefüggő, „szinergikus” kapcsolatban levő projektek kiválasztására. A részlegesség arra utal, hogy miközben a tervezésnél több esetben a szinergikus projekt támogatására törekedtek, addig ez a zsúri döntésében kevéssé jelent meg szempontként, mivel a döntéseket az „optimális forrásallokáció” szempontjából hozták meg. Ugyanakkor a fentiekben már említett továbbfejlesztési irányok mindegyike segítene abban, hogy a program tényleges (megvalósuló, nem csak tervezett) komplexitása növekedjék, az alábbiak szerint:

- Nagyobb rugalmasság a projektkiválasztási kritériumokban: egymáshoz alakítható projektek, így nagyobb szinergikus hatás
- Nagyobb rugalmasság a forrásallokációs szempontból a támogató szervezetnél, iteratív döntéshozatal
- Hosszabb távú tervezés, ettől csökkenő nyomás a források szétaprózása irányába: szabadabb projektervezés, így könnyebben megvalósítható kapcsolódó projektek (hiszen nem „akadály”, ha ez időszakosan egy-egy települést vagy település csoportot hoz kedvezőbb helyzetbe)
- Megnövelt eszköztár: a tapasztalt problémák szélesebb körének összehangolt kezelésére ad lehetőséget.

Partnerség érvényesülése terén

A résztvevő civil és gazdasági partnerek bevonásához egyrészt konkrét, őket érintő fejlesztési lehetőségeket kell biztosítani a programban, másrészt számolni kell azzal, hogy bevonásuk, meggyőzésük és aktív részvételük eléréséhez idő kell, hiszen sem ismereteik nem állnak olyan szinten, mint a fejlesztésekkel hivatásszerűen foglalkozó, jórészt az önkormányzatoknál dolgozó munkatársakéi, sem a részvételre ráfordítható idejük nem éri el ezen kollégáikét.

A konkrét programban az érdeklődők részvételét nagyban vetette vissza a tervezési feltételek tisztázatlansága, elsődlegesen a projektjavaslatok egyértelmű megítéléséhez szükséges kritériumrendszer hiánya. Várhatóan egy a kezdetektől egyértelműen kommunikált, szélesebb problémakört kezelni képes és hosszú időtávú tervezési folyamatban több partner és aktívabban tudna részt venni. Kiemelten lenne érdemes támogatni a „partnerség” fogalomkörön belül a civil szervezetek projektfejlesztési és -végrehajtási képességeinek fejlesztését – szintén nem ad-hoc jellegű pályázatok, hanem hosszabb távú, kiszámíthatóbb támogatási rendszer esetén – valamint a gazdasági szereplők és az önkormányzatok közötti információcserét, egymás céljainak, igényeinek megismerését és összehangolását célzó kezdeményezéseket, projekteket.

Értelemszerűen, a programozásba bevont szakterületek („ágazatok”, tématerületek) bővítésével a partnerek köre is bővülne. Ebből a szempontból igen jelentős áttörés lenne a mezőgazdaság és vidékfejlesztés intézkedéseinek integrálása a programozásba, hiszen az LHH térségek problémáinak igen jelentős része vidékfejlesztési jellegű és a jelenleg a vidékfejlesztési eszköztár (ÚMVP) részét képező intézkedésekkel kezelhető.

Költséghatékonyság érvényesülése a projekt előkészítés terén

Az összegyűjtött tapasztalatai alapján a projektek előkészítési költségei – összességükben, várhatóan – kisebbek lesznek, mint a pályázatos konstrukciók esetén, a kidolgozott, de nem támogatott projektek költségeinek elmaradása következtében.

Részletesebb összehasonlítás a konkrét megvalósított projektek tényleges elszámolt előkészítési költségeinek ismeretében történhet, azok esetleges összehasonlításával a pályázatos konstrukciók projektjeinek hasonló adataival.

Mivel a verseny hiánya következtében gyengül a projektköltségek csökkentése irányába ható ösztönzés, szükségesnek látszik ezt másfajta ösztönzővel helyettesíteni. Mivel az aránytalanul nagy terhet ró a projektgazdára, hogy a projektek hasznosságának megítélésakor a jelenleginél részletesebb projekttervet készítsen el (nagyjából elveszne a jelenlegi rendszer egyik igen pozitív vonása, az előkészítési költségek csökkenése...), használható eszköznek tűnik a közszolgáltatások esetében a szolgáltatási színvonalhoz kapcsolt műszaki követelményrendszer és ehhez kapcsolódó egységköltségek rögzítése – egyéb támogatások esetén pusztán az egységköltségek meghatározása - és a támogatások maximális mértékének ezen egységköltségekben való maximalizálása. Elvileg alkalmazható, de a LHH térségekben a támogatás alapvető céljával ellentétes megoldás az önrész növelése, mint a költségtudatosság irányába ható ösztönző – így az önrész növelése az LHH térségek kapcsán nem is lenne célszerű.

Ugyanakkor érdemes megemlíteni, hogy az előkészítés költségeinek csökkentése az egyes pályázati felhívások követelményeinek felülvizsgálatával is kezelhető, ami független az LHH programtól, a kistérségen alapuló projekt kiválasztás rendszerétől. Ez a tervezésen alapuló rendszer arra alkalmas, hogy csökkentse a kidolgozott projekt dokumentációval rendelkező projektek közti versenyt, azaz csökkentse az „elvesztett előkészítési költségek” mértékét.

A kistérségi terv alapján történő forrásallokációs mechanizmusnak innovatív elemi vannak, amelyek a pályázati rendszerbe is átültethetők

Célszerű szétválasztani a pályázatos és a terv alapján történő forrás-allokációs rendszert. Az előbbiekben is vázolt módon a versenyszféra és civil szféra projektjeit mindig versenyre alapuló pályázati rendszerben, a közszféra projektjeit mindig terv alapján történő forrásallokációs

módszerrel célszerű kiválasztani, ahol a tervezési fázisban szerepelnek az egyes projektjavaslatok hatékonyságának összemérést szolgáló folyamat-részek is. Hatékonyságon, jelen összefüggésben a kitűzött kistérségi cél elérésének hatékonyságát kell érteni, azaz a vizsgálat tárgya az, hogy adott ráfordítással melyik projekt mekkora, a célhoz kapcsolódó várható hatást (vagy eredményt) ér el. Ez esetben az eredményt a problémák, az alapproblémák súlyossága szempontjából is meg lehetne közelíteni, ami kézzelfoghatóbb a közszférában helyi szinten.

A kistérségi tervben a jelenleginél nagyobb hangsúlyt kellene adni a pályázati rendszerben támogatandó kis- és középvállalkozások kistérség-specifikus támogatási kritériumai meghatározásának, amit aztán a végrehajtott intézményrendszer – akár országos, akár regionális szinten – alkalmazna a konkrétan támogatandó projektek kiválasztásában, beépítve a kritériumokat a bírálat rendszerébe. A kritériumok meghatározása során értelemszerűen a programban alkalmazott módon célszerű használni a partnerség-alapú tervezés eszközeit, mint pl. műhelyfoglalkozások, szemináriumok, stb.

Támogatási vagy szabályozási eszközök, melyekkel fejleszthető a kistérségi intézményrendszer működése

Az előbbi szempontok kapcsán is megemlítésre került, hogy a jelenleg alkalmazott módszer egyik jelentős gyengesége, hogy az elmaradottság jelenségeinek kezelésére nem kiszámítható, hanem „ad-hoc” jellegű intézkedéseket eredményez. Mivel a rendszer nem kiszámítható, a projektekért versenyeznek az önkormányzatok, ennek eredményeképpen az esetek legnagyobb részében a források szétaprózódnak. Elsődleges lenne tehát hosszú távú, de még operatív szintű fejlesztési program megvalósítása, a jelenleginél szélesebb eszközrendszerrel és nagyobb rugalmassággal. Ennek alapvető feltétele, hogy a támogatási rendszere ne az egyedi pályázatos rendszerben „ossza a támogatást”, hanem a hosszabb távú (pl. 7 éves EU támogatási cikluson át tartó) tervezésen alapuló módszertan szerint.

Különösen a humán („ESZA-típusú”) fejlesztések esetén fennáll a veszélye a projektek projektidőszak utáni megszűnésének, hiszen azok nem épülnek be a térségi feladatellátás rendszerébe. Ennek megelőzésére – különösen a humán közszolgáltatások terén – a támogatásoknak szorosabban kellene kapcsolódniuk a kistérség létező, működő intézményeinek tartós működéséhez. Alapelvként kellene tekinteni, hogy az elmaradottság kezelése mind az oktatásban, mind az egészségügyi és a szociális ágazatban tartósan többletkapacitásokat és speciális tudást, ismereteket igényel, és ennek megszerzésében kellene szervezeten, normatív vagy ahhoz közelítő módon és tartósan támogatni az intézményeket. Pl. kistérségi továbbképző programok kidolgozása és működtetése nem pályázatos alapon, melyben a térség minden intézménye kötelezően részt vesz, vagy a normatívában elismert többlet pedagógusi létszám és elismert képzési támogatás, vagy a közalkalmazotti bértáblába is beépített pénzügyi ösztönzők alkalmazása.

Az elmaradott kistérségekben szükség lenne a felnőttképzés és foglalkoztatás jelenleginél jobb összehangolására. A jelenlegi intézményi háttér erre nem megfelelő – megfontolandó lehet – kizárólag a leghátrányosabb helyzetű kistérségekben állami többlet-finanszírozással – ösztönözni a 2-3 fős, kistérségi képzési-foglalkoztatási koordinációs kapacitás létrehozását, felhasználva az ún. foglalkoztatási paktumok ezirányú tapasztalatait is. A foglalkoztatás terén ennél többet is fel kellene felvállalnia az államnak a térségek ezen körében. Megfontolandó az állam foglalkoztató szerepének erősítése, ennek keretében kistérségi – esetlegesen több, hasonló adottságú térségre kiterjedően – állami foglalkoztatási és tranzit-foglalkoztatási társaságok létrehozása, esetlegesen önkormányzati részvétellel.

Célszerű az önkormányzatok együttműködésére épülő kistérségi illetve mikro-térségi szintű feladatellátás további ösztönzése, esetlegesen kikényszerítése a támogatásokhoz kapcsolódóan,

az adott feladat sajátosságaihoz és a térség elsősorban településszerkezeti és közlekedési viszonyaihoz igazodva. Ennek elősegítésére hasznos lenne a kistérségi feladatellátás különböző módjainak összegyűjtése, elemzése, a jó gyakorlatok terjesztése, mind az ellátandó feladatok körét, mind a feladatellátás módját illetően.

A támogatások elosztásához kapcsolódóan hasznos lenne a többcélú kistérségi társulási tanács feladatának egyértelműsítése, például az egyes kisleptékű projektek kiválasztásától eltekintve konzultatív szerep kereteinek egyértelmű kialakítása a számukra. Célszerű lenne – a tanács ezen szerepkörében – a partnerségi konzultáció kereteit is szabályozni, ennek keretében esetlegesen a fejlesztési bizottság, mint partnerségi alapon működő konzultációs és monitoring testület beemelését a szabályozásba.

Miként lehetnek sikeresebbek a kistérségek a fejlesztések területén?

Olyan összefoglaló javaslatokat teszünk, amelyek alapvetően a kistérség belső működésére vonatkoznak, megjegyezvén azt, hogy a mindenkori külső – régiós, nemzeti, közösségi – lehetőségek függvényében, de alapvetően a kistérség társadalmán múlnak.

A térségi szereplők jobb együttműködésének további ösztönzése terén:

- Vállalkozók és önkormányzatok közötti párbeszéd rendszeresen működő fórumainak megteremtése, függetlenül az állam elvárásoktól
- Civil szervezetek együttműködésének segítése, pl. kistérségi civil fórum megszervezése, civil szereplők képzésének ösztönzése, valamint a civil szervezetekkel való együttműködés a közfeladatok ellátása terén

A fejlesztések összehangolt irányítása terén:

- A kistérségi fejlesztési bizottság működésének kiértékelése, a bizottság egyben tartása, későbbi programok döntés-előkészítő feladataiba történő bevonása, valamint a többcélú kistérségi társulás tanácsával való világos viszony kialakítása a térségfejlesztési kérdésekben
- Rendszeres, formális és a stratégiai fontosságú projektek azonosítására, fejlesztésére és megvalósítására koncentráló érdemi egyeztetések a többcélú kistérségi társulás munkaszervezete, az állami támogatások képviselőjeként megjelenő kistérségi koordinátor és a helyi vidékfejlesztési iroda illetékese között

A térségek közötti együttműködés javítása terén:

- Szomszédos kistérségekkel való együttműködés kulcsterületeinek azonosítása, ezeken a területeken az „ágazati” típusú párbeszéd és közös fejlesztési tervezés előmozdítása, ösztönzése, közös projektek azonosítása, közös projektfejlesztés.

Felkészült térségi vezetők jelenléte. Az elmúlt években sikeresen fejlődő kistérségek, települései, valamint az LHH tervezés tapasztalatai azt mutatják, hogy egy térség, település fejlesztése nagyban függ meghatározó, vezető személyiségétől a polgármesterektől, illetve a kistérségi elnöktől. Az alábbiakban szedjük össze azt a néhány ismérvet, melyek általában jellemzik egy sikeresen fejlesztő kistérségi, települési vezetőt:

- Térségi szinten egyeztet, elfogadott világos stratégiával, vízióval rendelkezik, elfogadottak a jövő fejlesztési kulcsprojektjei
- Nyitott, befogadja a külső véleményeket, megosztja az információkat
- Tiszteli partnereit, együttműködik a partner szervezetekkel, intézményekkel
- Magas színvonalú projektfejlesztési, projektmenedzsment szolgáltatást vesz igénybe tervei megvalósításához (hivatalon, munkaszervezeten belülről, vagy kívülről)
- Következetes a feladatkiadásban és a feladatok elvégzésének számonkérésben.

Baráthi Ottó**Adalékok Nógrád megye rendszerváltás utáni gazdasági-társadalmi folyamatainak értékeléséhez**

A megye gazdasági hanyatlása az 1980-as években kezdődött, a '90-es évektől a termelő szféra alacsony produktumának következtében „csak” folytatódott. Nógrád a főbb gazdasági mutatók alapján sokat veszített a megyék sorában elfoglalt korábbi közepes pozíciójából. A megyének nincs domináns húzóágazata, a gazdaság szerkezete csak spontán módosult a szolgáltatások javára. A térség egyik jellemzője a munkanélküliség és az elszegényedés.

Kulcsszavak: regionális folyamatok, gazdasági hanyatlás, munkanélküliség
JEL-KÓD: R11

Bevezetés

A jobbára csak rendszerváltásnak nevezett, 1989/1990-ben bekövetkezett politikai fordulat és korszakos jelentőségű gazdasági-társadalmi események óta eltelt húsz esztendő már lehetőséget biztosít a visszatekintésre és az érdemi elemzésekre. E dolgozatban – a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adataira, ezekből saját számításaimra és tanulmányomra (Baráthi 2010a) alapozva – Nógrád megye főbb nemzetgazdasági ágaiiban, gazdasági szerkezetében, munkaerő-piaci helyzetében és a lakosság életkörülményeiben bekövetkezett változásokra kívánom ráirányítani a figyelmet.

A folyamatok 1990-2008 közötti vizsgálatán túl igyekszem Nógrád megyét az országban és az Észak-magyarországi régióban is pozícionálni, és néhány következtetést is levonni. Teszem ezt azért (is), mert a regionális vizsgálatok mellett továbbra is relevánsnak – Nógrád esetében gazdasági hanyatlása okán és kiútkeresése miatt különösen – fontosnak tartom a megyei szintű elemzést. Ugyanakkor az alábbiakban legfeljebb csak közzgazdasági megalapozottságra törekedhettem, semmint teljességre, így dolgozatom Nógrád rendszerváltás utáni folyamatainak értékeléséhez „csak” további elemző munkát inspiráló – netán kritikára is okot adó – adalék lehet.

Demográfiai és településhálózati jellemzők

Nógrád megye az ország egyik legkisebb megyéje, melynek 2546 km²-es területe 2,7%-a, 207,6 ezer fős lakossága 2,1 %-a az országénak. Népsűrűsége 81,6 fő/km², kisebb a régió (91,1 fő/km²) és az ország (107,8 fő/km²) átlagánál. A lakónépesség 1990-hez képest 18,6 ezer fővel, 8,2%-kal (országosan csak 3,3%-kal) csökkent, és a 2008. év végén 207 637 főt számlált. A népességfogyás oka a természetes népmozgalom és a vándorlás kedvezőtlen alakulása volt. Utóbbi egyenlege 2007 és 2008-ban 1586, illetve 1498 fő veszteséget mutatott. Régóta tartó tendencia a megyében (is) az öregedés folyamata. Csupán 2001-hez képest 4,3%-kal (1,5 ezer fővel) nőtt a 65 évesek és az idősebbek száma, míg a 15 éven aluliaké 15%-kal (5,5 ezer fővel) csökkent. Ennek következtében 2008 végén Nógrádban 118,9; a régióban 105,8; az országban 109,9 idős jutott száz gyermekkorúra. A népmozgalom itt nem számszerűsített mutatói (élveszületés, halálozás, válás stb.) is rosszabbak a régiós és az országos adatoknál.

A megye települési szerkezete (125 község, 6 város) aprófalvas jellegű. 2008-ban a megye 33 településén a lakosok száma 500 fő alatti, további 44-ben 500-999 fő közötti volt.

Az egy városra jutó községek száma 20,8 (a hazai átlag 9,3, a régiós 13,9.) A városok népességének aránya, 41,8%, országosan 68,4 %. Salgótarján alig több mint 38 ezer lakosával Szekszárd után az ország második legkisebb megyeszékhely városa¹.

Gazdasági fejlettség/fejletlenség

A bruttó hazai termék (GDP) mutatója kifejezi az ország egyes térségei fejlettségében, gazdasági teljesítményében mutatkozó különbségeket. A GDP utóbbi évekbeli adatai a régiók és megyék növekvő differenciálódásáról tájékoztatnak. 2007-ben a két szélsőértéket képviselő régió között az egy főre jutó GDP értékében 2,6-szeres, az egy foglalkoztatottra jutó GDP-ben mérve 2,1-szeres volt az arány, s ez évek óta gyakorlatilag változatlan. (Szalainé 2010) Ekkor a hét régió között Észak-Magyarország a 6. volt fejlettségi szint alapján. A megyéket szemügyre véve a nyugati országrész megyéiben a legnagyobb a fajlagos mutató értéke, a mezőny másik végén a keleti országrész megyéi (Békés, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Nógrád) találhatók. Budapest adatát figyelmen kívül hagyva, a legmagasabb egy főre jutó GDP-vel rendelkező Győr-Moson-Sopron és a legkisebb értéket képviselő Nógrád megye mutatója között 2006-ban 2,3-szeres, 2007-ben pedig 2,4-szeres volt a különbség. A fajlagos mutató alapján Nógrád megye évek óta az utolsó helyet foglalta el a megyék között. Az 1. táblázat adatai egzakt módon pozícionálják Nógrádot.

1. táblázat: Az egy főre jutó bruttó hazai termék (GDP) alakulása területegységenként²

Megye, régió, ország	Az országos átlag százalékában			2007. év az 1995. évi %-ában ^{b/}
	1977 ^{a/}	1995	2007	
Borsod-Abaúj-Zemplén	111,0	75,3	65,8	395,7
Heves	100,0	75,5	73,4	434,2
Nógrád	77,0	60,1	46,0	346,9
Észak-Magyarország	..	72,7	64,1	399,8
MAGYARORSZÁG	100,0	100,0	100,0	453,7

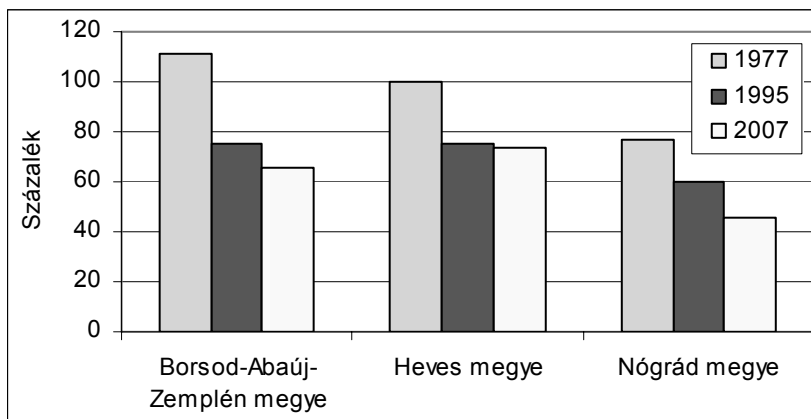
Forrás: Magyarország nemzeti számlái, 1995-2007. KSH, Budapest, 2009. http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qpt014a.html^{a/}, Szakértői becslés: www.geogr.elte.hu.^{b/} A GDP beszerzési áron számítva. Saját számítás és szerkesztés.

A fentiekből kitűnik, hogy Nógrád megye helyzete romlott a vizsgált időszakban. A megfigyelt mutatók³ ugyanakkor nem támasztják alá azt a felfogást, miszerint a megye pozícióvesztésének döntő oka a rendszerváltás, minthogy a térség gazdaságának hanyatlása is ekkor kezdődött. Ez nincs így. Nógrád teljesítménye (a GDP alapján) még gazdaságának fejlődő időszakában – az 1970-es években – is jóval az országos átlag alatt volt, Borsod-Abaúj-Zemplén fejlettségétől még távolabb, mint napjainkban.

¹ Salgótarján népessége Somoskőújfalu önálló községgé válásával 2008-ra – kvázi adminisztratív módon – 2,2 ezer fővel csökkent, így mérséklődött Nógrád városi népességének aránya is.

² A táblázatok és az ábrák döntően Nógrád megyére vonatkozó információkat hordoznak, ezért címeikben – a ráció okán – nem írom ki a Nógrád nevet. Csak az ettől való eltérést jelölöm, így az összehasonlító táblák és ábra esetében a „területegységenként” kifejezést használom.

³ A gazdasági teljesítmények mérésére és összehasonlítására is alkalmas GDP mutatóját (és változatait) 1994-től számítja, közli és alkalmazza a KSH.

1. ábra: Az egy főre jutó GDP az országos átlag százalékában területegységenként
Forrás: KSH

Ugyanakkor kétségtelen, Észak-Magyarország a rendszerváltást követően a gazdaság szerkezetének korszerűtlensége, a nehézipar súlyos válsághelyzete és leépülése, valamint egyéb okok miatt az ország hátrányos helyzetű térségévé vált. A régió gazdasági, társadalmi pozíciói az 1990-es évek elején hirtelen, zuhanásszerűen romlottak (Simkó 2008). Benne különösen Nógrád megyéé - teszem hozzá én -, amelynek egyes térségeiben krízis közeli állapot uralkodott el. Ugyanis a 6 nógrádi kistérség jelentős – itt nem részletezhető – diszparitást mutat. A (leg)hátrányos(abb) helyzetben lévő kistérségekben (a Balassagyarmati és a Rétsági kivételével a további 4 kistérség a vizsgált időszak szinte egészében ide volt sorolható) elsősorban az állandósult munkanélküliség miatt eszkalálódik a szegénység, egyes családok a megélhetéshez szükséges (netán a létminimum szintjét elérő) jövedelemhez sem jutnak hozzá. Nemhogy megszűnőben lenne a G. Fekete (2006) által már régen jelzett segélyezés – munkából való kiesés – több generációs munkanélküliség – munkától való elfordulás félelmetes-fortélyos folyamata, de felerősödni látszik, miként jelen van a munkanélküliségi létből kilépni már nem is akaró kvázi életellenes-alattomos attitűd.

A gazdasági fejlődés feltételrendszere

Felfogásom szerint a közlekedési infrastruktúra a fejlődéshez vezető út, a vállalkozás szervezetrendszere a gazdaság motorja, a beruházások pedig a gazdaság lendítőkerekei.

A gazdaság működését és fejlődését gátló közlekedési infrastruktúra

A megye közúthálózata nem felel meg a kor követelményeinek: sem autópálya, sem autótút nincs a megyében. A közúton meghatározó a 2. számú (Budapest-Vác-Parassapuszta) és a 21. számú (Hatvan-Salgótarján-Somoskőújfalu) főút. Budapestet az M3-as autópályához csatlakozó 2-es és 21-es számú főúton lehet elérni. A 21-es út négy-sávos kiépítése csak egy lépés a közút fejlesztésében. A főúthálózat kiépítettsége megfelelő, burkolatának és vízelvezetésének állapota közelíti az országos átlagot.

A vasút műszaki feltételei nem megfelelőek, a 81. számú, Hatvan-Somoskőújfalu vonal villamosítása évtizedek óta várat magára. A pálya balesetveszélyes állapota miatti sebességkorlátozások következtében 19. század végi a menetidő Salgótarján és Budapest között.

Salgótarjánt „nem érte el” az intercity-járat sem. Nógrád közlekedésére a legkifejezőbb jelző – a lassú mellett – a „rázós”⁴

Gyenge vállalalkozási aktivitás

A megye vállalalkozásainak száma közel húsz év óta – az országos tendenciához hasonlóan – évről-évre kismértékű növekedést mutat. Az országostól eltérő egyik jellemzője a társas vállalalkozások összes vállalalkozáson belüli alacsony aránya, míg a másik a külföldi tulajdonban lévő vállalalkozások, illetve a külföldi tőke (fajlagosan is) szerény részesedése. Lehangoló sajátja Nógrád megyének a rendkívül alacsony vállalalkozói aktivitás⁵, amely a KSH (2010) adatai szerint elmarad a régiós (118), és jóval a hazai (161) átlagtól. Ezer lakosra ez év márciusának végén a megyében 110 vállalalkozás jutott, melyből 83 az egyéni, 27 pedig a társas vállalalkozások közül került ki.

Az észak-magyarországi vállalalkozások néhány évvel ezelőtti találó jellemzése a hasonló nógrádi szervezetek két évtizedes működésére is vonatkoztatható. Nógrádban a kisvállalkozások zömének teljesítőképessége alig haladta-haladja meg a háztartások kapacitását, mi több, a megyében sem igazán versenyképesek. A beszűkülő helyi piac nem teszi lehetővé a jövedelmező üzleti működést. Külső piacokon fellépni sem tudnak, nemhogy érvényesülni és eséllyel versenyezni. Ehhez termékszerkezetben, minőségben és kapacitásban sem megfelelőek. Ugyanakkor más megyei befektetők, kiváltképp külföldi tőketulajdonosok a viszonylag fejletlen infrastruktúra, a nyomott fizetőképes kereslet vagy éppen a munkaerő minősége miatt sem települnek a térségbe. (G. Fekete 2006)

Nógrád megyében 2010. I. negyedév végén 24,7 ezer gazdasági szervezetet regisztráltak, közel 3%-kal – az országoshoz hasonlóan – többet az előző év azonos időpontjához képest. Nem változott lényegesen a vállalalkozások összetétele, háromnegyedük egyéni, egynegyedük társas formában tevékenykedett. (Részesedésük országosan 64; illetve 36%.) A főtevékenységük szerint mintegy 43%-ukat a mezőgazdaság, tizedüket az ingatlanügyletek, közel 8%-ukat pedig a kereskedelem gazdasági ágakban tartották nyilván. (KSH 2010)

A megyében négy ipari park működik: Balassagyarmat, Bátorfyerenye, Rétság és Salgótarján városokban. Ezek a szerveződések segítették az iparszerkezet átalakítását, a munkanélküliség csökkentését, a vállalalkozások közötti kapcsolatok erősítését, de nem váltották be a hozzájuk fűzött – gyakran indokolatlanul is felfűtött – várakozásokat.

Elégtelen beruházások

A beruházások mutatói azt jelzik, hogy Nógrád a vizsgált időszakban folyamatosan, az egy lakosra jutó beruházási érték esetében néhány év kivételével (így például 1996-ban és 2000-ben) mindig az utolsó helyen állt a megyék rangsorában. Amíg részesedése az országos beruházási értékből 1985-ben 1,5% volt, addig 1990-ben 1,2%, 2008-ban már csak 0,7%. Nógrád megyében az ezredforduló után, a 2001-2007. években a beruházások több mint harmada az ipar területére irányult. Az egyéb közösségi, személyi szolgáltatás mintegy 15%, a szállítás, raktározás, posta, távközlés 14%, a közigazgatás, védelem, kötelező társadalombiztosítás 13% körüli, a kereskedelem, javítás 8,5 % részesedéssel bírt. 2010. első három hónapjában a megyei székhelyű gazdasági szervezetek 2,5 milliárd forint összegű beruházást valósítottak meg, mely folyó áron csaknem ötödével maradt el az egy évvel korábbtól. Országosan ez idő alatt 10%-os csökkenést regisztráltak. Egy lakosra vetítve Nógrád megyében 12,3 ezer forint értékű fejlesztés jutott, mely a régiós átlagtól 12,7; az országostól pedig 36,9 ezer forinttal alacsonyabb. (KSH 2010)

⁴ Reményekre jogosít a közlekedési infrastruktúra fejlesztése „útján” az Ipoly-hidak helyre állításának megkezdése és a nyugat-nógrádi térségi vasút-projekt indítása.

⁵ Empirikus tapasztalataim szerint a vállalalkozási készség alacsony szintjének sajátos oka a nógrádi emberek befelé fordulása, bizalmatlansága, a pozitív gondolkodás „többségi” hiánya.

Gazdasági szerkezet

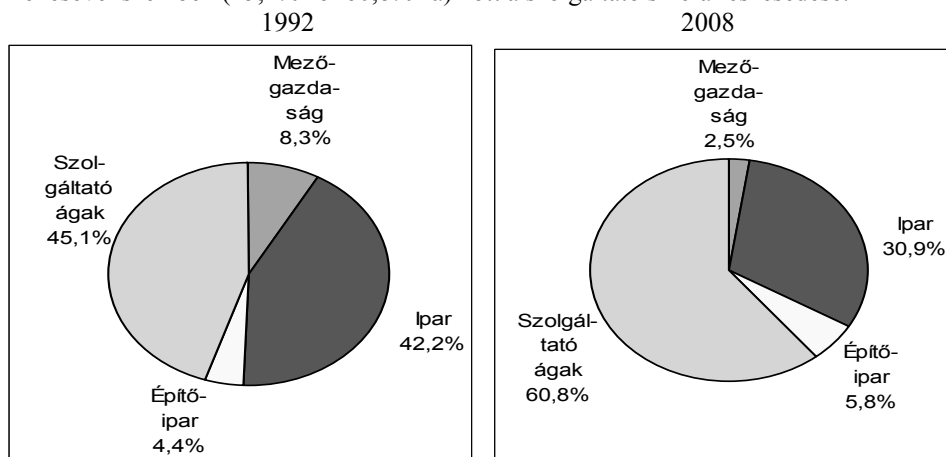
A nemzetgazdasági ágak teljesítményében és a foglalkoztatottak létszámában bekövetkezett változások a megye gazdaságának egész struktúráját átrendezték. Ezt egzakt módon leginkább az alkalmazásban állók számának változásán keresztül lehet nyomon követni.

10. táblázat: Az alkalmazásban állók száma és megoszlása

Gazdasági ág	1992		2008		2008. év az 1992. évi %- ában
	Száma, fő	Megosz- lása %	Száma, fő	Megosz- lása, %	
Mezőgazdaság, vad-, erdő-, halgazdálkodás	4688	8,3	1059	2,5	22,6
Ipar	23812	42,2	13153	30,9	55,2
Építőipar	2502	4,4	2469	5,8	98,7
TERMELŐ(primer+szekunder) ÁGAK	31002	54,9	16681	39,2	53,8
Kereskedelem, javítás	3672	6,5	5365	12,6	146,1
Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás	826	1,5	1530	3,6	185,2
Szállítás, raktározás, posta, távközlés	4288	7,6	2629	6,2	61,3
Pénzügyi közvetítés	968	1,7	698	1,6	72,1
Ingatlanügyletek, gazdasági szolg.	571	1,0	2452	5,7	429,4
Közigazgatás, védelem, kötelező t.b.	2662	4,7	4464	10,5	167,7
Oktatás	6006	10,7	3969	9,3	66,1
Egészségügyi, szociális ellátás	5198	9,2	3792	8,9	73,0
Egyéb közösségi, személyi szolgáltatás	1229	2,2	1006	2,4	81,9
SZOLGÁLTATÓ (tercier) ÁGAK	25420	45,1	25905	60,8	101,9
ÖSSZESEN	56422	100,0	42586	100,0	75,5

Forrás: Nógrád megye statisztikai évkönyvei. KSH. Saját számítás és szerkesztés.

Nógrádban is megtörtént a tercirizálódás. A termelő ágak súlyának (54,9%-ról 39,2%-ra) csökkenésével szemben (45,1%-ról 60,8%-ra) nőtt a szolgáltató szféra részesedése.

4. ábra: A termelő és szolgáltató ágak arányváltozása

Forrás: KSH

Az egyes gazdasági ágazatokat az alábbiak jellemzik.

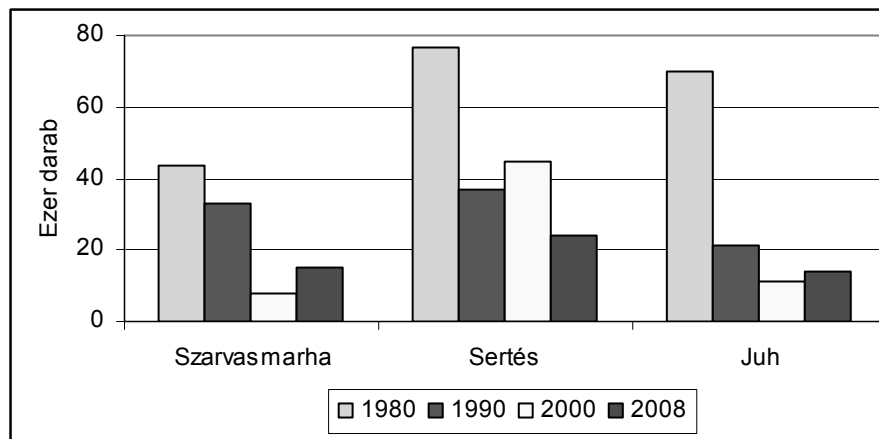
A mezőgazdaság mélyrepülése

A megye egykor „szépen zöldellő” agráriuma az 1980-as években az állami támogatások visszafogása, az ipari melléküzemágak felszámolása, a '90-es évek elején a privatizáció és a szövetkezetek „szétverése” következményeit a mai napig sem heverte ki. Íme néhány adat. A gabonafélék termésmennyiségének éves átlaga 1986-1990 között 174,5; az 1996-2000-es években 121,7; 2001-2005 időszakában 119,6 ezer tonna volt; míg az elmúlt 3-4 év átlagában 105,0 ezer tonnára esett vissza. Nógrád állatállománya már az 1980-as évektől csökkent, az 1990-es évtizedben jelentős veszteséget szenvedett, 2000 után differenciáltan alakult.

2. táblázat: Az állatállomány változása ^{a/}

Megnevezés	1980	b/1990	2000	2008	2008. év az 1990. évi %-ában
	e z e r d a r a b				
Szarvasmarha	43,4	33,0	8,1	15,0	45,5
Ebből: tehén	18,0	13,6	5,0	9,0	66,2
Sertés	76,4	36,9	45,0	24,0	65,0
Juh	70,2	21,0	11,0	14,0	66,7
Baromfi	393,4	88,0	356,0	265,0	301,1

Forrás: Nógrád megye statisztikai évkönyvei, KSH. a/ Gazdálkodó szervezetek és egyéni gazdálkodók összesen. b/ Egyéni gazdák nélkül. Saját számítás és szerkesztés.

2. ábra: Az állatállomány dinamikája

Forrás: KSH

Az állatállomány fajlagos mutatóinak szinte mindegyike rosszabb a régiós és az országos átlagnál is. A kivétel a szarvasmarha állomány mutatója: a száz hektár mezőgazdasági területre jutó szarvasmarhák száma Nógrádban (12) több, mint akár Heves (5), akár Borsod-Abaúj-Zemplén megyében (10), és megegyezik az országos mutatóval.

A megye mezőgazdaságában dolgozók száma az 1990. évi több mint 13 ezer főről 2000-re 1 321 főre, mintegy 12 ezerrel csökkent. A dolgozók számának átmeneti növekedése után (2005-ben 1359 fő) ismét csökkent a foglalkoztatás, a 2008. évi átlagos létszám már csak 1059

fő volt. Ezzel a nemzetgazdasági ág részaránya az 1990. évi mintegy 14%-ról, 2008-ra 2,5%-ra csökkent. (Országos részarány: 3,1%.)

Exportorientált gépipari bázis

A nógrádi ipar térvészése már az 1960-as évektől – a szénbányászat visszafejlesztésével – megkezdődött. Az 1973. évi piaci árrobbanás okozta recesszió, az energifaló ágazati- és korszerűtlen gyártmány szerkezet ódiumi óriási anyagi és ember-veszteségeket okoztak. Az iparban dolgozók száma már az 1980-as évtizedben több mint 20%-kal, 1990-re közel 32 ezer főre csökkent. Nógrád iparát már hanyatló időszakában érte a rendszerváltás. A '90-es évek elején a piaci viszonyokra való áttérés, a privatizáció, a keleti piacok feladása-elvesztése következtében a termelés tovább mérséklődött.

3. táblázat: Az ipari termelés volumenindexe, 1990-1994

Megnevezés	1990	1991	1992	1993	1994
A termelés indexe ^{a/}	83,6	77,6	82,6	92,4	96,7

^{a/} Előző év=100,0

Forrás: Nógrád megye statisztikai évkönyve, KSH, 2000. Saját szerkesztés.

A fenti időszak minden évében csökkent a termelés, összesen (számításaim szerint) közel 43%-kal. Íme néhány példa a korábban exportra (is) került termékek ez időszaki drámai csökkenéséről: a kovácsolt és sajtolt acéltermék-gyártás 10,5%-ára; a hidegen húzott acél 21,2%-ára; a húzott síkűveg-gyártás 18,4%-ára; az öblösüveggyártás 48,6%-ára, a női ruha és komple gyártása 13,4%-ára; a csontos nyershús termelés 3,6%-ára csökkent.

Az ipari termelés az 50 fő feletti szervezeteknél a '90-es években először 1995-ben, majd 1996-ban nőtt mérsékeltén (2-3%-kal), ami arra utalt, hogy a megye iparának hanyatló korszaka véget ért. 1995-ben már az export is meghaladta az 1990. évit. A termelés 1995 és 2000 között évről-évre nőtt, összehasonlításon csaknem 80%-kal emelkedett. Ugyanakkor az ezredforduló után a következőképpen alakult:

4. táblázat: Az ipari termelés volumenindexe, 2000-2008

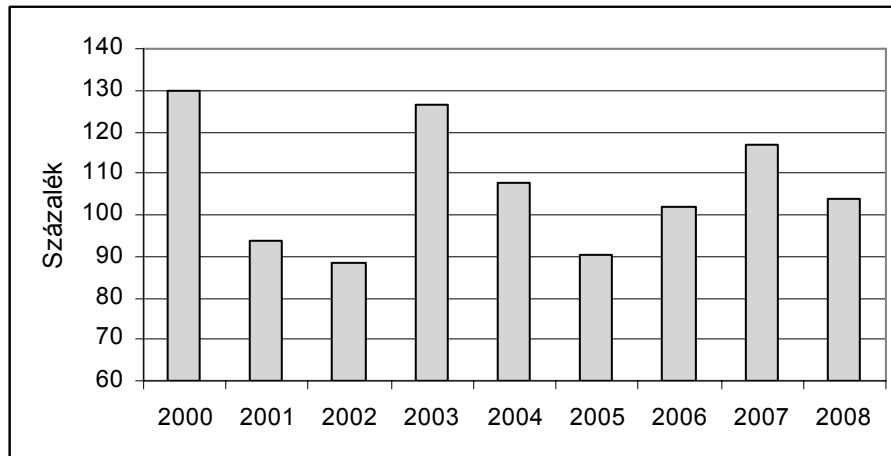
Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
A termelés indexe ^{a/}	130,1	93,5	88,5	126,6	107,7	90,6	101,7	117,1	103,8

^{a/} Előző év=100,0

Forrás: Nógrád megye statisztikai évkönyve, 2008. Saját szerkesztés.

A fenti időszakban Nógrád – összehasonlításon számba vett – ipari termelése hullámzóan alakult, számításaim szerint mintegy 26%-kal növekedett, amivel elmaradt az országos és a régiós átlagtól is.

Az ipar húzóágazata a gépgyártás, amely a vizsgált időszak legtöbb évében az összes ipari termelés és az export nagyobb részét produkálta, így 2008-ban 53,7; illetve 66,3%-át. Kedvezőtlen, hogy 2009-ben az ipari produktum 56%-át adó gépiparban visszaesett a termelés. Jelentős még a fémalapanyag, fémfeldolgozási termékek gyártása, melynek részaránya mintegy 17% körüli. Amíg a termelés értéke a termelékenység gyors ütemű emelkedésének köszönhetően növekedett, a foglalkoztatottak létszáma alig változott, a korábbi drasztikus létszámcsökkenés korántsem kompenzálódott. A gépipar továbbra is Nógrád iparának gerjesztője: ez év első negyedében a KSH (2010) adatai szerint összehasonlításon több mint másfélszeresére bővült az ágazat termelése.

3. ábra: Az ipari termelés alakulása (az előző év=100,0)

Forrás: Nógrád megye statisztikai évkönyve, 2008

Bővülő kereskedelmi hálózat

A kereskedelem fő ismérve a vizsgált időszakban hálózatának bővülése és korszerűsödése. Amíg az alkalmazottak száma 1992-ben 3672 fő volt, addig 2008-ban már 5365. Ennek a 46%-os növekedésnek az eredményeként az ágazat részesedése az összes alkalmazotton belül 6,5%-ról 12,6%-ra emelkedett, de nem éri el az országos (15,1%-os) arányt. A „kisker” üzletek száma a privatizáció, a „multik betörése”, a szabályozók változása miatt – a kezdeti jelentős felfutás, majd a fortélyos fluktuáció eredményeként is – hullámzóan, egyes kiemelt években az 5. táblázatban látható módon alakult.

5. táblázat: A kiskereskedelmi üzletek száma ^a

Megnevezés	1990	1992	1995	1998	2000	2003	2005	2008	2009
Üzletek száma	724	3511	3361	2811	2978	3065	3089	2768	2676 ^b

a/ Gyógyszertárakkal együtt, vendéglátóegységek nélkül b/ Június 30.

Forrás: Nógrád megye statisztikai évkönyvei, KSH. Saját szerkesztés

A megye kiskereskedelmi hálózata 2009. június végén 2676 üzletből állt, ez 3,9%-kal kevesebb, mint egy évvel korábban volt. A boltok közel egyharmada élelmiszerüzlet és áruház, csaknem 60%-a iparcikküzlet és áruház, 7%-a pedig járművek üzlete és üzemanyagtöltő állomás volt. Az üzletek 47,4%-át (1269 boltot) egyéni vállalkozók üzemeltették, e körben 5,1%-os volt a boltok számának csökkenése is, amely következménye lehet a kialakult gazdasági válságnak is.

Turizmus, vendéglátás: a remény gazdasági ágai

A turizmus a gazdasági fejlesztés, a munkahelyteremtés lehetséges eszköze, világszerte dinamikusan fejlődő, vezető gazdasági ág. Nem így Nógrádban, amelyről a 6. táblázat adatai is tanúsíthatnak.

A szálláshely kapacitás nőtt, a vendégforgalom mutatói differenciáltan alakultak. A külföldi vendégek közül 2008-ban a legnagyobb számban és arányban a német (977 fő, 24,7%) és a lengyel (575 fő, 14,5%) vendégek fordultak meg. A szálláshelyet is választók 40%-a szállodai szobát, 60%-a egyéb szálláshelyet (panziót, üdülőházat, kempinget stb.) vett igénybe. A szállodák kapacitás kihasználtsága 32,5%-os volt, a háromcsillagos szállodák szobakihasználtsága a legmagasabb, de nem érte el az 55%-ot.

6. táblázat: A kereskedelmi szálláshelyek főbb mutatói

Megnevezés	1990	2008	2008. év az 1990. évi %-ában
Szoba	821	1100	134,0
Férőhely	3198	3335	104,3
Vendég	57258	51444	89,3
Ebből: külföldi	17407	3963	22,8
Vendégéjszaka	202170	103937	51,4
Ebből: külföldiek	35519	11389	32,1
Átl. tartózkodási idő, éjszaka	3,5	2,0	-
Ezen belül: külföldiek	2,0	2,9	-

Forrás: Nógrád megye statisztikai évkönyvei. Saját számítás és szerkesztés.

Az idegenforgalom minimumfeltétel-rendszeréhez tartozik a vendéglátás – szálláshely-szolgáltatáson kívüli – infrastruktúrája is. Az ezredforduló után a vendéglátóhelyek száma 5,3%-kal növekedett, ezen belül az éttermek, cukrászdák száma csökkent. A szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás gazdasági ágban Nógrádban 1992-ben 826 fő (1,5%) alkalmazottja volt, 2008-ban viszont már 1530 fő (3,6%) dolgozott ebben a fontos gazdasági ágban.

A vizsgált időszakban a turizmus nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. Ugyanakkor a közelmúltban korszerűsített irányító szervezet marketingmunkája, a megyeszékhelyi Karancs Szálló újrahasznosítása és más fejlesztésekre irányuló elképzelések ismét óvatos bizakodásra adhatnak okot, miként a KSH (2010) adatai is. Ezek szerint Nógrád megye kereskedelmi szálláshelyeit 2010. I. negyedévében 7154 vendég kereste fel, 8,6%-kal több, mint 2009 első három hónapjában. A vendégéjszakák száma harmadával, az átlagos tartózkodási idő 22,9%-kal (2,2 vendégéjszakára) emelkedett.

A munkaerő-piaci viszonyok alakulása

Makacs és magas munkanélküliség

Ahogy a foglalkoztatás alakulása az Észak-magyarországi régióban (Szalainé 2010) relatíve kedvezőtlen, úgy Nógrádé a régióon belül is az. Sőt, Nógrád akut társadalmi problémája a több évtizede kialakult strukturális foglalkoztatási feszültség, és a közel húsz éve kirobbant munkanélküliség. Utóbbi rátája alapján Nógrád a megyék között mindig „dobogós” helyen volt, az országos átlagot pedig évenként 4-6 százalékponttal meghaladta.

Szerintem a rendszerváltás utáni időszakban a munkanélküliség alakulásában három – élesen el nem határolható – szakasz különböztethető meg. 1. A robbanás és az eszkaláció időszaka: 1990-1993. Jellemzője a munkahelyek drámai felszámolása, szinkronban a regisztrált munkanélküliek számának növekedésével és (23-24 ezer közötti) tetőzésével. 2. A folyamatos mérséklődés periódusa: 1994-2002 között minden évben csökkent a munkanélküliek száma. Amíg 1994-ben még 17 230 munkanélkülit regisztráltak, addig 2002-ben 12 084 főt, 30%-kal kevesebbet. Ezen időszakban jelentős számú új munkahely létesült. 3. Az újbóli növekedés szakasza: 2003-2009, amikor is újra és csaknem évről évre emelkedett az álláskeresők száma.

Az ez évi munkaerő-piaci adatok (KSH 2010) is hangulatrombolók. 2010. I. negyedévében Nógrád megyében a 15-74 éves népességből 80,1 ezer fő volt gazdaságilag aktív és ezen belül 63,9 ezer fő foglalkoztatott. Az előbbi 0,2%-kal, az utóbbi 5,6%-kal csökkent az előző év azonos időszakához képest. Az aktivitási arány 50,7%-ról 51,1%-ra növekedett, a foglalkoztatási ráta két százalékponttal csökkent, 40,7%-ra. A nyilvántartott álláskeresők száma 2010 március végén meghaladta a 21 ezer főt, mely 7,2%-kal volt több, mint az előző év azonos időpontjában. A munkanélküliségi ráta a megyék közül Nógrádban (20,2%) a legmagasabb, mely 8,4 százalékponttal haladja meg az országos átlagot.

Átlag(ok) alatti keresetek

Az életkörülmények, egyáltalán a megélhetés egyik komponense a pénzjövedelem, amelynek – jó esetben és leggyakrabban – domináns összetevője a kereset. Így segítheti az eligazodást a havi átlagkeresetek időbeni és térbeli összehasonlítása, a 12. táblázat szerint.

12. táblázat: Az alkalmazásban állók bruttó átlagkeresete területegységenként
forint/fő/hó

Megnevezés	2000	2008	2008. év a 2000. évi %-ában
Borsod-Abaúj-Zemplén	73 711	167 247	226,9
Heves	76 632	170 317	222,3
Nógrád	66 038	156 481	237,0
Észak-Magyarország	73 215	166 599	227,5
MAGYARORSZÁG	87 566	193 261	220,7

Forrás: A KSH statisztikai évkönyvei . Saját számítás és szerkesztés.

A vizsgált időszakban a bruttó keresetek a fogyasztói árindex növekedését (mintegy 159%) jóval meghaladóan emelkedtek. A nominális keresetek növekedése ugyan Nógrádban volt a legdinamikusabb (237%), ám a megye kereseti elmaradása – abszolút értékben – nem csökkent, jóval az országos és a régiós átlag alatt marad. Nagyjából hasonló a helyzet – nyugdíjak és más jövedelem-összetevők – alapján is. Azaz Nógrád lakosságának életkörülményei „globálisan” rosszabbodtak.

Életkörülmények

Javuló színvonalú lakáskörülmények

Nógrád megye lakásállománya a 2001. évi népszámláláskor 88 042 volt, 2,4 ezerrel, 2,8%-kal több mint 1990-ben, az előző összeírás idején. Az időszakban regisztrált lakásállomány bővülése elmarad a korábbi évtizedekre jellemző – 8-23%-os – növekedéstől. Ugyanez mondható el az ezredforduló utáni időszakokra is, 2001-2008 között a lakásállomány növekedésének üteme (2,2%) tovább csökkent.

2001. évi adatok szerint a megye lakásainak több mint egyötöde 1945-1959 között épült. Az állam fokozatos kivonulása a lakásépítésekben az 1990-es években vált a „látványossá”. A megyében az 1990-2001 között épült lakások részesedése (4,3%) jóval kisebb a hazai (7,4% aránynál, miként ugyanez a helyzet az utóbbi évtized eltelt részében is. A laksűrűség – 100 lakott lakásra jutó népesség – Nógrád megyében hosszú időn át magasabb volt az országos átlagnál. Fokozatos csökkenése és 2008-ra az országos átlag alá kerülése gyorsütemű népességfogyás, a kisebb létszámú családok és az egyedülállók aránya növekedésének a következménye.

Az utóbbi két népszámlálás között eltelt időszak alatt a szobaszám szerinti összetételt nézve 4 százalékpontos csökkenés figyelhető meg az egyszobás lakások arányában. Ezzel szemben a 4 és több szobásaké közel ilyen mértékben nőtt, és a 3 szobásoké is emelkedett. A lakott lakások alapterülete a legutóbbi népszámláláskor 77 m² volt, amely nagyobb az országos (75 m²) átlagnál. Kedvező, hogy a lakások kétharmada (több mint 54 ezer lakás) 59 m²-nél nagyobb alapterületű, ezen belül 36 %-uké meghaladja a 99 m²-t. Ezek az arányok magasabbak (jobbak) az országosnál is.

Látványosan fejlődő közműellátottság

Jó érzéssel töltheti el a nógrádi olvasót a közmű/kommunális ellátás néhány, 11. táblázatban látható mutatója.

11. táblázat: A kommunális mutatók alakulása és változása

Megnevezés	1990	2008	2008. év az 1990. évi %-ában
Vezetékes gáz-ellátás			
Gázellátással rendelkező település	7	126	18-szoros
Egy háztartási fogyasztóra j. felhasználás, m ³	1785	1 340	75,1
Vízellátás			
Közütemi vízellátással rendelkező település	62	131	2,1-szeres
Főnyomó és elosztó vízcsőhálózat, km	1362,2	2217,0	162,8
Közcsatornázás			
Szennyvízcsat. hálózattal rend. település	11	96	8,7-szeres
Zárt/Szennyvízcsatorna-hálózat, km	158,3	1 223,8	7,7-szeres

Forrás: Nógrád megye statisztikai évkönyvei, KSH. Saját számítás és szerkesztés.

A táblázat adatait kommentálni sem szükséges. A lényeg: a kommunális beruházások (közmű-programok) eredményeként teljes a nógrádi települések közüzemi vízellátása, és szennyvízcsatorna-hálózattal immár 96 település rendelkezik, az összes település több mint 73%-a. A közmű-olló jelentős mértékben záródott. Figyelemre méltó, hogy a lakosság reakciója az árak emelkedésére, erről tanúskodhat például az egy háztartási gázfogyasztóra jutó felhasználás csökkenése.

Polarizálóó humán közszolgáltatási hálózatok**Oktatás**

Nógrád megyében az óvodai hálózat kiépítettsége és ellátottsági színvonala jó. A 100 férőhelyre jutó óvodások száma 92, egyező az országossal. Az általános iskolai oktatás feltétel-rendszere elsősorban a demográfiai folyamatok függvényében változott. A tanulók száma az 1991/1992. iskolai évhez képest 2008/2009. tanévre közel 29%-kal, a pedagógusok száma 22%-kal csökkent, ezáltal az egy pedagógusra jutó tanulók száma 11,8-ről 10,8-re mérséklődött. Csökkent az egy osztályra jutó tanulók száma is 20,8-ről-ről 19,2-re. Az előbbi „fajlagos mutató” jobb a régiós átlagnál (11,1), és közel van az országos mutatóhoz, míg az utóbbi mindkét területegység adatánál kedvezőbb. A középfokú oktatási intézmények struktúrájában és feltételrendszerében is jelentős változások következtek be, a 7. táblázat adatai szerint.

7. táblázat: A középiskolák fontosabb mutatói

Megnevezés	1990/1991 tanév	2008/2009 tanév	2008/2009-es tanév az 1990/1991-es tanév %-ában
Iskola/feladat-ellátási hely	16	32	200,0
Osztályteremek száma	156	270	173,1
Pedagógusok száma	435	589	135,4
Tanuló a nappali oktatásban	5221	7258	139,0
Leánytanuló, %	59,8	53,4	-
Egy pedagógusra jutó tanuló	12,0	12,3	102,5
Egy osztályteremre jutó tanuló	33,5	26,7	79,7

Forrás: Nógrád megye statisztikai évkönyvei, KSH. Saját számítás és szerkesztés

Érdemes kiemelni, hogy például az egy osztályteremre jutó tanulók száma közel 7-tel csökkent. Az egy pedagógusra jutó tanulók száma (12,3) kevesebb a régiós (12,6), és valamivel több az országos átlagnál (11,6).

Salgótarjában 1972-ben nyílt meg a Budapesti Pénzügyi és Számviteli Főiskola kihelyezett tagozata, mai nevén a Budapesti Gazdasági Főiskola Pénzügyi és Számviteli Kar Salgótarjáni Intézete. Ez időtől kezdve javult a megye gazdasági szakember ellátottsága. Az intézet kezdeményezően vesz részt egy nógrádi tudásbázis-központ megteremtésében, illetve klaszter kialakításában⁶.

Egészségügy

A megye lakosságának egészségére 2008-ban 99 „működő” háziorvos, míg 1990-ben 98 „körzeti” orvos vigyázott. A napi gyógykezelési forgalom 2008-ban magasabb volt, mint a bázisévben. Csökkent a gyermekorvosok száma (18%-kal), még pedig erőteljesebben, mint ahogy a kis betegek vizsgálatának száma mérséklődött (5,4%-kal). Az ellátás „infrastruktúráját” – többek között – a kórházak, a rendelő- és gondozóintézetek képezik. Nógrád megyében a kórházi és járóbeteg-ellátást – melynek főbb mutatói a 8. táblázatban láthatók – három kórház és több rendelőintézet segíti.

8. táblázat: A kórházi ellátás néhány mutatója

Megnevezés	1990	2008	2008. év az 1990. évi %-ában
Kórházi ágy	2158	1 474	68,3
Ebből: működő	2113	1 442	68,2
Elbocsátott beteg	41815	41 202	98,5
Tízezer lakosra jutó működő kórházi ágy	93,6	69,0	73,7
Ápolási nap, ezer	560,9	382,8	68,2
Ágykihasználás, %	73,3	72,5	-
Halálozási arányszám, %	3,7	3,7	100,0

Forrás: Nógrád megye statisztikai évkönyvei, KSH. Saját számítás és szerkesztés.

A kedvezőtlenül alakult abszolút mutatók mellett a tízezer lakosra jutó működő kórházi ágyak, illetve az egy háziorvosra és házi gyermekorvosra jutó lakosok számának mutatója rosszabb nemcsak az országos, de a régiós mutatónál is. A megyei közgyűlés fokozott figyelmet fordított az időszakonként költségvetési hiánnyal küzdő, alulfinanszírozott Szent Lázár Megyei Kórház, mint súlyponti intézmény gazdasági kondícióira, jogi környezetére. A „terápia”, a megtett intézkedések – amelyek között több megszorító is volt – eredményeképpen stabilizálódott a kórház pénzügyi-gazdasági helyzete.

Kultúra, művelődés

A települések kulturális életében korábban jeleskedő kultúrotthonok, művelődési házak száma közel két évtized alatt 22%-kal csökkent, miközben – paradox módon – 40%-kal nőtt az alkotói közösségeké. A megyében a salgótarjáni József Attila Művelődési és Konferencia Központ a legnagyobb rendezvénygazda: változatos programjai közül kiemelkedik a nemzetközi dixieland fesztivál és a Tarjáni Tavasz rendezvénysorozata. A központ befogadó színházként is működik; a múlt évben forgószínpaddal gazdagodott, amely hosszabb távon javíthatja – az országos és régiós átlagtól elmaradó – látogatottsági mutatókat is. Utóbbiak a mozik esetében lehangelőek. Amíg 2008-ban Nógrádban az egy előadásra jutó nézők száma

⁶ Bővebben erről a – Nógrád gazdasága szempontjából is jelentős – kezdeményezésről Klaszter szerveződik (2009.december) címmel az intézet honlapján www.pszfs.hu, illetve a www.NPORT.hu online újság hasábjain olvasható.

10,6, addig Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 17,1; Heves megyében 18,5; országosan pedig 24,7. Az ezer lakosra jutó látogatók száma ugyanebben a sorrendben: 100; 453; 390; illetve 1164.

A közművelődés alapvető színterei ma is a közkönyvtárak, amelyek egy része a tudományos gyűjtő- és kutatómunka (mikrofilm, internet-használat stb.) kielégítését is lehetővé teszi. Sajnálatos, hogy amíg Nógrád megyében 1990-ben még 153, 2008-ban már csak 67 települési könyvtár

(a bázisév 43,8%-a) fogadta látogatóit. A kölcsönzött könyvtári egységek száma alig több mint 40%-ára, az egy beiratkozott olvasóra jutó kölcsönzött könyvtári egység a felére csökkent, ez utóbbi mutató rosszabb az országos és a régiós átlagnál.

A történeti múlt értékei megőrzésének, bemutatásának, különböző gyűjtemények kiállításának színterei a múzeumok, adataikat a 9. táblázatban mutatom be.

9. táblázat: Múzeumok, kiállítások, látogatottság

Megnevezés	1990	2008	2008, 1990 %-ában
Muzeális intézmény	17	11	64,7
Kiállítás	46	72	156,5
Látogató, ezer	176	74	42,0
Egy kiállításra jutó látogató	3826	1028	26,9
Ezer lakosra jutó látogató	779	354	45,4

Forrás: Nógrád megye statisztikai évkönyvei, KSH. Saját számítás és szerkesztés.

A múzeumok számának csökkenésével szemben örvedetesen nőtt a kiállítások száma. A múzeumok megújítására vannak jó elképzelések, ám egyelőre még a legtöbb intézmény anyagi gondokkal küzd, a kultúra pedig egyre inkább csak a megszállottak ügyévé válik.

Összefoglalás, következtetések

Nógrád népességének csökkenése viszonylag gyorsütemű, előregedése régóta tartó tendencia, népességmegtartó képessége gyenge. A megye a fontosabb fajlagos gazdasági mutatók (GDP, beruházások teljesítményértéke stb.) alapján a megyék rangsorában pozíciót veszített, a korábbi közepes helyzetéből az utolsók közé csúszott. A megye pozíció-vesztésének azonban nem a rendszerváltás az elsődleges oka. A gazdasági hanyatlás a '80-as években kezdődött, a '90-es évektől napjainkig a termelő ágak visszafogott produktumának következtében „csak” folytatódott.

A megye közlekedési infrastruktúrája és tőkevonzó-képessége nem megfelelő. A vállalkozói készség alacsony szintű. A gazdasági szerkezet spontán és tudatosan alakítva is módosult, a szolgáltatások részaránya növekedett. A megyének nincs hatékony húzóágazta, gyártmány- és termékszerkezete kevésbé verseny- exportképes. A közmű ellátottság látványosan javult, a kereskedelmi ellátás és az oktatás nívós, a turizmus és a vendéglátás javuló színvonalú, az egészségügy – alulfínanszírozottsága miatt is – intenzív kezelésre szorul, a kultúra rendezvényközpontú, szűk körben érdeklődésre számot tartó. Az életkörülmények főbb mutatói differenciáltak, tartós, makacs és magas a munkanélküliség, eszkalálódik a szegénység.

Hogy miként is jutott ide Nógrád megye, az mélyebb elemzést, külön tanulmányt is érdemelne, jöllehet, ami a hátrányos helyzet kialakulását illeti, a főbb okok már többnyire

ismertek, a felzárkózás esélyeit és elért eredményeit is elemezték már a szakemberek⁷. Egyrészt, ami igaz az Észak-magyarországi régióra, az kvázi közel helytálló Nógrád megyére is. Másrészt több, „saját” nógrádi tanulmány és program is született a felzárkóztatás céljából és érdekében is. Itt csak példaként (nem irodalmi hivatkozásként) említek a Nógrád Megyei Területfejlesztési Tanács megbízásából a Nógrádi Fejlesztési Ügynökség Nonprofit Kft. (és jogelődje) szakemberei által/gondozásában készített „szakmai anyagok” közül néhányat: Nógrád Megye Hosszútávú Területfejlesztési Konceptiója, 1998; Nógrád Megye Felzárkóztatási Programja, 1997-1999; Nógrád Megye Felzárkóztatási Programja, 2000-2002; Nógrád Megye Innovációs Stratégiája, 2005; Nógrád Megye Foglalkoztatási Stratégiája, 2007.

Néhány nógrádi szakember kifejtette véleményét tanácskozásokon, konferenciákon, sajtóorgánumoknak tett nyilatkozatokban is⁸. Ezekből esetenként kitétik, Nógrád pozícióvesztésének egyik oka, miszerint a rendszerváltás utáni időben a megyei „vezetési pontokon” nem volt meg a szükséges tudás, nem ismerték az új technikákat és ezért elkezdtek működtetni a régi módszereket. „Nem az elavult struktúrát, a működésképtelen rendszert akarták megváltoztatni, hanem előnyöket akartak kijárni a meglévő rendszer tovább éltetéséhez és működtetéséhez. A politikai és önkormányzati vezetők koncepciótlansága, felkészületlensége, tétovasága és tudásának hiánya vezetett pozíció vesztesünkhöz, végül leszakadásunkhoz is...” (Baráthi 2010b)

No, de mi változott közel húsz év alatt, és mi a helyzet ma Nógrádban? „A megye legfontosabb gazdasági és társadalmi szereplői között még ma sincsen intézményesített, rendszerszerű együttműködés, a területi gazdaság menedzselésére nem áll rendelkezésre szakszerű kapacitás.” (Baráthi 2010b). Amit azért – teszem hozzá én – meg lehet és meg is kell teremteni, mert a 24. órában vagyunk.

A fentiekre figyelemmel, úgy vélem, Nógrád megye gazdasága csupán önerejére támaszkodva aligha tud előbbre lépni. A fokozatos felzárkózást én a központi/regionális programok mellett, a korábban eredményesnek bizonyult decentralizált felzárkóztatási programok (Holles 2005) „feltámasztásával” és megvalósításával, a gazdaságkorszerűsítés, a befektetés-ösztönzés és a munkahelyteremtés korszerű technikáival (innováció, kooperáció, klaszterek stb.) is csak hosszabb távon tudom elképzelni, amennyiben a jó koncepciókat konszenzus és egységes politikai akarat is támogatja, és megvalósul a Nógrádban régen remélt és várt összefogás és együttműködés is.

Felhasznált irodalom

- Baráthi O. (2010a.): *Nógrád Megye gazdasági-társadalmi folyamatainak főbb jellemzői a rendszerváltás után*. Területi Statisztika 13. (50.) évf. 4. szám. 2010. július. 438-452. o.
- Szalainé (2010): *Észak-magyarországi tükrök, 1999–2009*. Területi Statisztika 13. (50.) évf. 2. szám. 2010. március. 168-181.o.
- Simkó J. (2008): *A foglalkoztatás aktuális problémáira megoldást javasoló módszerek az Észak-Magyarországi régióban*. Kutatási vitaanyag. A kutatást a „Közösen a jövő munkahelyeiért” Alapítvány támogatja. Miskolc, 2008. május.
- Szalainé (2009): *A foglalkoztatás alakulása az Észak-magyarországi régióban*. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek 2009. VI. évf. 1. szám. 65-80. o.

⁷ Példaként a már idézett Simkó (2008) vitaanyagára, és ennek összefoglalására (Simkó 2009), valamint Holles (2005) és Kociszky (2006) tanulmányára apellálok.

⁸ Itt csak Brunda Gusztáv salgótarjáni közigazdász emelem ki. (Baráthi 2010/b).

- G. Fekete É. (2006): *Hátrányos helyzetből előnyök? Elmaradott kistérségek felzárkózásának lehetőségei az Észak-magyarországi régióban.* Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek III évf. 2006.1. szám. 54-68.o.
- KSH (2010): Statisztikai tájékoztató – Nógrád megye, 2010/1. 2010. június. Internetes kiadvány, www.ksh.hu.
- Simkó J. (2009): *Javaslatok a foglalkoztatási gondok enyhítésére az Észak-magyarországi régióban.* Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek 2009. VI. évfolyam 1. szám. 118-126.
- Holles M. (2005): *Felzárkóztatást szolgáló decentralizált program Nógrád megyében.* Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek. 2005. II. évf. 2. szám. 80-83. o.
- Kocziszky Gy. (2006): *Az Észak-magyarországi régió felzárkózási esélyei.* Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek. 2006. II. évf. 1.szám. 128-146. o.
- Baráthi O. (2010/b): *Helyi gazdaság, helyi társadalom / Beszélgetés Brunda Gusztávval.* Palócföld, 2010. 3. szám. 60-67. o.

Ténykép

Margitics György:

Észak-magyarországi LHH-s tapasztalatok – regionális ügynökségi nézőpontból

A folyóirat jelenlegi számának első két tanulmányához illeszkedve az Észak-magyarországi Regionális Fejlesztési Ügynökség munkatársa a régió egészének fejlesztését célzó a regionális programok szempontjából, kicsit a kívülálló szempontjából követi a régió LHH-s kistérségeiben megvalósult tervezési, és elindult fejlesztési folyamatot. A közölt adatok az első tanulmányokban megjelentekhez képest új információkat jelentenek, valamint a vizsgált sikerkritériumok is eltérnek az előzőekben vizsgáltaktól. A szerző – részint a Miskolci Egyetemen végzett szakirányú tanulmányai hatására – a programok, ill. az azokban megjelenő projektlisták relevanciáját, megvalósíthatóságát, a pályázati kiírásokat és eddigi eredményeket, valamint a fenntarthatóságát értékeli.

Kulcsszavak: hátrányos helyzetű térségek, integrált fejlesztés
JEL-KÓD: R58

A programozás keretei

Az lhh programba az Észak-magyarországi régió 28 kistérségéből 12 db kistérség (43%) került be. Ez az összes lhh-s kistérség több mint 1/3-a. A kiválasztott kistérségek összesen 260 db településében él 346 ezer fő, a régió településeinek 43%-a, lakosságának 28,3%-a..

A Program tervezési fázisában egy központilag készült tervezési dokumentum meghatározta az egyes kistérségekben preferált fejlesztési irányokat és a kistérség számára elérhető forrásokat. Ezeket mintegy kiinduló pontként adták át a helyi tervezés számára.

1. táblázat: A programba bekerült kistérségek, fejlesztési prioritások és források

Kistérségek	Fejlesztési irányok	elérhető források: milld. Ft
Abaúj-Hegyközi	környezeti fejlesztések, szociális fejlesztések, foglalkoztatás bővítés,	2,3
Bátonyterenyei	oktatásfejlesztés, környezeti fejlesztések,	2,2
Bodrogközi	gazdaságfejlesztés, közlekedésfejlesztés, foglalkoztatás bővítés,	2,1
Edelényi	gazdaságfejlesztés, településfejlesztés, foglalkoztatás bővítés,	3,9
Encsi	gazdaságfejlesztés, szociális fejlesztések, foglalkoztatás bővítés,	3,1
Hevesi	humán erőforrás fejlesztés, egészségügyi fejlesztés,	2,7
Mezőcsáti	humán erőforrás fejlesztés, foglalkoztatás bővítés,	1,7
Ózdi	gazdaságfejlesztés, településfejlesztés, oktatásfejlesztés, foglalkoztatás bővítés,	4,3
Sárospataki	közlekedésfejlesztés, oktatásfejlesztés,	2,3
Szerencsi	humán erőforrás fejlesztés, településfejlesztés, környezeti fejlesztések,	3,0
Szikszói	gazdaságfejlesztés, foglalkoztatás bővítés, szociális fejlesztések,	2,4
Tokaji	egészségügyi fejlesztés, szociális fejlesztések,	1,7
Összesen		31,7

(Saját szerkesztés. Forrás: NFÜ)

A kistérségek egyéni mutatóik alapján különböző konstrukciók feltöltésére kaptak iránymutatást. A konstrukcióktól való eltérést csak indokolt esetben lehetett megtenni.

ROP keretében kijelölt ágazati források:

- Gazdaságfejlesztés
- Közlekedésfejlesztés
- Humán infrastruktúra fejlesztése
- Településfejlesztés
- Környezetvédelem

TÁMOP keretében megjelölt források:

- Foglalkoztathatóság, alkalmazkodóképesség, társadalmi befogadás fejlesztése
- Minőségi oktatás fejlesztése
- Egészségfejlesztés és egészségügyi humán erőforrás fejlesztése.

TIOP keretében megadott források:

- Oktatási infrastruktúra fejlesztése
- Munka erőpiaci- és társadalmi befogadást támogató infrastruktúra fejlesztése

A kistérségek a vezető tervezők szakmai segítségével ezen keretek között állították össze programjukat és az abban szereplő projektlistákat.

A pénzügyi keretek kitöltése a tervezés során

Az Észak-Magyarországi Régióban a *TÁMOP* ágazati felhasználás első körben megelőzte a *ROP* keret felhasználását. Az előbbiben 93%-os, az utóbbiban 77%-os lekötést sikerült elérni. A *TÁMOP* források ilyen mértékű lekötése a többi régióhoz hasonlítva és a tervezés kezdetén tapasztalt idegenkedés tudatában válik értékelhetővé.

2. táblázat: Ágazati források felhasználása

	Keret millió Ft	Felhasznált millió Ft	Maradék millió Ft	Felhasználás %-ban
Észak-Magyarország ROP	23 300	18 021	5 279	77%
Észak-Magyarország <i>TÁMOP</i>	9 230	8 568	662	93%
Észak-Magyarország <i>TIOP</i>	1 480	1 582	-102	107%

(Saját szerkesztés. *Forrás:* NFÜ)

A *TÁMOP* források felhasználásánál az Észak-Magyarországi Régió 93 %-os előzetes támogatást kapott. A *TÁMOP* forrásra mind a három fejlesztési irányban pályáztak, az oktatási, szociális és egészségügyi programok között ugyanazon felhasználási irány rajzolódott ki. A régió a legnagyobb arányban a szociális programokat kérte, második helyen szerepelt az oktatás és legvégül az egészségügyi csoport zárt. A tendencia nem meglepő, igazolja az LHH kistérségekben kialakult szociális nehézségek meglétét, problémaként az első helyek egyikét foglalta el. Nem mintha az egészség nem lett volna fontos, mégis a kimutatások azt mutatták, hogy a kistérségek ez iránt kevésbé támasztottak igényt.

A *TIOP* források iránt az igények nagyobbak voltak, mint a korábban kiadott ütemezésben. A legmagasabb *TIOP* felhasználást az Észak-Magyarországi régió érte el 107 %-al. (ezt követi Dél-Dunántúl 105 %-al, valamint Észak-Alföld 102 %-al).

A *TIOP* forrás felhasználásában követi a *TÁMOP* forrásban tapasztaltakat. Itt is a szociális jellegű felhasználás minden kistérségben meghaladta az oktatási igényeket.

A ROP keretében, a projektsomag első körös bírálatát követően 3 kistérség rendkívül magas szabadkerettel rendelkezett. A nagy szabadkerettel rendelkező kistérségek a következők voltak:

Heves(ÉM)szabadkeret összege 1101 millió Ft
 Szerencs (ÉM)szabadkeret összege 930 millió Ft
 Sárospatak (ÉM)szabadkeret összege 467 millió Ft

A szabadkeret fogalmával kapcsolatban tudnunk kell, hogy a meghatározás az IH szemszögéből nézve értelmezhető, mint szabadkeret. Ezen kistérségek az első körben beadott projektsomag elemeire közel 50%-os jóváhagyást kaptak. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a Szabadkeret felhasználás fölött nem a kistérségek saját maguk rendelkeztek, hanem a kidolgozásra javasolt projektek összegzését követően, a fennmaradó ágazatoknál fellehető (megmaradt) szabad keret terhére nyújthattak be projekt terveket.

A túligénylési okok között szerepelt, hogy nem minden kistérség tartotta be az előirányzatok formájában megadott ágazati irányokat. Így alakulhatott ki, hogy a humán infrastruktúra és településfejlesztés terén az igényelni kívánt fejlesztés összege többszöröse lett a keretben kialakított forrásnak.

Az előirányzattól eltérően kevés volt a ROP keretében benyújtott környezetvédelmi projektervek mennyisége. A településfejlesztést és humán infrastruktúra keretére pedig sokkal többen pályáztak az előirányzat számaihoz képest.

A ROP gazdaságfejlesztés mind a négy régióban megjelent, legnagyobb részt az ÉM régió kötött le - 5110 millió Ft összeggel, mely 90 millió Ft-tal meghaladta az előirányzatot.

A ROP településfejlesztésnél a régió 4191 millió Ft összeggel vezeti a sort a többi régióval szemben.

A ROP Humán infrastruktúra négy konstrukcióban volt igényelhető. Ezek a következők:

1. Közoktatás térségi sajátosságokhoz igazodó szervezése és infrastrukturális fejlesztése, oktatási-nevelési intézmények fejlesztése
2. Szociális alapszolgáltatások és gyermekjóléti alapellátások infrastrukturális fejlesztése
3. Egészségügyi szolgáltatások fejlesztése / Kistérségi járó beteg szakellátó központok fejlesztése, alap-, járó beteg szakellátás korszerűsítése.
4. Rehabilitációs szolgáltatások fejlesztése.

A ROP „Humán infrastruktúra” források megítélésében az ÉM Régió érte el a legnagyobb értéket. Az előzetesen megadott 5880 millió Ft ellenében a zsűri 6022 millió Ft összegben adott kidolgozásra lehetőséget.

3. számú táblázat: Oktatási felhasználás régiós megbontásban

Régiós humáninfrastruktúra fejlesztés, oktatásra vonatkozólag	Előzetes keret millió Ft	Felhasználás millió Ft	Túllépés mértéke millió Ft
Észak-Magyarországi Régió	4 000	4 908	+ 908
Észak-Alföldi Régió	1 547	2 580	+ 1 033
Dél-Alföldi Régió	1 090	1 790	+ 700
Dél - Dunántúli Régió	1 100	1 505	+ 405

(Saját szerkesztés. Forrás: NFÜ)

A program sikerkritériumainak értékelése

A fejlesztések szükségessége nem intézhető el annyival, hogy az elmaradott kistérségekben szinte minden téren fejlesztések maradtak el, ezért az LHH programban tett fejlesztések biztosan megfelelnek a szükségleteknek. A program ellentmondásos, hiszen egyrésztől kistérségi szinten kérte a fejlesztési tervek kialakítását, másrésztől a felhasználás során már előre kijelölte a fejlesztési területeket. A projektsomagban szereplő végleges projektek központilag meghatározott kereteken és prioritásokon belül kerültek véglegesítésre, ami miatt a

szükségleteknek való megfelelés mértéke, a projektek fontossági sorrendje erősen vitatható. Tehát a klasszikus, alulról jövő kezdeményezések szerepe elhalványult, mert előre kijelölt témákban kellett gondolkozniuk a projektgazdáknak. A program tervezési folyamatában rövid idő állt a kistérségek rendelkezésére, a program egész menetére vonatkozólag pedig kevés volt az információ. A külső szakértők a rövid tervezés miatt nem tudták reálisan felmérni a kistérség helyzetét, lehetséges kitérési pontokat. A helyi szereplők személyes tapasztalatuk alapján próbáltak fontossági sorrendet felállítani, de a program rövid távra fókuszálása és a folytatás kiszámíthatatlansága miatt tervezésük nem tartalmazott egymásra épülő fejlesztéseket, inkább helyi tűzoltás jellegű problémákat próbáltak megoldani.

A program céljait tekintve leginkább a humán közszolgáltatások fejlesztése valósult meg. A gazdaságfejlesztés és környezeti fenntarthatóság kérdése nem kapott elegendő teret.

A megvalósíthatóság kapcsán a kistérségek keserű százjézzel szembesültek azzal, hogy a tervezést követően magukra maradtak. A megvalósítás során jelentős időbeli csúszás keletkezett, mely során a résztvevők elvesztették kezdeti aktivitásukat. A programban számos feladat kerül megnevezésre, azonban konkrét felelősök nem kerültek kijelölésre. A programban résztvevők nem ismerték egymás feladatkörét, nem tudták pontosan kinek mi a szerepe, hol és miként kapcsolódik a programhoz, pontosan mit várhatnak el egymástól.

A „gazdanélküli” feladatok elvégzése a Kistérségi Társulások Munkaszervezeteire helyeződött, függetlenül attól, hogy időben, humán erőforrásban képesek voltak-e a tevékenység ellátására. A projektgazdák nem kaptak pontos útmutatást arra vonatkozólag, hogy bírálókat során mely okok, indokok játszottak szerepet a projektek támogatásában, illetve elutasításában. Ebből kifolyólag borult a kezdetben a tervezésnél indított komplexitás folyamata.

A Kistérségi Koordinátori Hálózat próbált segíteni ahol tudott, de a tervezés első szakaszában jellemző „megkötések nélküli” tervezésen alapuló módszer miatt nem talált kellő támpontot. Problémásnak mondható a helyi érdekképviseletek és a bíráló bizottságban helyet foglaló érdekképviseletek eltérő szemlélete. A statisztikai számok a szakértőknek összehasonlítást adhatnak, de a számok mögött a kistérségi sajátosságok, kitérési pontok, megoldások nem jelennek meg. A problémákat könnyebb megnevezni, tanácsot adni, mint helyi szinten megfelelő megoldást találni. A bírálóban résztvevő szakértők, érdekképviseleteket ellátó személyek nem komplex módon látták és értelmezték a helyzetet. Céljuk a szakmán belüli elvárások érvényesítésére korlátozódott. Mivel a bíráló folyamatában nem érvényesült a komplexitás elve, a fejlesztések kidolgozása során a projektkidolgozás komplexitása is jelentősen lecsökkent.

A pályázati felhívások megjelenését követően egyértelművé vált, hogy a kiírások nem kezelik az LHH kistérségben előforduló egyedi sajátosságokat. Bár többségében lazítottak a követelményi szinten, voltak olyan TÁMOP felhívások, melyeknél az LHH pályázati felhívások szigorúbb feltételeket adtak meg, mint a nem LHH felhívások. Elmondható, hogy a fejlesztések egyedi „pontoszerű” fejlesztésekre estek szét, a projektgazdák egyéni döntéseik szerint viszik tovább a programban szereplő projekteket.

Az eredmények nem tekinthetők véglegesnek, hiszen még a projektek pályázati adatlapjainak kitöltése van folyamatban. A pályázati felhívásokat tekintve elmondható, hogy itt sem jelenik meg a komplexitás. A projektelemek önálló fejlesztésként, külön-külön kerülnek értékelésre. Nem követi az LHH kistérség sajátosságait, nem tolerál kivételeket, inkább az általános jogszabályi feltételeken lazít egy kicsit.

Az elért eredmények ezért a fejlesztések megvalósulása után válnak majd mérhetővé. Mindenesre látható, hogy a humán erőforrásra szánt keret nem kerül teljes mértékben megvalósításra, a támogatott projektek kivitelezésében „kívülálló okok” léptek fel. Az okok között szerepel, hogy a KSZ szervezetek makacsul ragaszkodnak a „szakmai vonal” képviselőjére, így jelentős források folynak ki projektmenedzsmenti feladatok ellátására. A külső, de a felhívásoknak eleget tevő megvalósító szervezetek végrehajtják a projekteket, de ők

is csak „egy feladatként” és nem komplex módon hasznosítják a forrásokat. Ez az irány sajnos a beruházási projektek esetében is fellelhető. Ellenmondásba keveredik a Kistérség a hatályos jogszabályokkal is, hiszen logikus lenne, ha beruházáshoz a helyi vállalkozásokat vonnának be, ezzel egy időben:

- megvalósítaná a beruházását,
- segítené a helyi vállalkozót,
- a vállalkozón keresztül növelni tudná a foglalkoztatottak számát,
- kialakulna a helyi versenyszellem.

Még tovább sorolhatnánk a kedvező helyi hatásokat, de a Közbiztosítási Törvény ilyen jellegű kivételeket nem fogad el. Sőt kimondottan tilt és keményen bírságol. Ezért a beruházásokon újra a külső, nagyobb tőkével rendelkező cégek jelennek meg, a források egy része pedig tovább erősíti a foglalkoztatást az erős vállalatok esetében és tovább súlyosbítja a munkanélküliséget az LHH kistérségekben. Ezen jelenségek új ellentétek megjelenését válthatják ki, újabb gondokat hoznak az LHH kistérségek számára.

A program eredményességének megítélésében gondot jelent, hogy a gazdasági-válság miatt nem tudjuk az indikátorokat megfelelő módon mérni, kontroll csoport hiánya miatt a fejlődés hatásfokát megállapítani. Így nem dönthető el, hogy a kis települések, kisiskolák többlettámogatásával a települések feltudják-e venni a versenyt a többi kistérséggel, vagy csupán a végső szelektálást tolták el az időben.

A *fenntarthatóság* a beruházás jellegű fejlesztések esetében bizonyára biztosítható, mivel a tulajdonosi jogkörrel rendelkező Önkormányzatok bevételeikből a fenntartási és működési költséget fedezni tudják. Ezek a költségek elhanyagolhatók a beruházási költség mellett, ugyanakkor eddig is minden évben keletkeztek kiadások, hiszen kénytelenek voltak az állammegóvással kapcsolatban fellépő hibákat kijavítani. A fenntarthatóság szempontjából inkább a civil szervezetek ereje látszik bizonytalannak. Tőkéjük általában nincs, tagjaik munkájukat általában önkéntes alapon végzik, így bármikor az első kudarcok vagy nehézségek jelentkezésénél feladhatják, hiszen nincs mit veszteniük. Jelenlegi helyzetükben kérdés, hogy eléggé motiváltak és kitartók lesznek-e a vállalt feladatok ellátására.

Összegzés

Összességében elmondható, hogy az LHH program mindenképpen előrelépést jelent, már csak azért is, mert a fejlesztéspolitika felismerte a tény, hogy ezek a térségek nagyon korlátozottan jutnak a forrásokhoz és lemaradásuk egyre inkább nő a többi térséghez képest. A rendelkezésre álló pénzek segítséget nyújthatnak abban, hogy elinduljon a felzárkózási folyamat és ráálljanak egy fenntartható fejlődési pályára. Az már biztosan kimondható, hogy ez önmagában nem lesz elég, a program végeztével további beavatkozások és az addig elért célok továbbgondolása, új, egymásra épülő fejlesztések véghezvitele lesznek szükségesekek.

Sajnos a program „felülről vezérelt” menete számos kényszermegoldást szült. A kiírások nem tudták minden esetben kezelni a térségi sajátosságokat. A program tervezési szakaszának rövidege miatt problémák alakultak ki a partnerség megfelelő szintű kialakításában, pedig ezzel lehetne leküzdeni a térségekre jellemző saját források hiányát és megteremteni a közös érdeket. A folytatás esetén a tervezés kereteinek szabadabbá tételére, a helyi sajátosságok beemeléséhez lehetőségek biztosítására nagyobb figyelmet kellene fordítani.

Továbbra is igaz, hogy az önkormányzatok és vezetőik nagyon nagymértékben befolyásolják a térségek fejlesztéseit, ez persze sokszor a szakember hiány miatt is kialakulhat. Ez a tény viszont konzerválhatja a hosszú távú kiszámíthatatlanságot és befolyásolhatja a helyi gondolkodás és megoldások innovativitását. A megoldás a bevont térségi szereplők körének kibővítésében, a civilek feladatra való felkészítésében rejlik.

A vállalkozások számára juttatott közvetlen támogatások csekély aránya és a vállalkozói szféra érdektelensége a térségi fejlesztések iránt alapjaiban akadályozza a helyzet megváltozását, a leginkább kívánatos cél, a munkahelyek teremtését. A párhuzamosan futó LEADER programban is a vidéki mikro-vállalkozások fejlesztése a cél, kérdés azonban, hogy a két program együtt milyen gazdasági fellendülést tud generálni a jövőben azokban a kistérségekben, ahol jelenleg az önkormányzatok a legnagyobb foglalkoztatók.

A folyamatos mérésnek és monitoringnak nemcsak az egyes pályázatok szintjén van szerepe, de főként kistérségi szinten. Látnunk kell, hogy a betervezett indikátorok és eredmények miként alakulnak, hozzák-e az elvárt szintet, és probléma esetén miként lehet majd beavatkozni a folyamatokba. A már elkészült stratégiák áttekintésére is szükség lesz annak érdekében, hogy a program végeztével új célokat lehessen kijelölni és persze megvalósítani!

Program szinten pedig az lenne a leghatásosabb a jövőben – akár 2014-20 tervezési időszakra gondolva – ha az egész LHH programot Operatív Program szintre emelnék, vagy a LEADER program tervezési módszerével és rendszerével állítanák fel, így kifejezetten a helyi igényekhez lehetne igazítani a forrásokat, figyelembe véve a térségi sajátosságokat is.

Lipták Katalin

Hat ábra – hat megállapítás – az Észak-magyarországi régió leghátrányosabb helyzetű (LHH) kistérségeinek munkaerő-piaci helyzete¹

A cikkben megfogalmazott és adatokkal igazolt hat megállapítás:

1. Magyarország megyéi között Borsod-Abaúj-Zemplén megye kistérségeinek munkaerő-piaci adatai mindvégig kiemelkednek, míg Nógrád megye a közepes, Heves megye pedig a kedvezőbb helyzetű megyék közé tartozik.
2. A kistérségek foglalkoztatottsági és a munkaerő-piaci mutatói által együttesen jelzett munkaerő-piaci pozíciók szerint az LHH térségek nem rajzolnak ki homogén, egyértelműen a legrosszabb munkaerő-piaci pozícióval jellemezhető csoportot.
3. Az Észak-alföldi és az Észak-magyarországi régió LHH kistérségei azonban egyértelműen a legkedvezőtlenebb helyzetű halmazban maradnak.
4. Miközben országos szinten 1994-től elindult a munkaerő-piaci csökkenése, az Észak-magyarországi LHH kistérségek ebből a folyamatból kimaradtak. A regionális LHH-s trendektől eltérő pályán mozog azonban a Hevesi kistérség.
5. Az Észak-magyarországi régió belül a foglalkoztatottság mutatói közel hasonlóan, jellemzően lefelé futóan alakultak, kivételt képeznek azonban az Ózdi, Sárospataki, Bátonyterenyei és Hevesi kistérségek.
6. Az alacsony foglalkoztatottság és magas munkaerő-piaci hiány miatt a kistérségek alacsony HDI értékekkel jelzett kedvezőtlen humán erőforrás helyzete áll.

Kulcsszavak: regionális foglalkoztatás, munkaerő-piaci helyzet

JEL-KÓD: R23

Bevezetés

Elemzésemben az Észak-magyarországi régió leghátrányosabb helyzetű (LHH) kistérségei munkaerő-piaci helyzetének néhány sajátosságát mutatom be. Az elemzés alapját a kistérségek foglalkoztatottsági és munkaerő-piaci statisztikai adatai képezik.

Az Észak-magyarországi régió 28 kistérségéből 12 minősül LHH kistérségnek. Az LHH kistérségek lehatárolásában a foglalkoztatottság és a munkaerő-piaci mutatói kulcsfontosságú szerepet játszottak. Így nem meglepő, hogy ezeket a kistérségeket kedvezőtlen munkaerő-piaci helyzet jellemzi, ám az LHH-s kistérségek csoportján belül is vannak fokozatok. A csoporton belüli eltérések egyben a kistérségek számára követendő foglalkoztatási stratégiákat, abból következő feladatokat és eszközöket is befolyásolják. A munkaerő-piaci csúcsévét jelentő 1993, a legfrissebb 2009 és 2007 (a jelenlegi válság előtt utolsó év), valamint a közbelső 2000-es év foglalkoztatottsági és munkaerő-piaci adatait viszonylag egyszerű statisztikai módszerekkel elemezve az alábbi megállapítások tehetők:

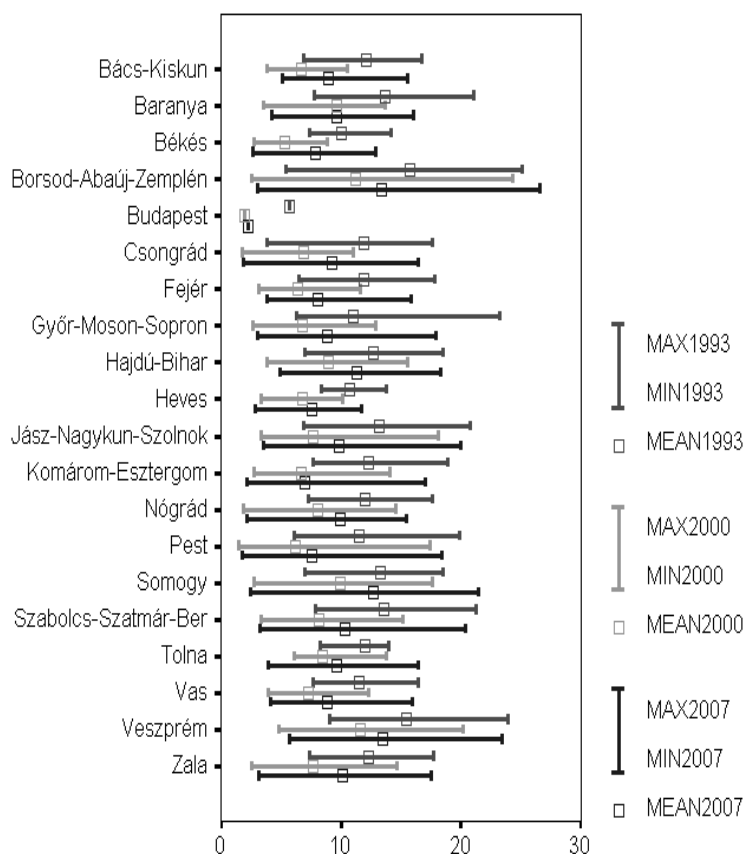
---

¹ Kutatásaimat a Közösen a Jövő Munkahelyeiért Alapítvány támogatja

1. Magyarország megyéi között Borsod-Abaúj-Zemplén megye kistérségeinek munkanélküliségi adatai mindvégig kiemelkednek, míg Nógrád megye a közepes, Heves megye pedig a kedvezőbb helyzetű megyék közé tartozik.

A megyéken belüli kistérségekben a munkanélküliségi ráták terjedelmét (minimuma, maximuma és átlaga) vizsgálva az egyes években elmondható, hogy 2007-ben Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a legmagasabb a kistérségi munkanélküliség országos relációban. Az Abaúj-Hegyközi (26,57%), a Bodroghközi (24,01%) és Encsi (24,84%) kistérségeket érintette a legerősebben.

Az 1. sz. ábrán a mindenkori legmagasabb minimum értéket és a legmagasabb maximum értéket bejelölve látható, hogy a legtöbb megye és a hozzájuk tartozó kistérség a kettő határ között mozgott. A mindenkori legmagasabb minimummal és a legmagasabb maximummal is Borsod-Abaúj-Zemplén megye rendelkezett. Heves megye adatai jónak mondhatóak országos relációban, Nógrád megye már rosszabb tendenciát ír le. A megyék és kistérségek munkanélküliségi adatainál az évek közötti eltéréseket is megfigyelhetjük. 2007 évre a legtöbb megyében csökkent a munkanélküliség maximuma, kivéve Borsod-Abaúj-Zemplén megyét és a kistérségeket.

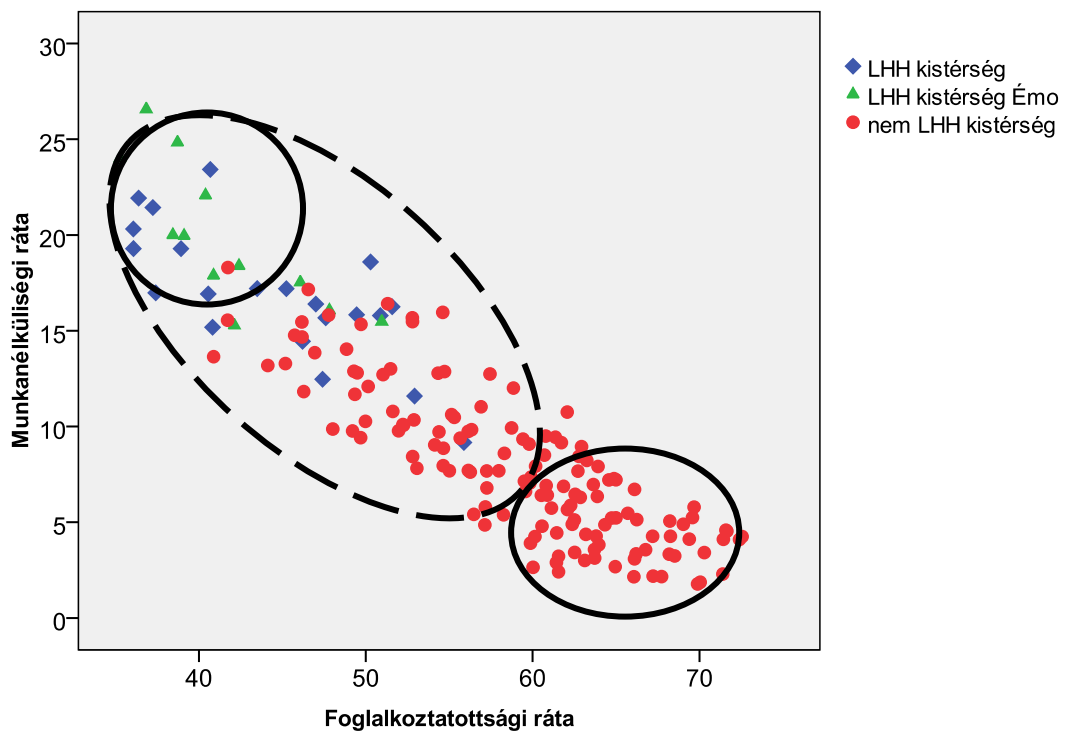

1. ábra: Munkanélküliségi ráta (%) terjedelme kistérségi szinten

Forrás: Saját szerkesztés

2. A kistérségek foglalkoztatottsági és a munkanélküliségi mutatói által együttesen jelzett munkaerő-piaci pozíciók szerint az LHH térségek nem rajzolnak ki homogén, egyértelműen a legrosszabb munkaerő-piaci pozícióval jellemezhető csoportot.

A munkanélküliségi és a foglalkoztatottsági ráták 2007 évi alakulását ugyanazon koordináta rendszerben ábrázolva (2. ábra) elmondható, hogy a kistérség többsége közepes foglalkoztatottsági rátával és közepes munkanélküliségi rátával rendelkezik. Kedvezőtlen munkaerő-piaci pozícióival kitűnik azonban az LHH kistérségek pozíciója. Az Észak-magyarországi régió 12 LHH kistérsége közül az Abaúj-Hegyközi, Encsi, Edelényi, Szikszói, Bodrogi kistérségeket egy körbe lehet foglalni az ábrán, ugyanakkor a többi régióbeli kistérség egy másik csoportot képez, ahol már helyet kapnak a nem LHH kistérségek is. A nem LHH kistérségek és LHH kistérségek „keverednek” a középmezőnyben. Nem lehet egy homogén csoportot képezni az LHH kistérségek köré. A legjobb pozícióval – a magas foglalkoztatottsággal és alacsony munkanélküliséggel – rendelkező kistérségek közül a Budapesti, Budaörsi, Váci, Gödöllői, Móri, Mosonmagyaróvári rendelkezett. Az LHH kistérségek esetében nem lehet egységesen kidolgozott foglalkoztatás javítási eszközöket alkalmazni, ugyanis a kistérségek nem rendelkeznek azonos jellemzőkkel.

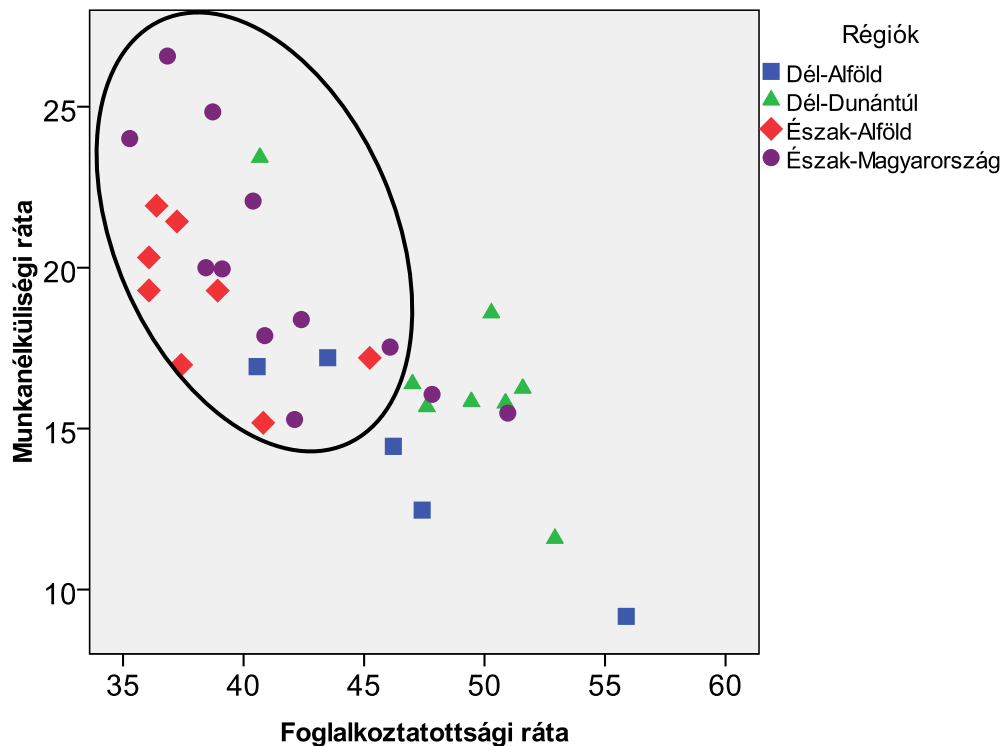

2. ábra: A kistérségek munkanélküliségi-foglalkoztatottsági pozíciója (2007)

Forrás: Saját szerkesztés

3. Az Észak-alföldi és az Észak-magyarországi régió LHH kistérségei azonban egyértelműen a legkedvezőtlenebb helyzetű halmazban maradnak.

A magyarországi LHH kistérségek foglalkoztatottsági és munkanélküliségi rátájának régiónkénti elhelyezkedését tekintve (3. ábra) az Észak-magyarországi régió kistérségeiben volt a legrosszabb a munkaerő-piaci helyzet, hasonlóan magas munkanélküliségi és alacsony foglalkoztatottsági rátával rendelkezett az Észak-alföldi régió LHH kistérségeihez. A Dél-dunántúli és a Dél-alföldi régióban szintén található néhány LHH kistérség, de ezek foglalkoztatási helyzete kedvezőbb képet mutatott.

3. ábra: Magyarország LHH kistérségeinek munkanélküliségi-foglalkoztatottsági pozíciója (2007)*

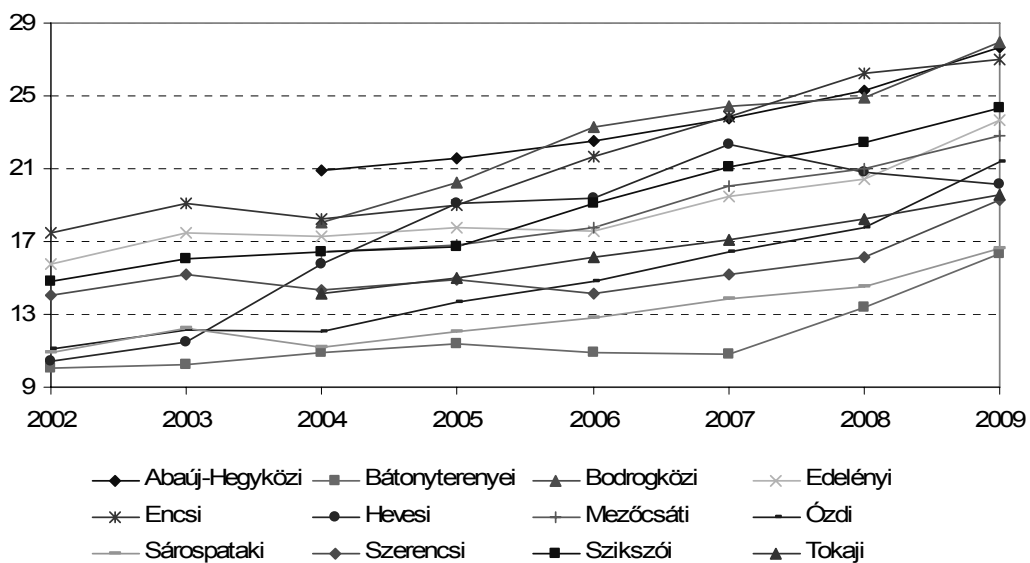
Forrás: Saját szerkesztés

* Jelmagyarázat a kistérségek névéhez: 1 – Abaúj-Hegyközi, 2 – Encsi, 3 – Bodrogekői, 4 – Sellyei, 5 – Szikszói, 6 – Vásárosnaményi, 7 – Fehérgyarmati

4. Miközben országos szinten 1994-től elindult a munkanélküliség csökkenése, az Észak-magyarországi LHH kistérségek ebből a folyamatból kimaradtak. A regionális LHH-s trendektől eltérő pályán mozog azonban a Hevesi kistérség.

Az alábbiakban kizárólag az Észak-magyarországi régió 12 LHH kistérségének foglalkoztatottsági és munkanélküliségi adatait vizsgáltam meg. A munkanélküliségi ráta esetében (4. ábra) az összes kistérségben enyhe mértékű egyenletes növekedés figyelhető meg. (Néhány kistérség esetében nem állt rendelkezésre adat 2002. és 2003. évre, ennek oka a törvényi változás és a kistérségek számának növekedése). A legmagasabb munkanélküliségi rátával a Bodrogi kistérség rendelkezett 2009-ben, az Encsi és a Szikszói kistérségben is súlyos probléma a magas munkanélküliségi ráta. „Az Észak-magyarországi régió elmaradott térségeiben tehát a legnagyobb problémát a tömeges és mélyülő „munkán kívülség” (munkanélküliség + magas inaktivitás), a kielégítetlen belső szükségletek, leépülő szolgáltatások, a pusztuló természeti és kulturális értékek, valamint a növekvő elszigetelődés és mindezek nyomán a képzett fiatalok körében folytatódó elvándorlás, a koncentráció és a szegénység és az emiatt erősödő konfliktusok okozzák.” (G. Fekete 2006, 63.)

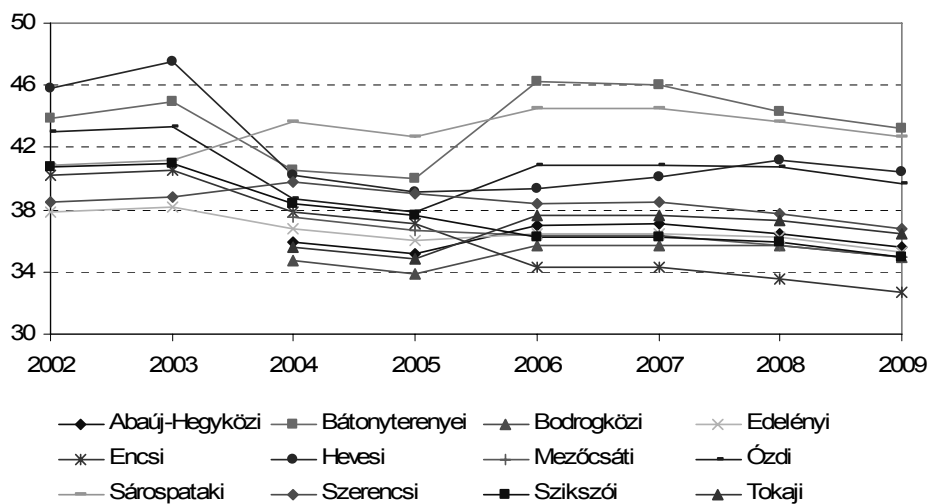
4. ábra: Munkanélküliségi ráta (%) az LHH kistérségekben 2002-2009

Forrás: Saját szerkesztés

5. Az Észak-magyarországi régió belül a foglalkoztatottság mutatói közel hasonlóan, jellemzően lefelé futóan alakultak, kivételt képeznek azonban az Ózdi, Sárospataki, Bátorterenyei és Hevesi kistérségek.

A foglalkoztatottsági ráta alakulása eltérő képet mutat (5. ábra), mint a munkanélküliségi. 2002-2004 között hirtelen csökkent a foglalkoztatás majdnem minden kistérség esetében. A Bátorterenyei és a Sárospataki kistérségnél 2005-től enyhe növekedés látható, ami ismét visszaesést mutatott 2006-tól. 2004-2005 között a kistérségek foglalkoztatottsági rátája tömörült, az értékek 34 és 40% között mozogtak. Azt követően pedig minden kistérségben egyenesen csökkent a foglalkoztatottság, ez jelentős probléma az egyébként is súlyos helyzetben lévő kistérségek esetében. Az LHH kistérségek a foglalkoztatás növelésére több alternatíva közül is

választhatnak, de egyik sem jelent végső megoldást. Az atipikus foglalkoztatás és a közfoglalkoztatás jelenthetne esetlegesen kiutat a kedvezőtlen munkaerő-piaci helyzetből, ehhez viszont szükséges egy helyzetfelmérés, hogy mik is a tényleges erősségei és fejleszthető pontjai az egyes kistérségeknek.

5. ábra: Foglalkoztatottsági ráta (%) az LHH kistérségekben 2002-2009
 Forrás: Saját szerkesztés

6. Az alacsony foglalkoztatottság és magas munkanélküliség mögött a kistérségek alacsony HDI értékekkel jelzett kedvezőtlen humán erőforrás helyzete áll.

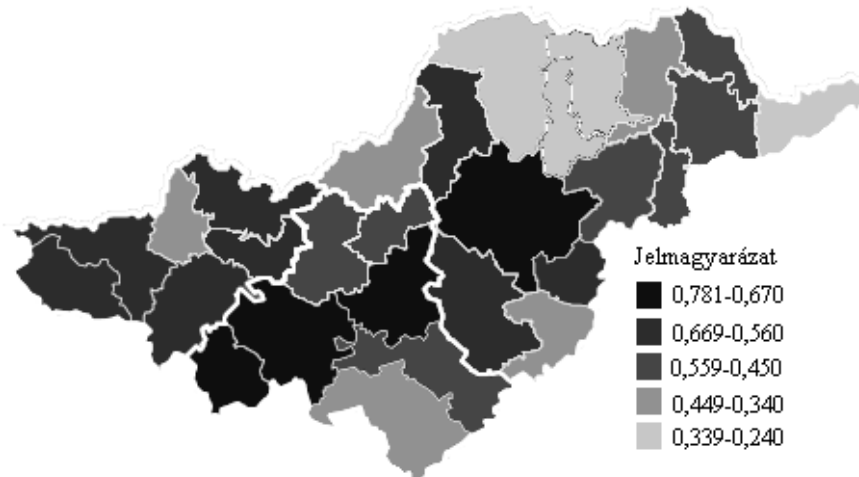
Az LHH kistérségek kedvezőtlen pozícióját mutatja a HDI mutató (humán fejlettségi index) 2007-re kiszámított értéke is. (A számítás módszertanát egy korábbi tanulmányban (Lipták, 2009) ismerttettem.)

A legmagasabb értékkel rendelkezett az Egri kistérség (0,781) míg a legalacsonyabbal a Bodrogközi kistérség (0,242). A többi kistérség ezen érték között szóródik. Az első három helyen a heves megyei kistérségek állnak (Egri, Gyöngyösi és Hatvani kistérségek), őket követi a Miskolci kistérség, majd többségében a Nógrád megyei kistérségek (Balassagyarmati, Salgótarjáni, Rétsági, Pásztói, Bátorterenyi kistérségek) jönnek és csak ezután a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei kistérségek (Sátoraljaújhegyi, Sárospataki, Szerencsi, Tokaji, Ózdi, Mezőcsáti kistérségek).

A megyeszékhelyeket tartalmazó kistérségek a megyén belüli kistérségekhez képest vezető helyet foglalnak el, ami teljesen érthető, hiszen a megyeszékhelyek fejlettebbnek, gazdaságilag stabilabbnak tekinthető, mint a többi település.

A régió belül a HDI értékeket három csoportra osztottam arányosan:

- Magas HDI értékkel rendelkeznek az alábbi kistérségek (0,781-0,600 érték): Egri, Gyöngyösi, Hatvani, Miskolci, Balassagyarmati, Salgótarjáni, Tiszaújvárosi, Rétsági, Kazincbarcikai, Pásztói.
- Közepes HDI értékkel rendelkeznek (0,599-0,420): Mezőkövesdi, Bátorterenyi, Pétervásárai, Sátoraljaújhegyi, Sárospataki, Füzesabonyi, Bélapátfalvai, Szerencsi, Tokaji, Szécsényi.
- Alacsony HDI értékkel rendelkeznek (0,419-0,242): Hevesi, Ózdi, Mezőcsáti, Abaúj-hegyközi, Szikszói, Edelényi, Encsi, Bodrogközi.

6. ábra: Az Észak-magyarországi régió kistérségeinek HDI értéke (2007)
 Forrás: Lipták (2009), 55

Következtetés

Miközben a régió LHH kistérségei országosan a legkedvezőtlenebb munkaerő-piaci jellemzőket mutatják, a foglalkoztatási helyzet és potenciál alapján az Ózdi, Bátorterenyei és Hevesi kistérségek valamelyest kedvezőbb, míg az Abauj-Hegyközi, Encsi, Edelényi, Bodrogi kistérségek kirívóan rossz helyzetben vannak. A két csoportban célszerű eltérő munkaerő-piaci stratégiákat kialakítani. Az előbbieken a hangsúly a helyi vállalkozások fejlesztésére helyezendő, míg az utóbbiakban a szociális gazdaság felé történő elmozdulás kaphatna nagyobb szerepet.

Felhasznált irodalom

1996. évi XXI. törvény a területfejlesztésről és a területrendezésről

G. Fekete Éva (2006): *Hátrányos helyzetből előnyök? Elmaradott kistérségek felzárkózásának lehetőségei az Észak-magyarországi régióban* Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek, 3. évf. 1. szám, pp. 54-69.

Kocziszky György (2006): *Adalékok a térségi gazdaságfejlesztés módszertanához*, Miskolc, pp. 1-73.

Lipták Katalin (2009): *Kistérségi szintű HDI becslés az Észak-magyarországi régióban*, Doktoranduszok Fóruma, Miskolc, Gazdaságtudományi Kar Szekciókiadványa, pp. 49-56.

Az Észak-magyarországi régió LHH-s kistérségei fejlesztési stratégiáinak összefoglalása¹

ABAÚJ-HEGYKÖZI KISTÉRSÉG (Dernei Balázs)

Összefoglaló a kistérség helyzetéről

Az Abaúj-Hegyközi Kistérség Borsod–Abaúj–Zemplén megye északi részén, a Hernád folyótól Keletre, a Zempléni hegység irányában terül el, Szlovákiával határos. Területe: 44 105 km², népessége: 15 448 fő, népsűrűsége 35 fő/km².

Tipikusan aprófalvas kistérség: a 24 településből egyedül a két város (Abaújszántó, Gönc) lakosság száma haladja meg a 2 000 főt, az 500 főnél kisebb települések száma 14, zsáktelepülések száma 7. A legnagyobb lélekszámú település Abaújszántó 3 388, a legkisebb Sima 24 fővel.

1960-hoz képest a kistérség népességének közel felét, 41%-át elveszítette.

A térség legnagyobb problémája a munkahelyek hiánya, ami a munkahelyteremtés egyik alapját képező megfelelő humán erőforrás nem megfelelő minőségére, és a másik alapot jelentő infrastruktúra fejletlenségére vezethető vissza. A foglalkoztatottak aránya 37,1 %, az inaktív keresők aránya 36,1 %, a munkanélküliek aránya: 23,78 %

Ennek megfelelően lényeges az oktatás, nevelés, valamint tehetséggondozás infrastrukturális és humán feltételeinek megteremtése, fejlesztése és korszerűsítése, kiemelten kezelve a roma és hátrányos helyzetű fiatalok tanulását és továbbtanulását. Fontos ezen intézmények működésének összehangolása és a térségi specifikus igényekhez igazítása.

A másik alapvető fejlesztési terület a szociális intézmények fejlesztése, és az életmód-egészségprogramok beindítása, közösségi terek fejlesztése és közösségfejlesztési folyamatok beindítása.

A két pillér együtt megfelelő alapot képez a térség hosszú távú, fenntartható felzárkózásához, majd fejlődéséhez.

A hosszabb távra szóló fenntartható felzárkóztatási célú fejlesztéseket javasolt kombinálni a rövidebb távú, gazdaságfejlesztést és általában az életminőséget és felzárkóztatás gondjait érintő fejlesztésekkel, mint például az infrastrukturális feltételek javítása, a térség szervezeti szintjének növelése.

A kistérség jövőképe, stratégiai fejlesztési irányai

A tervezett forrás nyilván nem old meg minden fejlesztési feladatot, de felhasználása akkor hatékony, ha olyan indító lendületet, felkészültséget eredményez a térségben, amelynek révén a további fejlesztési lehetőségek is megnyílnak.

Az LHH Program társadalmi elfogadása miatt különösen fontos, hogy lehetőség szerint minden településen valósuljon meg fejlesztés.

Elérni kívánt eredmények:

- Társadalmi oldalon elindul a szükséges szemléletváltás.
- Gazdasági oldalon növekedik a külső-belső fejlesztési, befektetési aktivitás.
- Összességében, térségi szinten javulás következik be a szervezeti és abszorpció kapacitás terén.

¹ Az összefoglalók az LHH Programok tervezését segítő, a Regionális Fejlesztési Holding által összefogott szakértői hálózat működése közben készültek 2009-ben.

LHH-s Projektsomagok	100%=2447 millió Ft
A tervezés folyamán 7 db projektsomag került kidolgozásra.	
1. Oktatásfejlesztés	
1.1 Komplex szakképzés (Abaújszántó – Gönc kistérségi pólusok)	
1.2 Oktatást kiegészítő fejlesztések (könyvtár, tehetséggondozás, diáksport, úszásoktatás)	
1.3 Alapfokú oktatás fejlesztése - továbbképzések, speciális szakemberek képzése (logopédus, gyógypedagógus), pedagógiai programok módosítása, integrált pedagógiai programok	
1.4 Oktatási infrastruktúra fejlesztése (bölcsőde-, óvoda-, iskolafelújítás, digitális tábla, speciális informatikai fejlesztések)	
2. Roma és hátrányos helyzetű közösségek fejlesztése	
2.1 Közösségfejlesztés	
2.1.1 Iskolán kívüli foglalkozás (közösségi ház, tanodák, tematikus szakkörök)	
2.1.2 Ifjúsági szervezetek, tömegsport (sportolás infrastrukturális háttérének megteremtése)	
2.1.3 Animátori funkciókat ellátó szakemberek megbízása, kulturális programcsomagok kialakítása és működtetése	
2.1.4 Információhoz jutás lehetőségeinek fejlesztése (WIFI-falu)	
2.2 Szociális gazdaságfejlesztés	
2.2.1 Az apróbb településeken 5-10 embert foglalkoztató szociális alapon működő vállalkozások létrejöttének segítése (erdészet, raklap- és ládagyártás, foglalkoztatási társaságok) és hálózatban működtetése	
3. Egészségügy fejlesztés	
3.1 Járóbeteg központ elindításához szükséges szakemberképzés és eszközbeszerzés	
3.2 Hátrányos helyzetű lakosság számára életmódprogramok kialakítása és működtetése	
4. Szociális fejlesztés	
4.1 Kistérségi szintű bentlakásos szociális, gyermekjóléti- és gyermekvédelmi intézmények kialakítása, bővítése és működtetése	
4.2 Település szintű szociális intézmények fejlesztése	
5. Gazdaságfejlesztés	
5.1 Infrastrukturális fejlesztések a gazdasági fejlődés feltételeinek megteremtése érdekében	
5.1.1 Iparterület előkészítés elsősorban mezőgazdasági és élelmiszeripari feldolgozásra, agrárlogisztika	
5.1.2 Térség turisztikai infrastruktúrájának fejlesztése (épített örökség fejlesztése, vízi turizmus a Hernádra és meglévő strandokra alapozva, erdei infrastruktúra fejlesztése)	
5.2 Megújuló erőforrások hasznosítása	
5.2.1 Közintézmények fűtés átalakítása helyben termelt energiahordozókra alapozva	
5.2.2 Mezőgazdasági melléktermékek másodlagos hasznosítása	
5.2.3 Térség ásvány- és termásvízkezelésének hasznosítása	
5.3 Fenntartható fejlődésért központ	
5.3.1 Térségi szervezettség szintjének növelése, tréning- és konferenciaközpont, marketingcentrum, partnerség-építés, információs központ	
5.3.2 Abaúji minősített termékcsaládjának kifejlesztése	
6. Településfejlesztés	
6.1 Kistelepülések fejlesztése	
6.1.1 Szennyvíz (2000 lakos alatti településeken)	
6.1.2 Belterületi utak fejlesztése	
6.1.3 Közvilágítás fejlesztése	
6.1.4 Közfunkciókat ellátó épületek fejlesztése	
6.2 Városok fejlesztése	

6.2.1 Funkcióbővítő fejlesztések

7. Közlekedésfejlesztés

7.1. 4-5 számjegyű utak fejlesztése

Várható eredmények és hatások

- Új gazdasági tevékenységek száma: 3 db
- Új munkahelyek száma: 120 db, szezonálisan 1 500 db
- Jobb élethelyzetbe került hátrányos helyzetű roma lakos: 900 fő / 1 400 fő kiinduló száma
- Korai felkészítésbe bevontak száma: 200 fő / óvodáskorúak száma: 580 fő
- Magasabb szintű oktatást biztosító intézmények száma: 7 db/ összes intézmény száma: 19 db
- Szakképesítést szerzők száma: 900 fő / 15-59 évesek száma 9 367 fő
- Vállalkozásoknak jobb infrastrukturális feltételt kínáló települések száma: 2 db / összes település 24 db
- Lakosoknak jobb életkörülményeket kínáló települések száma: 24 db
- Lakosoknak jobb életkörülményeket kínáló települések népességszáma: 15 448 fő/ összes népesség: 15 448 fő
- Térségi hálózatokba könnyebben bekapcsolódó népesség száma: 15 448/ összes népesség: 15 448 Fő

BÁTONYTERENYEI KISTÉRSÉG

(Pintér-Kovács Enikő)

Összefoglaló a kistérség helyzetéről

A kistérséghez 14 település tartozik, népessége 26 ezer fő. Központja Bátorterenyé város, ahol a kistérség népességének több mint fele lakik. A regisztrált munkanélküliek aránya a munkaképes népességből 13,0%. A tartós munkanélküliek aránya a regisztrált munkanélküliekből 29,5%. A kistérség gazdasági fejlettség szerint leszakadó besorolású.

A kistérségből nagy az elvándorlás, a térség népessége a kedvező születési arányok ellenére fogy. A népesség iskolázottsági szintje alacsony.

A kistérség területén 1992-ban bezártak a Nógrádi Szénbányák aknaüzemei, ez a tény és a gazdasági rendszerváltás súlyos foglalkoztatási problémákat eredményezett, új munkahelyek nem létesültek.

A mezőgazdasági termelés nem jelentős, versenyképessége és ellátó képessége alacsony. A turisztikai fejlesztésekre lehetőség adó természeti kincsekkel a kistérség korlátozottan rendelkezik.

Bátorterenyé 42 hektár területű Ipari Parkkal rendelkezik, melyet 100%-ban a vállalkozások megvásároltak, vagy bérelnek. Szükség és lehetőség is van további iparterületek kialakítására. A közúthálózat-fejlesztések (21-es, 23-as) menetét mindenképpen fel kell gyorsítani, mert ennek hiányában Bátorterenyé városa és a kistérség is kiesik mind az észak-magyarországi, mind a budapesti vonzáskörzet fejlesztési vérkeringéséből. A meglévő nagyobb foglalkoztatókat és újabb betelepülőket segíteni kell megfelelő iparterülettel és a jelenlegi piaci igényeknek megfelelően képzett szakmunkásokkal. Mátranovák település kivételével minden település jelentős munkanélküliséggel sújtott.

A kistérség infrastrukturális helyzete jó, minden település közművel ellátott, egyedül Sámsonházán nincs szennyvízesatorna. A kistérségi központ elérésének javításához a települések közötti utak felújítása szükséges.

Az óvodai ellátás és az általános iskolai oktatás nagy része kistérségi szinten szerveződik, más része közös fenntartásban működik. Kistérségi szinten az iskolák kihasználtsága 78%-os. A tanulói létszám csökkenése jellemző egyes, míg radikális növekedése más (romák lakta) településeken. A kompetencia alapú oktatásban sikeres előrelépések történtek Bátorterenyén, cél, hogy az egész kistérségben elterjedjen a módszer. A két középiskolát a Nógrád Megyei Önkormányzat tartja fenn. A fejlesztések elmaradnak, illetve a minőségi szakképzéshez nincs megfelelő szakembergárda.

A lakosok egészségi állapota rossz, ami részint a bányászati múltra vezethető vissza - magas a rokkantak, csökkent munkaképességűek aránya. OEP által finanszírozott járóbeteg szakrendelő a kistérségben nem működik, a kistérség lakói járóbeteg-szakellátásra a szomszéd kistérségekbe, Salgótarjánba és Pásztóra utaznak, ami időben és költségben is jelentős többletterhelést jelent.

Az országos átlagot meghaladó a romák számaránya, egyes településeken eléri a 18-25%-ot. Három településen (Lucfalva, Kisbárcány és Mátraterenye) az iskolákban a roma gyermekek számaránya eléri vagy meghaladja az 50%-ot. A kistérségben biztató kezdeményezések vannak a Gyerekesély Program és a Biztos Kezdet Program bevezetésére. Ezek a programok kisgyermekkorától segítik a hátrányos helyzetű gyerekek felzárkózását és családjaik integrációját.

A kistérség jövőképe, stratégiai fejlesztési irányai

A kistérség leghátrányosabb helyzetből történő kizozdításhoz a legfőbb stratégiai irányvonalak:

1. Gazdaságfejlesztés, foglalkoztatottság növelése: meglévő és új külső befektetők számára kedvező iparfejlesztési lehetőségek teremtése.
2. Roma integráció: esélyegyenlőség javítása szociális és oktatási területen.
3. Oktatásfejlesztés: kistérségi oktatási rendszer, piacképes minőségi szakmunkásképzés kialakítása.
4. Szociális fejlesztés: egészségmegőrzés, egészségi állapot javítása, színvonalas, lakóhelyhez közeli egészségügyi ellátás biztosítása, szociális ellátások feltételeinek javítása.
5. Infrastruktúra fejlesztése: hiányzó közművek pótlása, kistérségen belüli közlekedés javítása útfelújítások révén.

LHH-s Projektsomagok	100%=2278 millió Ft
1. Gazdaságfejlesztés: 3 db projekt szerepel az első 100%-ban, ebből kettő Bátorterenyén: új iparterület kialakítása (önkormányzat) és egy konkrét betelepülő termelőüzem részére infrastruktúra kialakítás. A harmadik projekt Mátránovák meglévő vállalkozás (Bombardier) bővítése. Cél: munkahelyteremtés, foglalkoztatás bővítés.	
2. Roma integráció: 1 db projekt keretében a kistérség 5 településén tervez tanoda- és mentori hálózatot a Nógrád Megyei Cigány Kisebbségi Képviselek és Szószólók Szövetsége. Cél: esélyegyenlőség javítása.	
3. Oktatásfejlesztés: az első 100%-ban 5 db projekt található, amelyek egyrészt a piacképes szakmunkás képzés kialakítását célozzák meg (tanműhelyek, eszközbeszerzések, tananyag akkreditálás, pedagógusképzés, felnőttképzés) másrészt a kistérségi oktatás infrastrukturális fejlesztését, harmadrész óvodai férőhelybővítést az esélyegyenlőség javítása érdekében. A második 100%-ban 7 db projekt szerepel, amelyből 5 db óvoda felújítás, 1 db általános iskola felújítás, 1 db kistérségi nevelési tanácsadó létrehozása.	
4. Szociális fejlesztés: 4 db projekt valósulna meg, 1 db kistérségi központban egészségház kialakítása, 1 db bölcsődefejlesztés, 1 db idősek napközbeni ellátása és 1 db szabadterei sportpálya kialakítása. Mind a második 100%-ban szerepel.	

5. Infrastruktúra-fejlesztések: A második 100%-ban szerepel az 5 db projekt, a sámsónházi hiányzó szennyvízcsatorna kialakítása és 4 db útfelújítás, amelyek a kistérségi központ elérhetőségét javítanák.

Mindösszesen 25 db projekt, ebből 9 db az első 100%-ban.

Várható eredmények és hatások

- Új gazdasági tevékenységek száma: 4 db
- Új munkahelyek száma: 500 db
- Vállalkozásoknak jobb infrastrukturális feltételt kínáló települések száma: 2 db
- Jobb élethelyzetbe került hátrányos helyzetű roma lakos: 900 fő
- Magasabb szintű oktatást biztosító intézmények száma: 3 db
- Szakképesítést szerzők száma felnőttképzés keretében: 150 fő
- Modern, piacképes oktatásba bevont középiskolások száma: 750 fő
- Fejlesztéssel érintett óvodáskorúak száma: 84 fő

BODROGKÖZI KISTÉRSÉG (Béres László)

Összefoglaló a kistérség helyzetéről

A bodrogközi kistérség az Észak-Magyarországi régióban, Borsod-Abaúj-Zemplén megye keleti részén, a szlovák határ szomszédságában helyezkedik el. A 311/2007 (XI.17) Korm. Rendelet alapján az ország fejlettségi rangsorában a 173. helyen található a 174 statisztikai kistérség közül. A Bodrogközi kistérség 2004. január 1-jétől vált el a Sátoraljaújhelyi kistérségtől. Egyetlen városát, Cigándot csak 2004 augusztusában emelték városi rangra, így ma még nem tölti be vezető szerepét a térségben.

A kistérség lélekszáma: 19 262 fő. A Bodrogközi kistérséghez tartozó 17 település közül egyedül Alsóberecki település népsűrűsége nagyobb, mint 120fő /km². (125 fő/km²). Legkisebb népsűrűségű települések: Lácacséke 25,23 fő/km²; Kisrosvágy 25,9 fő/km²; Dámóc 27,52 fő/km².

A helyi adottságokra alapozott gazdaságfejlesztési programok megvalósításával egy új fejlődési pályára helyezett helyi fejlődés indulhat el. A mezőgazdaságban külső és belső tőke bevonásával, a piaci igényekhez alkalmazkodó, a biotermékek, alternatív energia-alapanyagok, ipari alapanyagok, speciális élelmiszerek irányába eltolódó struktúraváltás és a megtermelt alapanyagokat feldolgozó kapacitások létrehozása megerősíti a térség gazdasági szereplőit. A települések infrastrukturális hátterének fejlesztése, a közlekedés színvonalának javítása a tranzit közlekedésből adódó előnyök maximális kihasználására is. Oktatási programok, a szabad kihasználatlan munkaerő (át)képzése hozzájárul a helyi kis és középvállalkozások termelési feltételeinek javulásához. A településkép és a közszolgáltatások javítása erősíti a térség megtartó képességét. A fejlődés elindulásához alapfeltétel a humán erőforrás bázis minőségi javulása, ami a térség alapfokú oktatási intézményeinek fejlesztésével érhető el. A jelenleg nagyszámú hátrányos helyzetű gyermek felzárkóztató képzését a helyben elérhető szakszolgálatok színvonalas működése biztosítja. A helyben lévő középfokú oktatási intézmény a térség új fejlődési pályájának bejárásához és a fejlődési pálya folyamatos korrigálásához szükséges szakmai kompetenciák és innováció-képesség megerősítésében jut meghatározó szerephez. Az új típusú foglalkoztatási kezdeményezések megvalósítása a hátrányos helyzetűek így különösen a romák munka világába történő visszavezetése mellett valós, részben szintén a romák integrációját segítő helyi szükségletek kielégítéséhez is hozzá járul.

A kistérség jövője, stratégiai fejlesztési irányai

Fejlesztési fő irányok és ezekhez kapcsolódó rövid távú célok:

1. Kistérség adottságaira alapozott új gazdasági tevékenységek
  - 1.1. A helyi adottságokra alapozott mezőgazdasági termék-előállítás és feldolgozás fejlesztése
  - 1.2. Optimális környezetgazdálkodásra alapozott agrártermelés, megújuló energiatermelés
  - 1.3. Települési, táji értékekre, hagyományokra alapozott turizmusfejlesztés
  - 1.4. Új típusú foglalkoztatási kezdeményezések, ilyen típusú vállalkozások létrehozása a helyi szükségletek kielégítése érdekében
2. A térség versenyképességét erősítő vállalkozások fejlesztése és létrehozása
  - 2.1. Helyi és külső vállalkozások betelepülésére alkalmas ipari területek előkészítése és ehhez kapcsolódó vállalkozói szolgáltatások kialakítása
  - 2.2. Klaszterekhez, hálózatokhoz való kapcsolódás
3. Tudásra, innovációra alapozott egészséges helyi társadalmi közeg
  - 3.1. Igényorientált képzettség elérése és színvonalának emelése
  - 3.2. Munkaerőpiac által igényelt szolgáltatások kialakítása
  - 3.3. Képzett szakemberek térségben tartása
  - 3.4. Térségben élők szociális ellátottságának és egészségi állapotának javítása
4. Újjáéledő települések, élhető falvak
  - 4.1. Tájra jellemző egységek falukép kialakítása
  - 4.2. Fejlett oktatási infrastruktúra és szakképzés kereteinek megteremtése
  - 4.3. A hátrányos helyzetű csoportok életminőségének javítása, speciális intézkedésekkel
5. A helyi és regionális integráció
  - 5.1. Településen belüli és települések közötti kohéziós kapcsolat erősítése
  - 5.2. A közúti közlekedés feltételeinek javítása (szárazföldi, vízi)
  - 5.3. A kommunikáció feltételeinek kialakítás és javítása

LHH-s Projektsomagok	100%=2 159 millió Ft
-----------------------------	-----------------------------

1. Kistérség adottságaira alapozott új gazdasági tevékenységek
    - 1.4. Új típusú foglalkoztatási kezdeményezések, ilyen típusú vállalkozások létrehozása a helyi szükségletek kielégítése érdekében
  2. A térség versenyképességét erősítő vállalkozások fejlesztése és létrehozása
    - 2.1. Helyi és külső vállalkozások betelepülésére alkalmas ipari területek előkészítése és ehhez kapcsolódó vállalkozói szolgáltatások kialakítása
  3. Tudásra, innovációra alapozott egészséges helyi társadalmi közeg
    - 3.1. Igényorientált képzettség elérése és színvonalának emelése
    - 3.3. Képzett szakemberek térségben tartása
    - 3.4. Térségben élők szociális ellátottságának és egészségi állapotának javítása
  4. Újjáéledő települések, élhető falvak
    - 4.1. Tájra jellemző egységes falukép kialakítása
    - 4.2. Fejlett oktatási infrastruktúra és szakképzés kereteinek megteremtése
    - 4.3. A hátrányos helyzetű csoportok életminőségének javítása, speciális intézkedésekkel
  5. A helyi és regionális integráció
    - 5.1. Településen belüli és települések közötti kohéziós kapcsolat erősítése
    - 5.2. A közúti közlekedés feltételeinek javítása (szárazföldi, vízi)
- A projektlista elfogadás alatt.

Várható eredmények és hatások

- Új gazdasági tevékenységek száma: 30
- Új munkahelyek száma: 62 / 556
- Jobb élethelyzetbe került hátrányos helyzetű roma lakos: 3320 / 5210
- Magasabb szintű oktatást biztosító intézmények száma: 0/ 0
- Szakképesítést szerzők száma: 150 / 15-59 évesek száma
- Vállalkozásoknak jobb infrastrukturális feltételt kínáló települések száma: 13 / 17 összes település
- Lakosoknak jobb életkörülményeket kínáló települések száma 17
- Lakosoknak jobb életkörülményeket kínáló települések népességszáma : 19 262 / 19 262 összes népesség
- Térségi hálózatokba könnyebben bekapcsolódó népesség száma: 9 006 / 19 262 összes népesség

EDELÉNYI KISTÉRSÉG
(*Osgyáni Gábor*)

Összefoglaló a kistérség helyzetéről

A helyzetelemzésből kirajzolódik, hogy a helyi gazdasági szereplők gyengesége, a kistérség nagyon alacsony abszorpciós képessége összefügg a népesség alacsony iskolai végzettségével és az ebből fakadó munkanélküliséggel. Mindezek visszavezethetők a területi hátrányból fakadó okokra, melyen az LHH program kíván enyhíteni. A fő problémák mellett megjelenik a romló egészségi állapot, különösen veszélyeztetve a lakosság legfiatalabb és legidősebb korosztályát. A társadalmi és gazdasági problémák mellett az aprófalvas településszerkezetből és a periférikus fekvésből eredő infrastrukturális problémákkal kell szembenézni az itt élőknek. A helyzetelemzés során a kistérség erősegeként jelenik meg a viszonylag érintetlen természeti környezet, amely sok lehetőséget rejt magába, de leginkább a program keretében nem támogatható turisztikai tevékenységek profitálhatnak ebből az adottságból. Az utóbbi években megindult infrastrukturális beruházások – elsősorban közutak felújítása – növelik a térség elérhetőségét, ezáltal az abszorpciós képességét. A schengeni egyezmény életbelépése után a kistérség közvetlen kapcsolatba került a szlovákiai területekkel, városokkal ami kereskedelmi kapcsolatok kiépülését illetve külföldi munkavállalást tesz lehetővé. A térséget É-D irányban átszelő 27. sz. főút forgalma fokozódik. A társadalom korstruktúrája fiatalodik, de elsősorban az alacsony képzettségű, mélyszegénységben élő – jellemzően cigány – lakosság bővített újratemelődése tapasztalható. Elengedhetetlen a képzettségi szint növelése és a munkaképes korba lévő lakosság piacképes szakmával való ellátása, a tartós munkanélküliségből fakadó szocializációs hátrányok felszámolása.

A kistérség jövőképe, stratégiai fejlesztési irányai
--

A kistérség két, egymástól eltérő fejlődési utat járhat be mely nagymértékben függ a makrogazdaság alakulásától a két jövőkép a következő:

- a. A dombvidéki kistelepüléseken a nagyobb számú nyugdíjasok mellett a természetet értő, védő és a benne rejlő erőforrásokat megőrizve hasznosítani képes fiatalabb emberek részint helyi termékek és szolgáltatások előállításából, részint távmunkásként, vagy ingázóként tisztességes megélhetést biztosító jövedelmekből, környezetbarát, emberléptékű és komfortos körülmények között, a szolgáltatásokat helyben a többfunkciós szolgáltató

házakban vagy a központi településeken, de könnyen elérve, egymással szolidaritást vállalva, a külvilággal jól működő kommunikációs csatornákkal összekötve élnek.

- b. A folyóvölgy relative nagyobb települései helyet adnak a regionális gazdaságba integrálódott, fejlett határ menti kapcsolatokkal bíró feldolgozó- és környezetvédelmi iparnak is, szervezik az egész térség gazdaságát és kulturális életét, valamint központosítva vagy a többfunkciós szolgáltató házakban elérhető kirendeltségeken keresztül biztosítják az üzleti és lakossági szolgáltatásokat saját lakosaik és a dombvidéki kistételepülések lakói számára is.

A jövőképek megvalósulásához öt fejlesztési irány alá csoportosítható tevékenységeket tartalmaz az elkészült tervdokumentum:

1. Helyi adottságokra alapozott új gazdasági tevékenységek beindítása
  - Környezetkímélő agrártermelés, megújuló energiatermelés
  - Helyi értékekre alapozott feldolgozóipar és szolgáltatások kialakítása
  - Táj, települési és gazdasági adottságokon alapuló turisztikai fejlesztések
  - Külső igényeket kielégítő szociális szolgáltatások fejlesztése
  - Táj- és környezetvédelemre alapozott gazdasági tevékenységek indítása
  - Helyi termékeket értékesítő hálózat kialakítása
  - Foglalkoztatást megvalósító közösségi vállalkozások indítása a piaci és közszféra által lefedetlen helyi szükségletek kielégítésére
2. Versenyképes vállalkozások kialakítása
  - Helyi és külső vállalkozások számára alkalmas korszerű telephelyek és vállalkozói szolgáltatások kialakítása
  - Regionális klaszterekhez való kapcsolódás
3. Egészséges és innovatív társadalom megteremtése
  - Egészségi állapot javítása
  - Képzettségi színvonal emelése
  - A foglalkoztatási helyzet javítása
  - Képzett fiatalok letelepedése
4. Élhető térség kialakítása
  - Egészséges és biztonságos települési környezet kialakítása
  - Gondozott táj, egységes falukép kialakítása
5. Regionális integráció előkészítése
  - Közúti közlekedés feltételeinek javítása
  - Internet-elérés feltételeinek kialakítása

LHH-s Projektcsomagok	100%=3973 millió Ft
-----------------------	---------------------

A tervezés során összeállított projektek 5 fejlesztési irányhoz kapcsolódnak, ezen belül 6 csoportot alkotnak. Az támogatási összeg 100%-ára tervezett projektcsomagban 5 fejlesztési irányhoz rendelve 4 csoport található.

A vállalkozásfejlesztést egy öt helyszínen megvalósuló ipari zóna kialakítása képviseli.

Az egészséges, innovatív társadalom fejlesztési irányon belül

- egészségfejlesztésre vonatkozó projektjei keretében érdekében 8 orvosi rendelő felújítása, 2 szociális konyha építése, 1 gondozóhálózat felállítása és 1 térségi egészségfejlesztési program valósul meg,
- a képzettségi szint növelését 17 projekt segíti elő, ebből 13 infrastrukturális beruházás, 4 projekt pedig alternatív pedagógiai és nevelés projekt,
- a foglalkoztatási helyzet javítását 7, jellemzően szociális gazdaság jellegű projekt szolgálja.

Az élhető térség kialakítása irányhoz 30 darab vidékfejlesztést kiegészítő kisléptékű településfejlesztés kapcsolódik, továbbá a kistérség két városában 2 tehermentesítő út megépítését illetve 2 település komplett szennyvízcsatorna hálózatának kialakítását tartalmazza. A támogatás összegének 100%-át 71 db projekt fedi le.

A regionális integráció elősegítését szolgáló közút felújítási projektek a plusz 100%-ban kaptak helyet.

A tartaléklistán 47 projekt szerepel.

Várható eredmények és hatások

A tervdokumentum elfogadása és a projektek sikeres megvalósulása az alábbi mérhető eredményeket vonja maga után:

- Korszerű vállalkozói szolgáltatások alakulnak ki (25 ha ipari terület, 75 vállalkozás inkubációs hálózatba való bekapcsolása, 350 új munkahely létrehozása az elsődleges munkaerőpiacon).
- Javul az egészségi és szociális állapot (8 orvosi rendelő megújul – közvetlenül 7.500 lakos részesül minőségi orvosi ellátásban, 30 település kapcsolódik be gondozóhálózatba, 2 új szociális konyha épül).
- Nő a térség képzettségi színvonala (6 óvoda újul meg, 100 új óvodai férőhely jön létre, 300 hátrányos helyzetű tanuló kapcsolódik be a tanodaképzésbe, 300 tanuló a program hatására középiskolában folytatja tanulmányait, 50 fő érettségit szerez).
- Javul a foglalkoztathatóság (200 fő vesz részt szakképzésben, 350 fő kapcsolódik be a szociális gazdaságba, ebből 30 fő diplomás munkanélküli).
- Egészséges és biztonságos települési környezet jön létre (10 km belterületi járda épül, 15 km belterületi út épül, 32 településen valósul meg fejlesztés).

ENCSI KISTÉRSÉG

(Gazsi Péter)

Összefoglaló a kistérség helyzetéről

Az Encsi kistérség az Észak - Magyarországi régióban, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében helyezkedik el. A 311/2007 (XI.17) Korm. rendelet alapján az ország fejlettségi rangsorában a 167. helyen található a 174 statisztikai kistérség közül. A kistérség területén jelenleg 36 település található, egyetlen várossal (Encs), amely egyben a kistérség központja. A kistérség jellegzetesen aprófalvas terület, a települések közül csupán a térségközponti települések száma haladja meg az ezer főt (a térségközpont Encs 6773 fő - vel, valamint Forró, Ináncs, Méra, Novajdrány, Szalaszend), a többi település lakónépessége 1000 főnél kevesebb, sőt hét település esetében még a 100 főt sem éri el. A zsáktelepülések száma 9.

A kistérség népessége 24 701 fő (2007), területe 449,34 km², népsűrűsége 55 fő/km².

Az Encsi Kistérség legfontosabb problémája a munkahelyteremtés a foglalkoztatás bővítése és a munkavállaló korú lakosság jövedelemszerző képességének növelése. Az Encsi Ipari Park megléte lehetőséget jelent vállalkozások betelepülésére, azonban még további fejlesztések szükségesek a megfelelő feltételek biztosításához. Az egyedi igényeket kielégítő inkubátorház kialakítása, valamint a közműellátottság javítása szintén a külső vállalkozókat vonzó és a meglévő vállalkozásokat megerősítő vállalkozói potenciált növeli a kistérségben.

Miskolc és Kassa közelsége munkavállalás, vállalkozói piac szempontjából kedvező lehetőséget nyújt, ugyanakkor a nagy számú szakképzetlen munkaerő számára jelenleg nem jelent valós esélyt.

A kistérség területén található gyümölcsösökre épülő feldolgozóipar megtelepülése jelentős lökést adna a kistérség gazdaságának és elsősorban a hátrányos helyzetű, tartósan munkanélküli emberek foglalkoztathatósági viszonyaiban.

A kistérség fenntartható felzárkózásának alapvető feltétele az oktatási-nevelési és szociális adottságok fejlesztése, a korai felzárkóztatás feltételeit megteremtő helyi/térségi intézmények korszerűsítése, új szemléletű a XXI. század követelményeihez igazodó oktatási módszerek bevezetése. A kistérségben szükséges a szülők munkavállalását és a hátrányos helyzetű gyermekek korai beilleszkedését elősegítő óvodai kapacitások növelése.

Az iskolai képzés diverzifikálása, a korszerű képzési programok kidolgozása mellett a helyi mentor programok, tehetséggondozó kurzusok, a roma fiatalok tanulását és továbbtanulását segítő programok jelenthetik a humán erőforrások fejlesztésének lényegi részét. Abban, hogy meg lehessen tartani a térség innovatív embereit és sikerüljön a fejlődéshez szükséges új szemléletet minél szélesebb körben kialakítani, a térség oktatási intézményei és képzési központjai játszanak kulcsszerepet. Az oktatási, egészségügyi intézmények és közösségi házak felújítása a szennyvízhálózat és közutak felújítása, valamint a térségi kapcsolatok rendszerének kiépítése, a munkaképesség alakulására és a kistérségben élők életkörülményeire és társadalmi helyzetére is kihatnak.

A kistérség jövőképe, stratégiai fejlesztési irányai

Az egyenletes fejlődés megalapozása az Encsi kistérségben, amely biztosítja az itt élők megélhetését, és ennek kiszolgálására rendeli a kistérség mező-, erdőgazdálkodását, valamint iparát. A gazdasági és társadalmi szereplők, hatékony belső és külső kommunikációra alapozva, jól szervezett partnerségben, kimunkált területfejlesztési programok alapján, a meglévő erőforrásokra építve végzik a kistérség és azon belül a mikro-térségek komplex fejlesztését annak érdekében, hogy az életminőség elérje az Észak-magyarországi régió fejlettségi szintjének átlagát.

LHH-s Projektsomagok

100%=3115 millió Ft

A tervezés folyamán 7 db projektsomag került kidolgozásra.

2. Köznevelési és nevelési hálózat fejlesztése

- 1.5 Köznevelési alpinfrastruktúra felújítása, fejlesztése (óvoda, iskolafelújítás)
- 1.6 Oktatási és nevelési eszközállomány fejlesztése, korszerűsítése (digitális tábla, speciális informatikai fejlesztés)
- 1.7 Köznevelési felzárkóztatást és roma integrációt segítő helyi nevelési-oktatási programok beindítása (iskolán kívüli foglalkoztatás, iskolai előkészítés, felnőttképzés, tanodák, speciális szakpedagógusok, mentorok képzése)

2. Gazdaságfejlesztést indukáló kezdeményezések

- 2.3 Gazdaságfejlesztést ösztönző infrastrukturális feltételrendszer kialakítása (Ipar terület telephely előkészítés mezőgazdasági és élelmiszeripari feldolgozás területén)

3. A munkanélküliség csökkentése a szociális foglalkoztatáson keresztül

- 3.1. Foglalkoztatás bővítését célzó, szociális gazdálkodási formák bevezetése és működtetése (Roma foglalkoztató civil szervezetek, üvegház program, alternatív energiára alapozott foglalkoztatási kezdeményezések, hulladék újrahasznosító telephelyek kialakítása, szociális alapokon működő vállalkozások kialakítása, támogatása)

4. Roma integrációt támogató önszervező kezdeményezések beindítása

- 4.1. Roma integrációt segítő térségi szolgáltató központ kialakítása (jogi, pályázati, ügyintézési szolgálat indítása)

- 4.2. Roma életmód és életminőség javító program beindítása (óvodában indított családsegítő, esélyteremtő kezdeményezés)
5. Helyi partnerség erősítő kezdeményezés beindítása
- 5.1. Térségi szervezeti szint növelése (Térségi szervezettség szintjének növelése, tréning- és konferenciaközpont, marketingcentrum, partnerség-építés, információs központ)
6. Társadalmi igényeken alapuló szociális fejlesztések támogatása
- 6.1. A szociális ellátó és gondozó rendszer fejlesztése (A szociális ellátó hálózat humán erőforrás bővítéssel és eszközfejlesztéssel egybekötött fejlesztése)
- 6.2. Egészségügyi alapellátások fejlesztése (körzeti mentőállomás és orvosi rendelők felújítása bővítése)
7. Életminőség javítását célzó környezet és infrastruktúrafejlesztés
- 7.1. A szennyvízhálózat és a szennyvízkezelési infrastruktúra fejlesztése
- 7.2. Közúthálózat korszerűsítése
- 7.3. Szélessávú internethálózat bővítése
- 7.4. A települések helyi szintű infrastrukturális fejlesztése (közfunkciókat ellátó épületek és sportlétesítmények felújítása, belterületi és 4-5 számjegyű külterületi utak felújítása, városok funkcióbővítő fejlesztése)

Várható eredmények és hatások

- Új gazdasági tevékenységek száma: 24 db
- Új munkahelyek száma: 504 db /jelenlegi helyi munkahelyek száma 5729 db
- Jobb élethelyzetbe került hátrányos helyzetű roma lakos: 4600 fő / 6200 főkiinduló száma
- Korai felkészítésbe bevontak száma: 1063 fő / óvodáskorúak száma:1213 fő
- Magasabb szintű oktatást biztosító intézmények száma: 37 db/ összes intézmény száma:37 db
- Szakképesítést szerzők száma: 142 fő / 15-59 évesek száma 15 295 fő
- Vállalkozásoknak jobb infrastrukturális feltételt kínáló települések száma: 12 db / összes település 36 db
- Lakosoknak jobb életkörülményeket kínáló települések száma:36 db
- Lakosoknak jobb életkörülményeket kínáló települések népességszáma : 24 701 fő/ összes népesség:24701 fő
- Térségi hálózatokba könnyebben bekapcsolódó népesség száma: 18600/ összes népesség: 24701 Fő

HEVESI KISTÉRSÉG (Majorné Vén Marianna)

Összefoglaló a kistérség helyzetéről

Összességében a hevesi kistérséget heterogenitás jellemzi, hisz találunk turisztikai szempontból nevezetes települést, előregedő, vagy túlnyomórészt cigány nemzetiségű kistelepet, de néhol a fellendülés jeleit is észlelhetjük. A belső területi különbségek, együttműködések hiánya és az ingázásra alapozott megélhetés nagy aránya a térség gyenge megtartóerejére és kohéziójára hívja fel a figyelmet.

A fejlesztési törekvések irányát jól mutatják a mikrotérségi szinten is megfigyelhető pályázási célok. Heves mikrotérségében kiemelkedően fontos a kistérségi központ vonzerejének, munkahelyteremtő képességének növelése, a gazdaság élénkítése. A Tisza menti mikrotérségben

a gazdasági fejlődés alapját elsősorban a turisztikai adottságok jelentik, melyhez Kisköre térségszervező erejének növelése elengedhetetlenül fontos. Ugyanakkor a mezőgazdasági beruházások, ültetvénytelepítések magas száma jelzi a kistérség hagyományos agrárkarakterének fontosságát. Komoly társadalompolitikai hatása van annak a foglalkoztatási programnak, amelyet Tarnabodon és Erken valósítanak meg. A befogadó falu elnevezésű program a település kiüresedését hivatott megállítani komplex program segítségével (közmunka, települési ház biztosítása, mentális segítségnyújtás).

A kistérség fekvése, kedvező táji környezete, a szociális, etnikai feszültségek sikeresebb kezelése, a helyi társadalom integrációjának segítése révén, a területfejlesztési eszközöket is segítségül kapva, Heves gazdasági funkcióit megerősítve, partnerségeket erősítve hosszú távon lehet esélye a megkapaszkodásra, a relatív felzárkózásra.

A kistérség jövőképe, stratégiai fejlesztési irányai

A hevesi kistérség közép és hosszú távú fejlesztésének átfogó célja a társadalmi, gazdasági, környezeti megújuláson és sokoldalú együttműködésen alapuló minőségi élet feltételeinek javítása. Jövőképét a fokozatos felzárkózás és az egyedi, mikrotérségi arculat megeremtése alakítja.

Mindez 3 fő fejlesztési irány/prioritás mentén valósítható meg:

I. Társadalmi kohézió erősítése

- Szociális felzárkóztatás gyorsítása (szociális, egészségügyi, oktatási ellátás fejlesztése, cigány résztársadalom integrációjának elősegítése, felzárkóztatás)
- Települési és térségi identitás erősítése (társadalmi szerveződések elősegítése)

II. Működőképes gazdaság, javuló foglalkoztatási helyzet

- Munkahelyteremtés, öröklött gazdasági szerkezet átalakítása (vállalkozások fejlesztése, ipari kapacitások fejlesztése, egyedi turisztikai arculat működési feltételeinek megeremtése, adottságokhoz illeszkedő tájhasználat kialakítása)
- Gazdasági együttműködések fokozása (feldolgozó, értékesítő hálózatok fejlesztése, vállalkozói együttműködések elősegítése)

III. Táj és települési környezet javítása

- Térségi infrastruktúra fejlesztése (települési infrastruktúra, közlekedési kapcsolatok minőségi fejlesztése)
- Természeti, környezeti, épített értékek aktív védelme (települések arculatának javítása)

LHH-s Projektsomagok	100%=2778 millió Ft
I/1. sz. Projektsomag	
Társadalmi kohézió erősítése - Szociális felzárkóztatás gyorsítása	
A csomag 21 db projektet tartalmaz, melyből az első 100 %-ba 10 db projekt került. A projektek célja a szociális, az egészségügyi, valamint az oktatási ellátás fejlesztése, a cigány résztársadalom integrációjának elősegítése, felzárkóztatás. Ezen belül szociális szolgáltató központ, rehabilitációs központ létrehozása, konyhablokk létesítés, közoktatási intézményi fejlesztések, egészségház építés.	
I/2. sz. Projektsomag	
Társadalmi kohézió erősítése - Települési és térségi identitás erősítése	
A csomag 3 db projektet tartalmaz, melyek mindegyike sorrendben a második 100%-ba került. A projektek célja a társadalmi szerveződések elősegítése általában közösségi házak, kulturális központok létesítésével.	
II. sz. projektsomag	

Működőképes gazdaság, javuló foglalkoztatási helyzet - Munkahelyteremtés, öröklött gazdasági szerkezet átalakítása

A csomag 3 db projektet tartalmaz, melyből az első 100%-ban 2 db foglal helyet. A projektek célja a vállalkozások, ipari kapacitások fejlesztése, ezen belül ipari területek, inkubátor házak létesítése, előkészítése.

III/1. sz. projektcsomag

Táji és települési környezet javítása - Térségi infrastruktúra fejlesztése

A csomag 5 db projektet tartalmaz, melyből az első 100%-ban 1 db foglal helyet. A projektek célja a települési infrastruktúra, a közlekedési kapcsolatok minőségi fejlesztése, útépités, útfelújítás, informatikai hálózatfejlesztés.

III/2. sz. projektcsomag

Táji és települési környezet javítása - Természeti, környezeti, épített értékek aktív védelme

A csomag 9 db projektet tartalmaz, melyből az első 100%-ban 1 db foglal helyet. A projektek célja a települések arculatának javítása, településközpontok rehabilitációja, megújítása.

Várható eredmények és hatások

- A program eredményeként a tervezett és előkészített iparterületeken (Heves, Kisköre) javulnak a vállalkozásoknak felkínálható infrastrukturális feltételek, letelepülhetnek az érdeklődő vállalkozások, új munkahelyeket teremtve, melynek hatására élénkül a kistérség gazdasága, s várhatóan csökken a munkanélküliség.
- Az oktatási, szociális és egészségügyi ellátás fejlesztését célzó projektek elősegítik a kistérség társadalmi felzárkózását, az elvándorlás csökkenését, a térségi kohézió erősödését. Az oktatás színvonalának emelkedésével (Eötvös József középiskola integrált oktatás, képzés) javulnak a kistérség képzettségi, szakképesítési mutatói, ennek következtében javul a rendelkezésre álló munkaerő kapacitása és minősége. A komplex gyermeknevelési, oktatási, családmentorálási és álláskeresést segítő települési projektek (Tarnabod, Erk) jobb élethelyzetet teremtenek a hátrányos helyzetű, mélyszegénységben élő és roma lakosság számára, melyek mintaként és követendő példaként szolgálhatnak a többi település számára.
- A településképet javító infrastrukturális fejlesztések, útfelújítások javítják a lakosság közérzetét, segítik a térségi hálózatokba történő bekapcsolódást, az arculatformáló és közösségépítő településközpont fejlesztések, közösségi ház építések erősítik a kistérség és azon belül a települések megtartóerejét, a térségi kötődést.

MEZŐCSÁTI KISTÉRSÉG

(*Olberg Károly*)

Összefoglaló a kistérség helyzetéről

A kistérséget kilenc település, Mezőcsát város és nyolc község alkotja. A kistérség lakosainak száma 15.215 fő, ezzel az értékkel az ország egyik legkisebb népességű kistérsége. A népesség a természetes fogyás és a belföldi vándorlás miatt folyamatosan csökken. A kistérségben jelentős roma közösség él, amely becslések szerint meghaladja a kistérség népességének 25%-át, egyes településeken eléri a 40-50%-ot. A térség roma népessége a nagyobb településeken koncentrálódik. Lakóhelyi szegregátumok csak Mezőcsáton alakultak ki, ahol a romák becsült lélekszáma 1700-1800 fő.

A kistérség hagyományos agrártérség és a kistérség központja, Mezőcsát jellegzetes mezővárosi múlttal rendelkező agrár-kereskedelmi központ, ahol a környező ipari centrumok (Tiszaújváros, Miskolc) miatt az ipar térnyerése nem volt jelentős. A Mezőcsáti kistérség közlekedés-földrajzi

helyzete az északi határán húzódó M3-as autópálya révén kedvező, de a kistérség bekapcsolására a nemzetközi logisztikai folyamatokba egyelőre nincs kezdeményezés. Turisztikai szempontból a kistérség jól pozicionált (Tisza, Tisza-tó, EuroVelo hálózat, stb.), de a kistérség turisztikai adottságai jelenleg nem érik el azt a kritikus tömeget, amely a turisták hosszabb tartózkodási idejét meg tudná alapozni.

A helyi gazdaság jövedelemtermelő képessége és a foglalkoztatásban betöltött szerepe gyenge. A vállalkozások sűrűsége alacsony, jelentősebb foglalkoztatási potenciállal rendelkező vállalkozás alig van. A vállalkozások tőkeellátottsága rendkívül gyenge. A külföldi működő tőke jelenléte a kistérségben elenyésző. Ipari park, jelentősebb logisztikai bázis, illetve egyéb a gazdaságfejlesztést segítő létesítmény (pl. inkubátorház, vállalkozói ház) a Mezőcsáti kistérségben nem található.

A kistérség 10 óvodában és 9 általános iskolában biztosítja az érintett gyermekek számára a nevelő-oktató tevékenységet. A 2005-2007-ben zajló intézmény összevonások következtében intézményfenntartó társulások jöttek létre. A kistérségben egy középiskola, a mezőcsáti gimnázium működik. A pénzügyi-számviteli ügyintézők képzése mellett a kistérségben más szakképzési lehetőség nincs. Kihívást jelent a halmozottan hátrányos helyzetű, jellemzően roma gyermekek fejlődésének elősegítése az oktatási rendszer keretein belül

A kistérségben a férfiak várható élettartama 64-66 év, míg a nőké 72-73 év, mely a férfiak esetében 3 évvel a nők esetében 2 évvel marad el az országosan legmagasabb fővárosi adatoktól. A roma népességen belül várható élettartam szignifikánsan rövidebb, mint a kistérség többi lakójánál. Az egészségügyi helyzetet alapvetően meghatározza a szegénység és annak káros kísérő jelenségei.

A kistérség szociális helyzetét meghatározza egyrészt a öregedő népességből és a fiatalok elvándorlásából adóan az eltartottak magas aránya, másrészt az aktív népességen belül a megváltozott munkaképességűek és a segélyből élők magas aránya. A kistérségben a munkából élők aránya alacsony. Az aktív körű népesség 55,6 %-a rendelkezik bejelentett munkahellyel. A helyben foglalkoztatottak aránya az aktív népesség 37,6 %-át teszik ki. A regisztrált álláskeresők aránya kistérségi szinten 35%, ennek körülbelül 8 százaléka tekinthető pályakezdő munkanélkülinek. A tartós, illetve alacsony iskolai végzettségű munkanélküliek aránya a kistérségben igen magas, a munkanélküliek több mint 50%-t ők teszik ki. A hagyományos aktív munkaerő-piaci eszközök nehezen érik el őket; a közmunka programok csak átmeneti megoldást biztosítanak számukra.

A kistérség jövőképe, stratégiai fejlesztési irányai

Gazdaságfejlesztési célok:

- a helyi gazdaság jövedelemtermelő képességének és a foglalkoztatásban betöltött szerepének növelése
- a helyi gazdasági tevékenységek diverzifikációja
- a külső működő tőke számára vonzó környezet teremtése.

Infrastruktúrafejlesztési célok:

- belső közlekedési kapcsolatok javítása
- a lakossági környezetterhelés csökkentése
- az élhetőbb lakókörnyezet biztosítása.

Társadalmi célok:

- a szegénység elleni küzdelem
- a roma közösség társadalmi hátrányainak ledolgozása és a szegregáció elleni harc
- gondoskodás egyes szociálisan sérülékeny csoportokról (időskorúak, családok, gyermekek, fogyatékkal élők).

Oktatási célok:

- az oktatás általános színvonalának emelése a kistérségben
- speciális oktatási-nevelési támogató-ösztönző rendszer alkalmazása a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek és fiatalok körében.

Foglalkoztatási célok:

- A munkaerő-piaci kereslet és kínálat összehangolása, beleértve részmunkaidős foglalkoztatást is
- másodlagos munkaerőpiac, szociális gazdaság fejlesztése
- a munkába járás közlekedési feltételeinek javítása.

LHH-s Projektsomagok	100%=1733 millió Ft
----------------------	---------------------

1. Infrastruktúra-fejlesztés:

- Környezeti infrastruktúra fejlesztése: Tiszakeszi község (fokozottan érzékeny vízbázis) csatornázása és szennyvíztisztítása
- Önkormányzati infrastruktúra fejlesztése: Önkormányzati intézmények pl. orvosi rendelők, védőnői szolgálat, polgármesteri hivatalok, művelődési ház fejlesztése (10 projekt)
- Humán és szociális infrastruktúra fejlesztése: A térség egyetlen középiskolája a mezőcsáti gimnázium, valamint két önkormányzati óvoda korszerűsítése és fejlesztése (3 projekt)

2. Társadalmi befogadás erősítése: „Biztos kezdet” és „Tanoda” programok megvalósítása több településen, részben településközi együttműködéssel (4 projekt)

3. Foglalkoztatás fejlesztése: Komplex agrár-alapú kistérségi foglalkoztatási rendszer („Agráripari Klaszter”) és egy étkezési gomba termeltetési rendszer kiépítése.

Az első 100% összesen 20 projektet tartalmaz, amelyek közül öt projekt kifejezetten kistérségi vagy települések közötti együttműködést segít elő. A roma közösség társadalmi integrációját hat projekt célozza.

A második 100% 15 projektet tartalmaz, amelyek közül öt projekt kifejezetten kistérségi vagy települések közötti kohéziót erősíti. A roma közösség társadalmi integrációját hat segíti elő.

Várható eredmények és hatások

- A kistérség népességmegtartó képességének javulása
- A települési életminőség javulása a közszolgáltatások fejlesztése révén
- Korszerűsített önkormányzati intézmények (számuk: 21)
- Új munkahelyek létrehozása (200-250 fő részére)
- Jobb élethelyzetbe került hátrányos helyzetű roma gyermek (200-300 gyermek)
- Magasabb szintű oktatást biztosító korszerűsített intézmények száma: 1 db
- Modern, piacképes oktatásba bevont középiskolások száma: 480 fő

ÓZDI KISTÉRSÉG

(Dr. Oláh Péter)

Összefoglaló a kistérség helyzetéről

A kistérség egyik erősségként lett azonosítva az ipar korábbi erős jelenléte és az erre alapozott jövőbeni iparfejlesztés. A kistérségben egy közművesített ipari park található, ez az Ózdi Ipari Park, mely nagyobb volumenű ipar megtelepedésére már több szempontból sem alkalmas, mivel

rossz minőségű utakat tartalmaz, nem rehabilitált barnamezős terület, területén műemlékek vannak, és csak részben van közművesítve. Vállalkozói központ és inkubátor alapítvány jelenléte Ózdon

A kistérség – elsősorban a rossz megközelíthetősége miatt – a klasszikus ipartelepítés feltételeinek nem felel meg, ezért a jövőben csak olyan ipartelepítés és fejlesztés képzelhető el, mely elsősorban nem a közlekedés vagy a nyersanyag közelsége miatt települ egy adott településre, hanem a jól képzett humán erőforrás és az innovációra való fogékonyság miatt. A fémalapanyag gyártó, régi szervezeti struktúrában működő cégek felszámolása a 90-es évek elején lezajlott. A még nyereségesen üzemeltethető egységek privatizáció révén tovább működtek. Az alkalmazottak számában viszont közel 10.000 fős csökkenés következett be. A kistérség magas erdőszűlése miatt a térségen belül komolynak mondható fakitermelő kapacitások épültek ki. A kitermelt fa egyrészt rönkfaként megy ki a térségből, míg egy része feldolgozásra kerül. A kistérségben több asztalosipari vállalkozás is működik. A térség további erdőszítési programjával a faipar szerepe tovább erősödhet.

A térségnek jelentős a vadállománya, érintetlen természeti környezet, látnivalóknak is nagy száma, melyre idegenforgalom alapozható.

A kistérség településeinek vízellátása, és vezetékes energia ellátása alapvetően megoldott, az ellátás minősége megfelelő, egészségügyi ellátás jó színvonalú, súlyponti kórház jelenléte.

A romák eddigi végzettségi mutatói alapot adhatnak különböző munkaerő-piaci programok indítására, a romák 26%-a aktív dolgozó. Megyei hatáskörű tranzitfoglalkoztatási kht. jelenléte (Borsodi Tranzit Kht.). Az óvodák 21%-a új illetve 2-3 éve újították fel, pedagógiai szakszolgálat kistérségi szinten működik, bár bővítése szükséges.

A kistérség jövőképe, stratégiai fejlesztési irányai

Az Ózdi kistérség a helyzetelemzéséből és az abból felállított SWOT-analízisből kiindulva hat fejlesztési irányvonal mentén elindulva lát esélyt a térség problémáinak megoldására.

A hat fejlesztési irány közül kettő horizontális, azaz minden további fejlesztési irányban megjelenik. Ez a két irány:

1. Oktatás, képzés - kiterjed az általános és középfokú oktatás fejlesztésére, továbbá a felnőttképzés kistérségen belüli javítására. A fejlesztési irány egyrészt antiszegregációs hatással is bír, másrészt pedig a kistérség oktatását elmozdítja a fejlettebb alapokon nyugvó oktatás irányába, illetve segíti a piacépítés szakmák oktatásának megjelenését.
2. Esélyegyenlőség - a szociális gazdasági irányban kiemelten is szerepel. Főként a hátrányos helyzetű gyerekekre, családokra, romákra és a tartós munkanélküliekre koncentrál, de bizonyos fejlesztések más esélyegyenlőségi szempontot is érvényesítenek

További fejlesztési irányok:

3. Ipar, innováció, infrastruktúra: A fejlesztési irány a kistérség és különösen Ózd városának korábbi jelentős ipari múltjára alapoz. A térség kedvezőtlen munkanélküliségi mutatói és gazdasági helyzete indokolja, hogy a fejlesztési irányok között hangsúlyosan jelenjen meg az ipar fejlesztése. Egyrészt iparterület kialakítására van szükség, másrészt olyan ipari beruházásokra, melyek hosszútávon is életképesek, exportképesek, kellően innovatívak és jelentős a munkaerőigényük, ill. magas hozzáadott értéket állítanak elő.
4. Térségfejlesztés, vidékfejlesztés (település-rehabilitáció): A fejlesztési irány a kistérség arculatának kedvezőbbé tételére irányul, a települések külső megjelenésének javításával. Ennek keretében az egyes közszolgáltatások megerősítése is megtörténik bizonyos településeken épületek megújításával.

5. Szociális gazdaság: Hátrányos helyzetű, főként alacsony képzettséggel rendelkező rétegek munkához juttatása, a munka világába való visszazoktatás, illetve mindez koordináló szervezet létrehozása.
6. Idegenforgalom: LHH-programon kívüli irányvonal. A kistérség jelentős, de még ki nem használt idegenforgalmi potenciáljának növelése, akár az egyes desztinációk, attrakciók fejlesztésével, akár a szálláshelyek, az ellátás minőségibbé tételével.

LHH-s Projektsomagok	100%=4348 millió Ft
----------------------	---------------------

A projektsomagok kialakítása a fejlesztési irányok mentén történt, leszámítva az idegenforgalmat, mely nem része az LHH-s projektsomagnak.

1. Ipar, innováció, infrastruktúra projektsomag: Három projektet tartalmaz. Ebből az egyik iparterület kialakítására irányul, ennek összköltsége 715 MFt, igényelt támogatási összeg 500 MFt. A másik két projekt munkahelyeket létrehozó ipari beruházás 500-500 MFt támogatási összeggel és 1 000-1 000 MFt összköltséggel. Címük: Környezetipari alapinfrastruktúra fejlesztése az Ózdon kialakított zöldmezős iparterületen; Előfeszített vasbetongyártás alapinfrastruktúrájának kialakítása az Ózdon létesülő zöldmezős iparterületen.
2. Térségfejlesztés, vidékfejlesztés (település-rehabilitáció) projektsomag: Összesen 45 projektet tartalmaz, ezzel a kistérség legnagyobb projektsomagja. Az első 100%-ban ebből 34 projekt szerepel, ebből három város-rehabilitációt érint, 31 pedig kistérségi projekt. A projektek egy része önkormányzati ügyfélfogadás modernizálását szolgálja, több projekt környezeti fejlesztést, zöldterület növelést, közterületek modernizálását szolgálja, illetve több település az igen leomlott arculatán szeretne javítani. Ezen projektek fő célja a lakosság megtartása, a szebb és jobb lakókörnyezet kialakítása felé történő elmozdulás. Erre azért van szükség, mert az elvándorlás egyik fő oka a leromlott települési környezet.
3. Oktatás, képzés projektsomagja: A projektsomag öt projektet tartalmaz, ebből kettő szerepel az első 100%-ban. Az egyik az „Alap- és középfokú oktatási rendszerek megerősítése az Ózdi kistérségben /Kistérségi tanoda program, mentori hálózat kialakítása az esélyegyenlőség biztosítása érdekében” című projekt, mely a A szociálisan hátrányos szocio-kulturális környezetből érkező gyermek és fiatal felnőttek képességfejlesztésére, és tehetséggondozására irányul. A szülőkkel való együttműködés, kiemelt figyelmet fordítva a roma fiatalok integrációjának támogatására, esélyegyenlőségének megteremtésére, elsősorban az oktatás, a képzés, a közösségfejlesztés, a kulturális élet és a fiatalok érdekeinek érdekérvényesítése területén. A másik projekt a „Piacorientált felnőttképzési programok indítása”, aminek célja a hátrányos helyzetű, munkanélküli emberek tartós munkába állásának elősegítése érdekében piacképes szakma megszerzése, munkahelyi és társadalmi beilleszkedésük elősegítése. A projektek keretében egyedi fejlesztési terveket állítanak össze.
4. Szociális gazdaság projektsomagja: Három projektet tartalmaz, ebből kettőt az első 100%-ban. Az első címe: „Erdőtelepítési, fásítási, erdőgondozási projekt megvalósítása Ózd Város Önkormányzatának tulajdonában levő területeken”, ez hátrányos helyzetű emberek képzését és foglalkoztatását célozza meg. A másik projektcíme: „A szociális gazdaságban történő foglalkoztatást generáló és koordináló nonprofit szervezet létrehozása és működtetése az Ózdi kistérségben”.
5. Esélyegyenlőség projektsomag: Az esélyegyenlőség minden projekt esetében érvényesülésre kerül, de két külön projekt is irányul erre. Az egyik a „Az ózdi kistérség szociális ellátórendszerének infrastrukturális fejlesztése” című projekt, a másik pedig a „Harminc új bölcsődei férőhely kialakítása az Ózdi Kistérségben” projekt. Ezek egyike sem szerepel az első 100% projektjei között.

Várható eredmények és hatások

A projektetől azt várjuk, hogy beinduljon a kistérség gazdasága, képzett munkaerő jelenjen meg a kistérségben, akik ki tudják elégíteni a kistérségi vagy az azon kívüli munkaerő-piaci igényeket. A települések arculata fejlődjön, a kistérség oktatási rendszere elősegítse az antiszegregációs törekvéseket, a gyerekszegénység és a kirekesztés megszűnjön, mérséklődjön.

Számszerűsíthető indikátorok (a teljesség igénye nélkül):

- A program hatására teremtett új munkahelyek száma 255 db,
- Felújított városrész, városközpont száma 2 db
- Támogatással érintett lakosok száma a rehabilitált településrészekben 26 836 fő
- Programba bevont hátrányos helyzetű emberek száma 449 fő
- Foglalkoztathatóság visszanyerését elősegítő programokban részt vettek száma 60 fő,
- A programban részt vevő roma fiatalok száma 420 fő,
- Programba bevont gyermekek/családok száma: 600 család
- Bevont szakemberek száma 80 fő,

SÁROSPATAKI KISTÉRSÉG

(Lunk Tamás)

Összefoglaló a kistérség helyzetéről

A térség foglalkoztatásában meghatározó ágazatok: fémfeldolgozás, szőlészet-borászat, építőipar, mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, turizmus, mely ágazatok versenyképességének javítása a kistérség fejlődésének meghatározó alapja. A gazdasági környezet javítása érdekében a fejlesztések fontos eleme különösen a kistérség, illetve a kistérségen belüli elérhetőség (utak minősége) javítása. A vállalkozások kapacitásbővítéséhez, illetve technológiai fejlesztésükhöz hiányzik, illetve a jövőben várhatóan hiányozni fog a képzett munkaerő, mely probléma elmélyülését meg kell akadályozni. Tekintettel a tartós munkanélküliek magas arányára kulcsfontosságú a foglalkoztatás, illetve az elsődleges munkaerőpiacon foglalkoztatottak bővítése.

A tartós munkanélküliség már több generációs a kistérségben, mely megakadályozását a fiatal kori szemléletváltással, a gyermeknevelésnél, a közoktatásban kell megkezdeni, ami csak korszerű intézményi háttérrel és magas színvonalú, az egyéni igényeket is figyelembe vevő pedagógia-nevelő munkával, kapacitásbővítéssel lehetséges. A társadalom periferiájára a romák közül nagyobb arányban jutnak, így különös figyelmet kell szentelni az életmódbeli szemléletváltásukra, a társadalomba való beilleszkedésükre. A kistérségre - különösen a hegyközi településekre - jellemző az előrecedés, az egyedül élő idősök magukra maradása, illetve biztonságérzetük fokozatos csökkenése, mely probléma társadalmi felelősségvállalása melletti kezelése fontos feladat. A kistérség népességmegtartó képességének a foglalkoztatási lehetőségek melletti másik kulcseleme a közösségi infrastruktúra magasabb színvonalon való biztosítása.

A kistérség jövője, stratégiai fejlesztési irányai

Sárospataki kistérségi fejlesztési céljai – összhangban az LHH program céljaival:

- Gazdaság élénkítése, munkahelyek megőrzése, új munkahelyek teremtése
- A kistérségeken belüli területi, települési különbségek, egyenlőtlenségek mérséklése
- A hátrányos helyzetű társadalmi csoportok, kiemelten a romák helyzetének javítása

- Fejlesztések fenntarthatóságának biztosítása
- A helyi együttműködések erősítése

Fejlesztési irányok

1. Gazdaság bővítése, új munkahelyek létrehozása
  - 1.1. Mikro-vállalkozások, kkv-k működési környezetének fejlesztése, fémipari vállalkozások együttműködésének ösztönzése (klaszterek)
  - 1.2. A hagyományokra támaszkodva a bor-szőlő, mezőgazdasági termékek, kézműipar fejlesztése, helyben megtermelt alapanyagok magasabb szintű feldolgozása
  - 1.3. Turizmus fejlesztése a természeti értékek megőrzésével, védelmével, a turisztikai szereplők együttműködésének javítása
  - 1.4. A térség és a térségi települések elérhetőségének javítása (közlekedés és infokommunikáció)
2. Foglalkoztatás növelése, foglalkoztathatóság javítása
  - 2.1. A szakoktatás és a felnőttképzés minőségének javítása, összehangolása a vállalkozói igényekkel, elhelyezkedés feltételeinek javítása
  - 2.2. Tartósan munkanélküliek, hátrányos helyzetű csoportok foglalkoztatásának bővítése, a munkaképesség javítása (pl. szociális gazdaság fejlesztése)
3. Életminőség és esélyek javítása, szociális ellátások fejlesztése
  - 3.1. Születéstől kezdődő fejlesztés, alap- és középfokú oktatás, képzés (szakmai programok és infrastrukturális fejlesztések), hátrányos helyzetben élő gyermekek iskoláztatási, mobilitási esélyeinek javítása
  - 3.2. A hátrányos helyzet komplex kezelése szociális, egészségügyi, életvezetési, közösségi programokkal
  - 3.3. Életminőség javítása települési közösségi célú infrastrukturális fejlesztéssel

LHH-s Projektcsomagok	100% = 2 383 millió Ft
-----------------------	------------------------

Gazdaság fejlesztése

- A térség és a térségi települések elérhetőségének javítása (közlekedés és infokommunikáció) - Vajdácská – Sárospatak közti közút korszerűsítése

Foglalkoztatás növelése, foglalkoztathatóság javítása

- A szakoktatás és a felnőttképzés minőségének javítása, összehangolása a vállalkozói igényekkel: „Vissza a szülőföldre, Zemplénbe”, A felnőtt lakosság felkészítése a falusi turizmus adta lehetőségek kihasználására
- Tartósan munkanélküliek, hátrányos helyzetű csoportok foglalkoztatásának bővítése, a munkaképesség javítása (pl. szociális gazdaság fejlesztése): Szociális foglalkoztatási projekt a kistérségben

Életminőség és esélyek javítása, szociális ellátások fejlesztése

- Születéstől kezdődő fejlesztés, alap- és középfokú oktatás, képzés (szakmai programok és infrastrukturális igények): A sárospataki II. Rákóczi Ferenc Általános Iskola infrastruktúra fejlesztése (második, záró ütem), Oktatási infrastruktúra fejlesztése Kenézlőn, Általános iskola belső felújítása Vajdácskán, XXI. századi iskola Olaszliszván, Általános Iskola és óvoda épületének felújítása Hercegkúton, Óvoda felújítása Bodrogolasziban, Óvoda külső-belső felújítása Vissen, Közoktatás háttérintézményének fejlesztése – pedagógiai szakszolgálat, Közoktatás kistérségi szakmai fejlesztése
- A hátrányos helyzet komplex kezelése szociális, egészségügyi, életvezetési, közösségi programokkal: Roma Oktatást Kiegészítő és Közösségi Szolgáltató Hálózat, Szociális ellátás fejlesztése a Sárospataki kistérségben, „Jelzőrendszeres házi segítségnyújtás”, A Biztos Kezdet Segítése, Kézműves tábor fogyatékosokkal, Ssz! EZ A MI utcánk! Korai

felzárkóztatás távoktatással, A sikeres munkavállalás érdekében, Szociális alapszolgáltatás infrastruktúra fejlesztése, Kistérségi közösségi ház kialakítása (integrált szolgáltató központ), Mikro-térségi integrált szolgáltató központ Tolcsván

- Életminőség javítása települési közösségi célú infrastrukturális fejlesztéssel: Vámosújfalú faluközpont fejlesztése (buszmegálló, zöldfelület - szobor felújítás, vízvezető árok befedés), Roma közösségi központ kialakítása, Zalkod faluközpont fejlesztés-buszvárók kialakítása, Köryjegyzőség működéséhez épület átalakítás, Faluközpont fejlesztés Györgyartlón, Közterületek fejlesztése, játszóterek kialakítása Háromhután

Várható hatások, eredmények

Várt hatások a kistérségben tervezett fejlesztések eredményeként

- Regisztrált munkanélküliek aránya a munkaképes népességből: 2013-ban 12% a kistérségben
- Vendégéjszakák száma összesen 2013-ban 80 ezer fő a kistérségben
- Tartós munkanélküliek aránya a regisztrált munkanélküliekből 2013-ban 28 % a kistérségben
- Legalább ált. iskola 8. évfolyamát elvégzettek aránya a 15-x évesek közül 86% 2013-ra a kistérségben
- Legalább középiskolai érettségivel rendelkezők aránya a 18-x évesek közül 35% 2013-ra a kistérségben
- Lakókörnyezettel elégedettebbek a helyi lakosok, javul a közlekedés biztonsága a településeken
- Bővül a szociális ellátás kapacitása a kistérségben, kistérségi szinten minden településen biztosítottak a szociális alapellátások

LHH program megvalósításnak tervezett eredményei

- Megvalósul LHH programból 2011-re 7 oktatás-nevelési intézmény korszerűsítése, mely érint 1328 diákot
- Megvalósul 2011-re 84 fő foglalkoztatása
- LHH program megvalósulásával 450 fő sikeres képzési programban vesz részt
- Megépül 2 térségi szolgáltató központ
- Megújul 6 település központja, közösségi célú tere
- Megépül LHH programból 5,3 km út

SZERENCSI KISTÉRSÉG

(*Sain Mátvás*)

Összefoglaló a kistérség helyzetéről

A Szerencsi kistérség közlekedésföldrajzi szempontból aránylag előnyös helyzetű. A főváros felől Miskolcig megközelíthető autópályán, s ezen felül valamennyi településről jó mind a kistérségi, mind a régióközpont elérhetősége is. A települések több mint fele országos törzshálózati vasútvonalról közvetlenül, vagy rövid úton elérhető. A települések majd mindegyike Natura2000 területekkel érintett, melyek többsége kiemelt jelentőségű természetmegőrzési terület. Minden település rendelkezik turisztikailag hasznosítható láttnivalókkal, több település a Tokaj Hegyaljai világörökséghez tartozik. A kistérségi központban középiskola is működik. A kistérségben dominál a szántóföldi mezőgazdaság, de a Tokaji borvidék legnagyobb és legjobb adottságokkal rendelkező és egyben leghíresebb szőlőtermő területei is részben a kistérség területén koncentrálódnak. A feldolgozóiparon belül az élelmiszeripar mellett a

gépipar, fémfeldolgozás is jelentős hagyománnyal rendelkezik a kistérségben. A vállalkozói aktivitás azonban messze elmarad az országos szinttől, a privatizált nagyvállalatok (csokoládégyár, cukorgyár) leépítése ill. bezárása pedig a foglalkoztatás nagymértékű visszaesését okozta. A települések jelentős részén találunk olyan utcákat, településrészeket, amelyek a szegregálódás különböző fokain állnak. Az ilyen településrészekre jellemző az alapinfrastruktúra hiánya vagy rossz állapota. Legtöbb településen működik CKÖ, vannak a térségben aktív roma civil szervezetek. A kistérségben igen magas a 60 évesnél idősebb népesség aránya. A népesség iskolai végzettsége a kedvezőtlen megyei átlagnál is lényegesen alacsonyabb a kistérség egyes településein.

A kistérség jövőképe, stratégiai fejlesztési irányai

A kistérség jövőképe: A kistérségben különös hangsúlyt kap a közszolgáltatások hatékony működtetése, a fűtési költségek csökkentése, az óvodák és az általános iskolák minőségi környezetének megteremtése, illetve speciális programokkal délutáni napközis foglalkozások biztosítása. Ezáltal elérhetővé válik a hátrányos helyzetű társadalmi csoportokba tartozó, különösen a roma gyerekek számára már óvodás kortól a minőségi oktatás, a megfelelő szocializációs háttér, illetve az önkormányzatokra ezen intézmények fenntartása által rótt súly is csökken. A nagyarányú tartós munkanélküliség kezelése érdekében gyakorlattal összekötött szakképzések, illetve olyan foglalkoztatási programok indulnak, amelyekben a dolgozók egy-egy szakmát is elsajátíthatnak, s egyben az önkormányzatok, illetve a rászorulóknak számára hasznos munkát végeznek. Hosszú távon a jelentős idegenforgalmi presztízzsel rendelkező térség gazdasága megerősödik a minőségi, specifikus turisztikai kínálat felépülésével. A hagyományos mezőgazdasági és élelmiszeripari kapacitások erősödnek, ezek munkahelyteremtő hatása nő.

Fejlesztési irányok:

- Az óvodák, iskolák infrastrukturális ellátottságának fejlesztésével, a környezeti minőség növelésével illetve délutáni gyerekprogramok szervezésével a hátrányos helyzetű gyerekek felzárkóztatása.
- Képzések és szociális foglalkoztatás segítségével hátrányos helyzetű emberek visszavezetése a munka világába.
- A szociális foglalkoztatás segítségével társadalmi célú feladatok ellátása elsősorban a szegregálódó településeken, településrészekben.
- A minőségi turizmus infrastrukturális és szolgáltatási hátterének megteremtésével a foglalkoztatottság növelése.
- A jelentős élelmiszeripari múltja és a meglévő adottságokra (ipari park, cukorgyári iparterület) alapozó könnyűipari fejlesztés.
- Integrátor szervezetekkel a minőségi, térségi mezőgazdasági termelés fellendítésével a mezőgazdasági foglalkoztatás növelése.

LHH-s Projektsomagok	100%=3023 millió Ft
1. Hátrányos helyzetű gyermekek, fiatalok felzárkóztatása - Minőségi bölcsődei, óvodai ellátás biztosítása, korszerű általános iskolai oktatás, napközi iskolai foglalkozásokkal a hátrányos helyzetű gyerekek felzárkóztatásának segítése, játszótérek kialakításával a gyerekek társas viselkedési kultúrájának erősítése.	
2. Hátrányos helyzetű társadalmi csoportok felzárkóztatása - A közösségi, kulturális, sportolási lehetőségek biztosítása, képzésekkel versenyképes tudás biztosítása, komplex házi, háztáji segítségnyújtás.	

3. Településfejlesztés - A hivatali feladatok hatékony ellátásához szükséges infrastruktúra kialakítása, az intézményekben jobb energiagazdálkodásával a fenntartási költségek csökkentése, piacterek kialakítása, a településen belüli közlekedési infrastruktúra fejlesztése, kegyeleti helyek környezetfejlesztése.
4. Foglalkoztatás bővítése - Munkahelyteremtés a kistérségben.
5. Egészségügyi és szociális ellátás fejlesztése - Korszerű orvosi rendelők, egészségházak kialakítása, szociális intézmények, idősgondozók fejlesztése.

Várható eredmények és hatások

A kistérség új bölcsődei férőhelyeinek, illetve felújított óvodáinak köszönhetően nő a hátrányos, leszakadt társadalmi rétegekhez tartozó gyermekek szocializációs szintje, társadalmi befogadottsága. A felújított, korszerűsített általános iskolák lehetővé teszik a fiatal generációk számára a felzárkózást. A felújított orvosi rendelők és a fejlesztett szociális intézmények biztosítják a megfelelő egészségügyi és szociális ellátás hozzáférhetőségét minden korosztály számára. A felújított belterületi utak, járdák elsősorban a szegregált településrészek infrastrukturális elmaradottságát csökkentik növelve az esélyegyenlőséget. A korszerűsített önkormányzati intézmények fenntartási költségei, ezáltal az önkormányzatra háruló terhek is csökkennek. A munkához jutás esélyeit növelik a képzési programok, a szociális alapon szerveződő, közösségi foglalkoztatási programok pedig a rászorultak számára teremtenek munkalehetőséget.

SZIKSZÓI KISTÉRSÉG (Urbánné Pásztor Edina)

Összefoglaló a kistérség helyzetéről

A kistérség tipikus aprófalvas szerkezetű, Szikszó egyedüli városként a térség központja. A kistérség déli részét szeli át a 3-as főút, a kistérségen belüli forgalomban azonban a szerepe elenyésző. A belső forgalmat harmadrangú, illetve helyi utak bonyolítják le. A térségben, annak adottságait tekintve a mezőgazdaság jelentette a fő megélhetési formát. A piacok beszűkülésével a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya mára erőteljesen lecsökkent. Jelenleg közel fél tucat olyan mezőgazdasági üzem működik, amelyik több ezer hektáron gazdálkodik. Még ma is jellemző kistérség egyes településein a családi gazdálkodás, bár egyre kisebb arányban, folyamatos tőkehiány nehezíti működésüket. Az ipar sem rendelkezik nagy foglalkoztató szereppel a térségben, bár néhány településen kisebb üzemek megtalálhatóak.

A kistérségen belül a jelenleg működő vállalkozások piaci helyzete jelentős mértékben romlott, a nagy létszámot foglalkoztató üzemek nagy része megszűnt, vagy átalakult. A térségben jelenleg működő ipari park van, de beruházók hiányában még nincs térségi foglalkoztatást jelentősen meghatározó ereje. A települési önkormányzatoknak napjainkban is jelentős foglalkoztatói szerepe van a kistérségben.

A kistérség lakossága jellemzően előregedő, a kvalifikáltabb fiatalok a képzettségük megszerzése után a térségből elvándorolnak. Szinte minden településen jelentős szociális és kulturális problémát jelent a cigány népesség nagy száma és 18-20% körüli becsült aránya. Ez az arány a megyei arány közel kétszerese.

A térségben a cigányság legnagyobb -400 főt meghaladó- számban Alsóvadászon, Aszalón, Szikszón és Kázmárkon él. 200 főnél népesebb cigány közösség található még Felsődobszán és Halmajon, valamint 40%-ot közelítő arány Selyeben, Abaújszolnokon, Gadnán és Gagybátorban. Ezek a településeken jelenlétiük szociálisan halmozottan hátrányos helyzetük miatt egyre erősödő szociális problémát jelent. A kistérség aprófalvaiban élő cigányság körében

a legalacsonyabb az iskolai végzettség, rendkívül nagy a képzetlenek aránya. Ennek egyik következménye, hogy a munkanélküliség értéke a megyén belül az egyik legmagasabb, és romló tendenciát mutat.

A kistérség jövőképe, stratégiai fejlesztési irányai

A Szikszói Kistérség legégetőbb problémája a munkahelyteremtés, továbbá a munkavállaló korú lakosság jövedelemszerző képességének fejlesztése. A Szikszói Ipari Park és a kialakítandó ipari terület lehetőséget jelent vállalkozások betelepülésére, fokozódó érdeklődés mutatkozik a terület iránt, azonban még további fejlesztések szükségesek a megfelelő feltételek nyújtásához. A raktározási és logisztikai szolgáltatások fejlesztése, valamint a közműellátottság javítása szintén a külső vállalkozókat vonzó és a meglévő vállalkozásokat megerősítő vállalkozói potenciált növeli a kistérségben.

Miskolc közelsége munkavállalás, vállalkozói piac szempontjából kedvező lehetőséget nyújt, ugyanakkor a nagy számú szakképzetlen munkaerő számára jelenleg nem jelent valós esélyt.

A kistérség fenntartható felzárkózásának alapvető feltétele az oktatási-nevelési és szociális adottságok fejlesztése, a korai felzárkóztatás feltételeit megeremtő helyi/térségi intézmények korszerűsítése, új szemléletű oktatási módszerek bevezetése. A kistérségben szükségszerű a szülők munkavállalását és a hátrányos helyzetű gyermekek korai beilleszkedését elősegítendő bölcsődei, óvodai kapacitások növelése.

Az iskolai képzés diverzifikálása, a korszerű képzési programok kidolgozása mellett a helyi ösztöndíjprogramok, tehetséggondozó kurzusok, a roma fiatalok tanulását és továbbtanulását segítő programok jelenthetik a humán erőforrások fejlesztésének lényegi részét. A foglalkoztatás bővítésére irányuló helyi vállalkozásfejlesztési projekteken túl a térségben jelentős szerepet vállalhatnak a helyi civil szervezetek kezdeményezései, melynek keretében a versenyképes szakmával, illetve szakképzettséggel nem rendelkező, hátrányos helyzetű lakosok is esélyt kaphatnak a munka világába történő integrálódáshoz.

Abban, hogy meg lehessen tartani a térség innovatív embereit és sikerüljön a fejlődéshez szükséges új szemléletet minél szélesebb körben kialakítani, a térség oktatási intézményei és képzési központjai játszanak kulcsszerepet. Az oktatási, egészségügyi intézmények és közösségi házak felújítása és felszereltségének javítása, a lakhatási körülmények javítását elősegítő infrastrukturális fejlesztések, továbbá a lakosság szemléletét formáló egészség-megőrzési, partnerség-építési, foglalkoztatás-készségi programok mind-mind a hátrányos helyzetű kistérségben élők felzárkózását szolgálják.

A kistérség leghátrányosabb helyzetből történő kimozdításhoz a legfőbb stratégiai irányvonalak:

1. Gazdaságfejlesztés, foglalkoztatás-bővítési kapacitások fejlesztése: meglévő és új külső befektetők számára kedvező ipartelepítési lehetőségek teremtése.
2. Oktatásfejlesztés: piacképes oktatás, korai felzárkóztatás: intézmények infrastrukturális és tartalmi fejlesztése,
3. Foglalkoztatási készségek javítása, elhelyezkedést segítő programok
4. Élhető térség: lakhatási körülmények javítása, szociális ellátások és együttműködési készségek fejlesztése
5. Egészségfejlesztés: infrastrukturális fejlesztések és életmódfejlesztő programok

LHH-s Projektsomagok

100% = 2455 millió Ft

1. Gazdaságfejlesztés, foglalkoztatás-bővítési kapacitások fejlesztése: ipari terület (340 ha) infrastrukturális fejlesztése, helyi vállalkozások üzleti infrastruktúra-fejlesztése (8-10 vállalkozás)

2. Oktatásfejlesztés: piacképes oktatás, korai felzárkóztatás: óvoda és iskolafejlesztés, bölcsődei férőhely-kialakítás
3. Foglalkoztatási készségek javítása: szociális gazdaság típusú foglalkoztatási társaságok létrehozása, a munka világába visszavezető programok szervezése
4. Élhető térség: lakhatási körülmények javítása, szociális ellátások és együttműködési készségek fejlesztése: szennyvízelvezetési és tisztítási projektsomag a Belső-Csereháton, belterületi csapadékvíz-rendezés a kistérség falvaiban, szociális ellátás kapacitásbővítése, hátrányos helyzetű csoportok integrációját segítő programok
5. Egészségfejlesztés: infrastrukturális fejlesztések és életmódfejlesztő programok

Mindösszesen 70 db projekt, ebből 20 db az első 100%-ban.

Várható eredmények és hatások

- Új gazdasági tevékenységek száma: 8 db
- Új munkahelyek száma: 200 db
- Magasabb szintű oktatást biztosító intézmények száma: 10 db
- Fejlesztéssel érintett óvodáskorúak száma: 350 fő, iskoláskorúak száma: 1200 fő
- Foglalkoztathatóság visszanyerését elősegítő programokban részt vettek száma 340 fő,
- A programban részt vevő roma fiatalok száma: 250 fő,
- Programba bevont gyermekek/családok száma: 400 család

TOKAJI KISTÉRSÉG (Wächter Balázs)

Összefoglaló a kistérség helyzetéről

A jelentős turisztikai potenciál, elsődlegesen a világörökségi kultúrtáj és a „Tokaji” márkánév (kiegészülve egyéb, kulturális és természeti értékekkel) kihasználását jelentős, halmozottan hátrányos helyzetet okozó társadalmi problémák gátolják: a munka világából való tartós kirekesztettség, munkanélküliség, képzetlenség, települési és társadalmi szegregáció, a mobil, képzett társadalmi csoportok elvándorlása, a helyi társadalmak passzivitása.

A turizmusból és borászatból származó bevételek elsődlegesen a Hegyalja településein jelennek meg. A központi költségvetésből finanszírozott fejlesztési programok értelemszerűen a térség egészére kiható jelentőségű projekteket támogatták, melyek jelentős részben a térségközpontban történtek meg. Bár a fejlesztések következtében egy szervezeten működő kistérség további fejlődésének alapjai kerültek lerakásra, (pl. hatékony közszolgáltatások, színvonalas kulturális élet), a fejlesztések hatásából a történelmi okok miatt is komoly fejlettségbeli hátránnyal küzdő taktaközi falvak még keveset éreznek.

Markáns különbség tapasztalható a humán erőforrások terén is: a térségközpontban jelen van a kultúra iránt fogékony, kreatív és képzett szakemberek rétege, míg a taktaközi településekre az emberek elszegényedése, apátia, reményvesztés jellemző.

A térségben az ipari tevékenységnek nincs hagyománya, emellett a térség egy részének turisztikai potenciálja védelmében szállítás-, illetve nyersanyagigényes ipar térségbe való telepítése nem jöhet szóba, a humán erőforrás állapota (aktív lakosság alacsony aránya, szakképzettség hiánya, motiválatlanság) viszont csak egyszerű, képzettséget nem igénylő munkahelyek létesítését teheti rövidtávon kivitelezhetővé. A két követelmény együttes teljesülése a gyakorlatban kizártnak tekinthető.

A térség elhelyezkedése periférikus, bár megközelíthetőségének nehézsége nem elsődleges oka az alacsony gazdasági aktivitásnak. A térség – valamint a sárospataki és a sátoraljaújhegyi

térségek - vonzerejét az esetleges ipari befektetők számára mindazonáltal jelentősen javítaná, ha a 37-es út KÖZOP-ban tervezett fejlesztése keretében a négysávú szakasz a bodrogkeresztúri útig történő meghosszabbítására is sor kerülne, a jelenlegi korlátozott fejlesztés helyett. Emellett, elsősorban a turisztikai potenciál megőrzése által, jelentősen növelné a térség vonzerejét a 38-as út Országos Területrendezési Tervben jóváhagyott elkerülő szakaszának mielőbbi megépítése.

A kistérség jövője, stratégiai fejlesztési irányai

Fejlesztési főirányok és ezekhez kapcsolódó rövid távú célok :

I. Turisztikai termékkínálat továbbfejlesztése

- Kulturális turizmus feltételrendszerének továbbfejlesztése (Tokaj, Hegyalja)
- Minőségi szálláshelyek kínálatának bővítése (Tokaj, Hegyalja)
- Aktív (kiemelten természetjárás, kerékpár, vízi, lovas) turizmus infrastrukturális és humán feltételeinek továbbfejlesztése (teljes kistérség)
- Borturizmus infrastrukturális és humán feltételeinek továbbfejlesztése (pl. további képzési programok a turizmusban érdekelt vállalkozók, szállásadók számára)
- A turisztikai célú menedzsment és marketing hatékonyabbá tétele Tokajban és a Hegyalján (TDM szervezet létrehozása, attrakciók és szolgáltatások kapcsolatainak bővítése, hálózatok kialakításának segítése)

II. Gazdaságfejlesztés

A. Bortermelés és marketing színvonalának emelése (Tokaj és Hegyalja)

- A borászati klaszter megszervezése, létrehozása

B Helyi kézműipari és mezőgazdasági termékek előállítási (feldolgozási) és helyi értékesítési hálózatának megszervezése (teljes kistérség, a taktaközi falvakra koncentrálni)

- Kísérleti program indítása, preferáltan Taktaközben

III. Infrastruktúra fejlődést gátló elemeinek pótlása

- Taktaközben valamint a Hegyalján Erdőbénye (belterületi vízrendezés) Tarcal és Bodrogkeresztúr települések belvíz elleni védelme
- Hegyaljai településeken (Tokaj, Tarcal, Bodrogkeresztúr) erózió elleni védelem kialakítása
- Összekötő (alsóbbrendű) út minőségének javítása, a kistérségi központ elérhetőségének javítása (Tokaj-Taktabáj)
- Kistelepülések központjának felújítása, kistelepülések vonzerejének növelését célzó, közlekedés biztonságot fokozó illetve rekreációs kisebb fejlesztések
- Környezeti állapot javítása, fenntartása (teljes kistérség)

IV. Humán közszolgáltatások racionális, fenntartható rendszerének kialakítása

- Alapfokú oktatás társulási formában működő intézményeiben a minőségi oktatás infrastrukturális és tárgyi eszközeinek megteremtése (Tokajban, Tarcalon, Bodrogkeresztúron, illetve Taktabáj-Csobaj, ha a társulás mellett döntenek)
- Minőségi, korszerű, az intézmények összetételéhez igazodó nevelési-oktatási programok meghonosítása az alapfokú oktatásban
- Iskolai fedett sportolási lehetőségek bővítése a térségközpontban
- Egészségügyi szakellátó központ kialakítása (Tokaj, a kistérség egésze számára) és az alapellátási hálózat teljes körű kiépítése
- Szociális ellátórendszer racionálisan szervezett, fenntartható és minden települést megfelelő színvonalon ellátni képes kialakítása

V. Hátrányos helyzetű társadalmi csoportok munkaerő-piaci esélyeinek javítása

- Hátrányos helyzetű családokban élő gyermekek iskolai és társadalmi mobilitási esélyeinek javítása (minden település)

- Települési és társadalmi szegregációs tendenciák mérséklése (minden érintett vagy veszélyeztetett település)
- A foglalkoztatási lehetőségek bővítése szociális foglalkoztatási és képzési-foglalkoztatási programok révén (teljes kistérség)
- A hátrányos helyzetű csoportok életminőségének javítása egészségmegőrző, prevenció programokkal (teljes kistérség)

LHH-s Projektsomagok	100%=1799 millió Ft
Humán közszolgáltatások racionális, fenntartható rendszerének kialakítása	
1. Helyi szociális infrastruktúra fejlesztése (idősek napközi otthona, szociális- és gyermekétkeztetést ellátó konyha, helyi szolgáltató központ) 4 + 4 projekt	
2. Oktatási infrastruktúra fejlesztése (óvodák felújítása, középiskolai tornacsarnok építése) 5 + 0 projekt	
3. Helyi egészségügyi infrastruktúra fejlesztése (orvosi rendelők felújítása / bővítése, védőnői szolgálat kialakítása) 5 + 0 projekt	
4. Nevelési-oktatási programok meghonosítása az oktatásban (támogató pedagógus, tehetséggondozás, pedagógiai szakszolgálat kialakítása, stb.) 5 + 0 projekt	
Foglalkoztatás-fejlesztés	
1. Foglalkoztatási programok 1 + 2 projekt	
Infrastruktúra fejlődést gátló elemeinek pótlása	
2. Településfejlesztések: polgármesteri hivatalok felújítása, ravatalozók felújítása, parkok, közlekedésbiztonság 4 + 13 projekt	
3. Települési vízrendezés 0 + 3 projekt	

Várható hatások

A települési környezet javuló állapota jelentősen alakítja, befolyásolja a település megtartó erejét, a települési kötődés fennmaradását, emellett ösztönzőleg hat a gazdasági folyamatokra. A környezeti állapot fontos erőforrása a kistérségnek, különös tekintettel a turisztika szerepére a fejlődésben. A közúti és rendezési problémák megoldása településfejlesztési előfeltétel az érintett területeken.

A közszolgáltatások színvonalas és elérhető biztosítása hozzájárul a térség humán erőforrásainak hosszú távon érezhető radikális minőségi változásához. A beavatkozások nyomán egyrészt az ehhez szükséges eszközrendszer alakul ki, másrészt létrejön az ellátórendszerek térségi szinten összehangolt, költségtakarékosan szervezett hálózata, annak érdekében, hogy a szolgáltatások mindegyike úgy legyen elérhető minden lakos számára, hogy a rendszerek finanszírozhatóan működnek és nem kötnék le a szükségesnél nagyobb forrásokat a térségi önkormányzatok amúgy is szűkös költségvetésében.

A képzési és foglalkoztatási projektek közvetlenül járulnak hozzá a térség kiemelkedően legsúlyosabb, fejlődést gátló problémájához, a lakosság alacsony gazdasági aktivitásának növeléséhez.

Műhely

Osgyáni Gábor

Nem mondtunk le senkiről az Edelényi kistérségben sem? Az LHH program tervezése az Edelényi kistérségben

A „Nem mondtunk le senkiről”, a leghátrányosabb helyzetű kistérségek számára megszületett komplex felzárkóztató program 2007 őszén vette kezdetét. A startpisztoly eldördülését a 311/2007. (XI. 17.) Korm. rendeletben foglalt, 33 leghátrányosabb helyzetű kistérség lehatárolása jelentette.

A kistérségek minősítése komplex – társadalmi, gazdasági, infrastruktúra-ellátottság – mutatók alapján történt. Az érintett kistérségekben megalakultak a kistérségi fejlesztési bizottságok, amelyek a helyi társadalom minél szélesebb körű reprezentációját voltak hivatottak biztosítani az LHH program tervezése és végrehajtása során. A 2008 márciusában megjelenő tervezési segédlet már ismertette a többcélú kistérségi társulások társulási tanácsai mellett létrehozandó kistérségi fejlesztési bizottságok feladatait és kívánt összetételét.

Az Edelényi Kistérség Többcélú Társulási Tanácsa mellett 2007. december 28-án létrejött Kistérségi Fejlesztési bizottságban szavazati joggal 23 fő kapott helyet. A Bizottság elnöke a kistérségi elnök lett. Rajta kívül 5 fő (mikrokörzetenként 1 fő polgármester, 1 fő önkormányzati képviselő Edelény városból), képviselte az Edelényi kistérség mikrokörzeteit. A periférikus helyzetű települések 4 polgármestert delegáltak. A kisebbségi önkormányzatok részéről 2 fő cigány kisebbségi önkormányzati elnök, egy lengyel kisebbségi önkormányzati vezető és egy német kisebbségi önkormányzat elnöke lett felkérve bizottsági tagnak. A civil szférát 5 főt delegált, a helyi vállalkozásokat kettő edelényi, illetve egy szendrői vállalkozás képviselte.

Tanácskozási joggal vettek részt a bizottság munkájában a közszolgáltatásokat végző szervezetek, intézmények vezető beosztású szakemberei (egészségügy, szociális ellátás, közművelődés, természetvédelem, oktatás), a regionális munkaügyi központ helyi kirendeltségének vezetője, a HVI iroda munkatársa, a LEADER helyi akciócsoport képviselője, 2 fő kistérségi koordinátor és 2 fő, a Szociális és Munkaügyi Minisztérium és az Oktatási és Kulturális Minisztérium által delegált esélyegyenlőségi szakértő.

A kistérségi fejlesztési bizottság összetételében megfelelt a tervezési segédlet által előírt kritériumoknak, az ágazati és társadalmi sokszínűségben rejlő előnyök kiaknázása viszont a tagok aktív részvételén múlt. A bizottságban ülő településvezetők javarészt valóban a legaktívabb polgármesterek közé sorolhatóak. Ez egyrészt pozitívum, másrészt jelzésértékű is, hogy a 47 település közül mindig ugyanazok képviseltetik magukat a kistérségi szinten létrejött grémiumokban. A térség fejlesztő civil szervezetei viszont kimaradtak a bizottságból, így az nélkülözni volt kénytelen a szervezetek tapasztalatait, nem váltak megismerhetővé az általuk vázolt és követett térségi stratégiák irányai.

A bizottságban ülő, közszférából érkező delegáltak feladata nem állt távol attól, amit a hétköznapi életben is végezniük kell – nevesül a széles értelemben vett *térségfejlesztés*, vagy ahhoz kapcsolódó tevékenység. Optimális esetben nagyon nagy átfedés tapasztalható a hivatalból előírt feladatokkal. A civil, vagy privát szférából érkező delegáltak motiváltsága sajnos több esetben passzivitást eredményezett. Ez a tervezésre fordítható idő hiányával, a feszített ütemezéssel, a vállalkozók közvetlen forrásszerzési lehetőségeinek elmaradásával volt magyarázható.

A leghátrányosabb helyzetű térségek 2007. évi lehatárolása és kistérségi fejlesztési bizottságok megalakulása ellenére, a tervezési folyamat konkrét megvalósítására csak 2008 októberétől 2008 decemberéig tartó rövid, két hónap időintervallum alatt került sor, nagyon intenzív, sokszor kapkodó munkával.

A program alapját képező tervdokumentum a közösségi tervezés módszertanának megfelelően zajlott. A sikeresség reményében minden kistérség kapott külső segítséget, az ÁROP 1.1.5/B projekt keretében, amely a Promei Kht. vezetésével, négy szakértői konzorcium bevonásával volt jelen a négy, leghátrányosabb helyzetű kistérségek által érintett régióban. Az Észak-magyarországi régióban ezt a feladatot a Regionális Fejlesztési Holding Zrt. látta el. Az érintett 12 leghátrányosabb helyzetű kistérség mindegyikébe delegált egy külső animátort, az úgynevezett vezető tervezőt, aki koordinálta a tervezési folyamatot, illetve elkészítette a fejlesztési projektek összességét is magába foglaló tervdokumentumot. A tervezéshez szakmai segítséget a konzorcium szakértői teamje biztosította, mely kulcsszakértőkből és ágazatai szakértőkből állt. Egy-egy fő kulcsszakértőt lehetett igénybe venni a gazdaságfejlesztés és foglalkoztatás, közoktatás, roma integráció és szociális fejlesztés, környezet és infrastruktúra területeken. Ezen kívül több ágazati szakértő bevonására nyílt lehetőség a felnőtt- és szakképzés, közfoglalkoztatás, egészségügy, közlekedés, informatika, kultúra és közművelődés, közösségfejlesztés, agrár- és vidékfejlesztés témában.

A tervezői konzorciumok tájékoztatása és felkészítése után 2008. szeptember 30-án, Miskolcon került sor a regionális indító konferenciára. Ekkor alakultak meg a kistérségi tervezői munkacsoportok. Az Edelényi kistérség munkacsoportjában a vezető tervező mellett, helyet kapott a kistérségi hivatal munkaszervezet vezetője, a kistérségi hivatal területfejlesztési osztályának két munkatársa és a két fő, a NORDA Észak-magyarországi Regionális Fejlesztési Ügynökség által delegált kistérségi koordinátor. Meghívott tagként szerepelt a kistérségi társulás elnöke, aki egyben a fejlesztési bizottság elnöke és Szendrő város polgármestere is, továbbá egy cigány civil szervezet vezetője. A munkacsoport a későbbiekben kiegészült a Szociális és Munkaügyi Minisztérium által delegált két fő esélyegyenlőségi szakértővel.

A fejlesztési forrásokból, az Edelényi kistérség számára 3,973 milliárd forint keret került elkülönítésre. A Nemzeti Fejlesztési Ügynökség által javasolt indikatív forrásallokáció szerint azt gazdaságfejlesztés, humán-infrastruktúra fejlesztés, településfejlesztés és foglalkoztatás fejlesztés területei élveztek prioritást. A forráselosztás során figyelembe kellett venni, hogy az ERFA típusú források nem haladhatták meg a forráskeret 75%-át, a fennmaradó 25%-ot ESZA típusú támogatással kellett lekötöni.

A megkapott tervezési segédletek megismerése, adoptálása és „köbe vésett” határidők tudomásulvétele után a tervezői munkacsoport közös álláspontja az volt, hogy konkrét projektjavaslatok generálását kell segíteni minden lehetséges fórumon. A kistérségben tartott nyitórendezvény a Többcélú Társulás Társulási Tanácsa és a Kistérségi Fejlesztési Bizottság nyílt ülésével lett egybekötve, ahol a jelenlévők megismerhették a program céljait, az indikatív forrásallokációt, a tervezés módszertanát és az ütemtervet. Erre a rendezvényre több civil szervezet és vállalkozás is meghívót kapott. Mind a társulási tanács, mind a fejlesztési bizottság tagjai meglehetősen szkepszissel, ellenérzéssel fogadták a felkínált lehetőségeket, méltatlanságuknak hangot is adva.

A negatív fogadtatás során felhozott észrevételek egy része jogos volt. Nehezményezték a szoros tervezési határidőket, hiszen hónapokig látszólag nem történt semmi, illetve nem kaptak tájékoztatást a folyamat előrehaladásáról, és hirtelen azzal szembesültek, hogy a problémák megvitatására, használható projektötletek kidolgozására sincs idő. Bár ezt a dolgot enyhítette, hogy rendelkezésre állt az alig kettő éves kistérségi cselekvési terv, amely rendelkezett jócskán projektötletekkel, de ennek aktualizálása is komoly munkavégzést igényelt. Ugyanakkor a projektötletek nagy része nem az új fejlődési pályát megalapozó, stratégiai elképzelések körébe

tartozott, hanem inkább felzárkóztató, humán szolgáltatásokat és lakókörnyezet fejlesztését célzó infrastrukturális beruházások halmaza volt. Nem felelt meg az LHH program egyik alapvető elvárásának, miszerint a projekteknek erősíteniük kell egymást, szinergiahatást gyakorolva a kistérség fejlődésére.

További ellenérzést váltott ki a helyi döntéshozókból, hogy újra egy fejlesztési dokumentum készül el, aminek nem látják értelmét, ugyanis a megelőző időszakokban komplex fejlesztési stratégia (2004) és ágazati fejlesztési stratégiák is készültek a térségben, amelynek nem érzékelik a rövid távú, pozitív hatását. Más kérdés, hogy az addig elkezdett fejlesztési próbálkozások nem az elkészült stratégiák által kijelölt irány mentén valósulnak meg, ezért a kapacitások elaprózódtak, a projektek nem bírnak magasabb hozzáadott értékkel és nem erősítik egymást.

Negatívumként élték meg az indító workshop hangadói azt is, hogy külső szakértők tesznek javaslatot a fejlesztési elképzelésekre. Figyelmen kívül hagyták a személyek referenciáit, és előfordult, hogy meg sem hallgatva elképzeléseiket. Néhányuk véleménye szerint – amely nem minden esetben állt távol a demagógiától – egy helyi ember jobban tisztában van a helyi specifikus problémákkal, illetve birtokában van azoknak a kompetenciáknak, amelyek segítségével ezek kezelhetőek, feloldhatóak. Pusztán eszközre van hozzá szükség, ezt kell a rendelkezésükre bocsátani.

A kezdeti negatív fogadtatás után mégis beindult a tervezési folyamat, rapid módon kerültek magrendezésre a mainstream fejlesztési irányok megalapozásául szolgáló kerekasztal beszélgetések (gazdaságfejlesztés, környezet- és infrastruktúrafejlesztés, oktatásfejlesztés, roma integráció). A szűk határidők közé szorított ütemterv miatt a szakemberek rendezvényeken való jelenlétének intenzitása változó volt. Az oktatásfejlesztés és a roma integráció témában zajlott szakmai egyeztetések során intenzív párbeszéd alakult ki a jelenlévők között, még a gazdaságfejlesztést és a környezet- és infrastruktúra fejlesztését célzó rendezvényeken csak a már korábban is megfogalmazott, de térségi jellegű előrelépést nem feltétlenül szolgáló projektterveket vették számba. A humán szolgáltatások fejlesztési lehetőségének tárgyalása során számos olyan probléma került beazonosításra, melyek eddig csak a retorika szintjén jelentek meg, de mélyebb elemzésükre nem került sor. A problémák analizálása lehetővé tette stratégiai ívű fejlesztési ötletek generálását. Ilyen pl. a közszolgáltatások összehangolását és racionalizálását helyi szinten megoldani kívánó elképzelés, vagy a szociális- és az oktatási szférában dolgozó szakemberek fejlesztése; a szakember kapacitás bővítése, mobil jellegű szolgáltatásnyújtási koncepció kidolgozásával, tárgyi feltételek megteremtésével. További pozitívum volt új, alternatív projektelemek megismerése, amelyek beépítésre kerültek helyi projektötletekbe. Az innovatív hatást nagyrészt a külső szakértők generálták, de meg kell említeni, hogy a kistérségen belül is felszínre került több best practice elem. Alapvető eredménye volt az egyeztetéseknek, hogy a résztvevő szervezetek, önkormányzatok, magánemberek megismerték egymás elképzelését, napi szintű tevékenységét. Megdöbbentő tanúság, hogy mennyire nem működött a szervezetek közötti információáramlás, még akkor sem, ha azonos ágazatban tevékenykedtek.

A brain storming jellegű fórumok során – még az intenzív szakmai eszmecsere ellenére – sem artikulálódtak nagy számban konkrét projektelképzelések, ezért más eszközökhöz kellett folyamodni a tervezői munkacsoportnak. A helyzetelemzéssel megtámogatott stratégiát és a projektek listáját is magába foglaló tervdokumentum első változatát egy hónapon belül be kellett mutatni a fejlesztési bizottságnak. A rövid határidő nem tette lehetővé a szakmai párbeszéd eredményeinek kiértékelését, ezért konkrét projektgazdák kerületek nagy körből megszólításra. A rendelkezésre álló címlisták alapján elektronikusan kerültek kiküldésre a felhívás és a kitöltendő projekt adatlap a térség önkormányzatai, fejlesztő civil szervezetei részére. Ebben az időszakban még nem volt lehetőség a vállalkozói szférának projekttervek benyújtására. A kistérséghez

kötődő, más ágazatban tevékenykedő fejlesztési szakemberek is személyes közreműködést vállaltak a projektek generálásában. Egy ilyen kezdeményezés hatására született meg a tervdokumentumban az egyetlen gazdaságfejlesztést célzó projektterv, a kistérség 5 településén magvalósítandó, ipari telephely fejlesztését célzó Bódva-völgyi vállalkozói zóna terve.

A beérkező projektjavaslatok között nagy volt a minőségbeli különbség. A tervezést alapvetően nehezítette, adott esetben majdnem ellehetetlenítette, hogy a 2009-2010 évre érvényes akciótervek még társadalmi egyeztetés alatt álltak, ezért nem voltak konkrét pályázati kiírások, illetve nem voltak ismertek azok feltételei. A „mozgó célpontra lövünk” állapotot a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség azzal próbálta enyhíteni, hogy a korábbi, 2007-2008. évi akciótervben szereplő pályázati kiírások feltételeit adta meg iránymutatásul. Továbbá az az iránymutatás volt érvényben, hogy bármire lehet tervezni, az LHH programban érintett pályázati kiírások indokolt esetben a kistérségek igényeihez szabják. Ez a jövőben komoly bonyodalmakhoz vezetett, mert az azonos névvel, újonnan megjelenő kiírások sokszor eltérő feltételeket írtak elő a pályázók részére. Éppen ezért a beérkezett projektötletek egy része eleve nem támogatható tevékenységre épült (pl.: kegyeleti infrastruktúrafejlesztés). A projektek másik része – amely jellemzően a civil szférából érkezett – elnagyolt, nem a célokhoz illeszkedő, strukturálatlan elképzelés volt. Akadt olyan szervezet is, amely egy komplex projektötletét nyújtotta be több részletben, jelentősen túltervezve a rá fordítható költségek összegét.

A kidolgozatlanlás és az ad hoc költségbecslések általános jellemző volt. E mögött az állt, hogy a kistérség fejlesztési szereplői nem rendelkeztek előre „legyártott” projekttervekkel, amiket az adott pályázati kiírásokhoz lehetett igazítani. Az önkormányzatok nem vették figyelembe az elkészült fejlesztési stratégiákat, a fejlesztési projektek megvalósítását nem az egész térségre érvényes fejlődési vektor mentén kívánták megvalósítani, hanem rövid távú, önös érdekeiknek megfelelően. A fejlesztési ötletek szinergikus hatása kezdetben elenyésző volt. A projektgazdák legnagyobb részénél nem szempont a (települések közötti) projektek összehangolása. Néhány esetben érezhető volt, hogy indokolatlan, a településvezetői státuszt megerősítő beruházások megvalósítása a cél.

A tervezői munkacsoportnak a szakértők bevonásával sem állt rendelkezésre elegendő kapacitás a tényleges projektfejlesztésre. A tervezési időszak félidejére, mikor a Kistérségi Fejlesztési Bizottságnak illetve a Többcélú Kistérségi Társulás Társulási Tanácsának jóvá kellett hagyni az elkészült helyzetelemzést és a stratégiát, a projekteknek csak egy előzetes listája állt rendelkezésre, becsült költségvonzattal. Erre az időszakra tehető, hogy komoly konfliktus alakult ki több potenciális projektgazda között. A Kistérségi Fejlesztési Bizottság és a Többcélú Társulás Társulási Tanácsának elnökségével egyetemben a tervezői munkacsoport folyamatosan formálta a benyújtandó projektlistát és a tartaléklistát. A sorrendiség kialakítása mellett folyamatos volt a projekt adatlapok tartalmi részeinek kiegészítése szakmai és pénzügyi szempontból egyaránt, és az adott kiíráshoz való igazítása. Ez azoknál a projekteknel, ahol csupán a projekt címe, illetve a megvalósítás költségének végösszege volt megadva, igazán embert próbáló feladat volt.

Az Észak Magyarországi Regionális Operatív Program humán infrastruktúrafejlesztést célzó 4. prioritásán belül allokált forrásokra érkezett a legtöbb nagy értékű projektötlet, amely meghaladta a kistérség számára, ezen a címen allokált keretet. Ez a jelenség régiós szinten is tapasztalható volt. Az Edelényi kistérségben az oktatási infrastruktúrafejlesztés volt a favorit projektötlet. Korábban nyolc általános iskola felújítása kezdődött el európai uniós forrásból, az LHH tervezési időszakra az óvodák felújítása került a fenntartó intézmények elsődleges céljai közé. Ugyanakkor megjelent új intézmények építésének igénye is Lak és Edelény esetében. Az edelényi óvoda építése helyi támogatottságot élvezett, de az NFÜ és az SZMM szakértői a kezdetektől jelezték, nem felel meg az esélyegyenlőségi kritériumoknak. Ugyanakkor a Lakon felépíteni kívánt óvoda ötletét a térségi polgármesterek támadták, mondván az 1 km-re fekvő

Tomoron van óvoda, azt kell felújítani. A demográfiai adatok azonban kimutatták, hogy Tomoron csökken az óvodás korúak aránya, még Lakon, illetve a szomszédos Szakácsiban emelkedik. Az LHH program alapelvei és a külső szakértők egybehangzó véleménye szerint is indokolt az új óvoda felépítése, még a másik, már meglévő intézmény funkcióváltáson kell, hogy átessen. Ezt sem a Kistérségi Fejlesztési Bizottság, sem a Többcélú Társulás Társulási Tanácsa nem tudta abszolválni, és a fejlesztési források elpazarolásának minősítette, lévén a tomori óvoda felújítás költségigénye 50 millió forint, még a laki új óvoda építése 230 millió forint. A településvezetők és az érdekcsoportok egymásnak feszültek, sokszor személyeskedésig elmenő viták során a helyi többségi érdekeknek megfelelően az edelényi és a tomori projekt került a tervdokumentum 1. sz. listájába, még a laki tartaléklistán szerepelt.

A Kistérségi Fejlesztési Bizottság alapelve az volt, hogy az érintett 47 településnek legyen esélye valamilyen projekt kivitelezésére, ezért nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy a kistéleplések is bevonásra kerüljenek. A szűkös lehetőségek miatt egyedül a kisléptékű településfejlesztést célzó projektek (járdaépítés, útépítés) befogadására nyílt lehetőség. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy ennél bonyolultabb projektötletek nem is érkeztek ezekből a falvakból. A 10-15 millió forint összköltségvetésű infrastruktúrafejlesztést célzó elképzelések jelentősen felduzzasztották a kistérségi tervdokumentum projektlistáját. Míg máshol 20-40 db projekt között mozgott a tervdokumentum, az edelényi kistérségben ez a szám 65 db. A tartaléklistán 49 db projekt szerepelt.

A tervezési időszak második hónapjában a minél szélesebb körű információáramoltatás és projektgyűjtés miatt mikrokörzeti fórumok kerültek megrendezésre 3 helyszínen, amely kedvezően hatott a potenciális projektgazdák aktivitására.

Az elkészült tervdokumentum 2008. december 1-én, az azt kiegészítő esélyegyenlőségi terv 2008. december 22-én került elfogadásra. 2009. január elején lehetőséget kapott a kistérség a hónap végéig a tervdokumentum pontosítására és átdolgozására. Az első, tervdokumentummal kapcsolatos értékelést az Ex Ante Tanácsadó Iroda készítette, amelyet 2009. január első felében kaptak kézbe a tervezői munkacsoportok. Az edelényi kistérség tervdokumentumát találták az egyik legjobban sikerültnek, ezért csupán pontosítás és finomítás történt, lényeges változtatás nem eszközölt sem a Kistérségi Fejlesztési Bizottság, sem a Többcélú Társulás Társulási Tanácsa. Ez után került sor a részletes értékelésre. A szakértő zsűri 2009 áprilisában küldte meg a projektek támogathatóságáról hozott véleményét. A kistérség számára biztosított személyes konzultációra 2009. április közepén került sor. Az értékelésre és a bírálatra effektíve több idő lett szána, mint a konkrét tervezésre. A projekteket túlzottan mozaikosnak, egymástól függetlenül megvalósulónak ítélte a zsűri. Kifogásolták a kistéleplések kisléptékű településfejlesztésre szánt összeget. A támogatás szétforgácsolását látták benne, de a személyes konzultáció után a elismerték a projektek létjogosultságát. Amint az várható volt, az óvodaépítés/óvodafejlesztés kérdésében a szakértők véleménye érvényesült. A tomori és edelényi projektek kiestek, a laki óvodaépítés zöld utat kapott. Ezen kívül több, a véglegesített kiíráshoz nem illeszkedő projekt is kikerült a projektsomagból. Az így fennmaradó, lekötetlen összeg 217 millió forintot tett ki, amit az év folyamán újra fel lehetett osztani. A pályázható jogcímeket az év közepén ismerhették meg a társulások, és a végleges projektlista a 2009 őszére állt össze.

Sajnos, a projektsomag legnagyobb volumenű része, a Bódva-völgyi vállalkozói zóna fokozatosan szétforgácsolódott. Az érintet *ÉMOP 1.1.1/G Komplex programmal segített leghátrányosabb helyzetű kistérségek üzleti infrastruktúra fejlesztése* pályázati kiírás feltételei nem tették lehetővé a földterület vásárlást, ezért Edelény – nem találva a probléma áthidalására más megoldást – kihátrált a projektből.¹ Ezek után a projekt szétesett, és az eredetileg érintett 5

---

¹ A települések fejlesztési koncepciójának hiányát jól szemlélteti Edelény esete. A kistérség központi települése mindössze egy bölcsődeépítés és egy útfelújítás projekttel szerepel a tervdokumentumban 159

önkormányzat közül csupán 1 nyújtott be pályázatot, mintegy 60 millió forint értékben. A fennmaradt félmilliárd forint a tartalékkeretet gazdagította, amelynek egy részére, a megváltozott feltételek mellett vállalkozások is pályázhattak.

Az érintett pályázati kiírások 2009 májusától kerültek társadalmi vitára, és az év második felében már egyes kiírásokra be lehetett nyújtani a pályázatokat. Ezzel együtt voltak olyan kiírások, amelyek 2010 januárjában jelentek meg. Az eredeti elképzeléstől – miszerint az első projektek megvalósítása már 2009 tavaszán elkezdődhet – ez nagyon távol került.

2010 második felére, az Edelényi kistérségben, a tervdokumentumban szereplő projektek közül 36 projekt bírt támogató döntéssel. Ebből 16 projekt vidékfejlesztést kiegészítő kisléptékű településfejlesztés (útfelújítás, járdaépítés), illetve a két városi rangú településen belterületi útfelújítás. További hat projekt oktatásfejlesztési célokat szolgál melyek TÁMOP konstrukciók keretén belül nyertek támogatást, köztük egy hat helyszínen megvalósuló térségi tanoda hálózat kialakítását és működtetését célzó elképzelés. Szintén a TÁMOP-on belül négy foglalkoztatási projekt bír támogatói döntéssel, de ezek megkezdésére a szerződés kötés folyamatának elhúzódása miatt csak a 2011-ben kerülhet sor. Két óvoda felújítása, egy új óvoda építése, két települési szennyvízhálózat kiépítése és két orvosi rendelő korszerűsítése alkotja a támogatott projekteken belül a nagyobb léptékű infrastrukturális beruházások csoportját. Új, az egész kistérségre kiterjedő szolgáltatás beindítását ígéri két projekt: az Edelényi Kistérség Többcélú Társulása által megvalósítani kívánt Térségi Civil Hálózat kialakítása és működtetése, illetve a Bódva-völgyi Közéleti Roma Nők Egyesülete által megpályázott digitális kompetenciafejlesztés, közismertebb nevén „Wi-Fi Falu” projekt. A gazdaságfejlesztés területén csupán a Boldván kialakítandó ipari terület kapott támogatást, de a projekt megkezdése a beruházáshoz szükséges engedélyek beszerzésének elhúzódása miatt tolódik.

Az LHH program Edelényi kistérségben történő megvalósításáról és hatásáról elmondható, hogy egy nagyon előnyös és hasznos elképzelés, de a megvalósítást több tényező nehezítette, ami a hatékonyság rovására megy. Ezek közül csak egy, hogy a szereplők nem követik a kistérség egységes fejlesztési koncepcióját. Amennyiben a jövőben hasonló program kerül megfogalmazásra, az alábbiakat mindenképpen érdemes figyelembe venni:

A tervezési időszaknak és a tervdokumentum elkészítésének minimum fél évet kell átölelni, amelyet végigkísér a folyamatos és intenzív szakértői támogatás. A tervezés során már kész támogatási akciótervekkel és pályázati kiírásokkal kell rendelkezni, hiszen csak így lehet tiszta feltételeket teremteni a projektgazdák számára. A jóváhagyott projekttervek pályázati anyagának benyújtása után, azok elbírálása ne haladja meg a 60 napot.

Mindenképpen hasznos a leghátrányosabb helyzetű kistérségek komplex programmal való segítése, hiszen csak így lehet közelíteni a területfejlesztés egyik céljához, a területi kiegyenlítődéshez. Remélhetőleg a döntéshozók a továbbiakban is figyelemmel kísérik az érintett kistérségek sorsát és figyelembe veszik azok igényeit. Kérdés, hogy milyen forrásokból valósíthatóak ezek meg, illetve remélhetőleg az is rövidesen kiderül, hogy mi lesz a sorsa annak a pénzüsszegnek, amelyek szabadon maradtak a kistérségek számára elkülönített kereten belül. Ez az edelényi kistérség esetében megközelítőleg 640 millió forint, amely – az eredeti célnak megfelelően – hathatósan tudna hozzájárulni a kistérség fejlődéséhez.

---

millió forint támogatási igénnyel. Következetes tervezés és támogatható projektek generálás mellett ez az összeg meg többszörözhető lett volna.

„A felsőoktatás és a kistérségek partnerségi programja” – a Miskolci Egyetem és a Szikszói kistérség között

G.Fekete Éva

Az együttműködés menete és mérföldkövei

A projekt indításának indokai és célkitűzései

A Magyar Turisztikai Egyesület, ill. annak fiatal vezetője Németh Nándor regionális kutató és szakértő 2009. nyarán elindult kezdeményezése Észak-Magyarországon négyféle érdeklővel találkozott.

A Nemzeti Fejlesztési Ügynökség LHH Programirodája a kistérségekben – ha akadozva is, de – a megvalósítás szakaszába lépő LHH Program sikerében, így a sikerfeltételek megerősítésében érdekeltek. A sikerhez szükséges relevancia, megvalósíthatóság és fenntarthatóság az LHH kistérségekben több ok miatt is gyenge lábakon áll. Az elmaradottság ördögi köre miatt hiányzik a valós szükségleteket és erőforrásokat feltáró információs bázis, szűkek (2-3 főre korlátozódnak) a fejlesztési kapacitások, hiányoznak, vagy túlságosan zártak a hálózatok és elmarad a fejlesztés eredményeinek követése, a további folyamatokba történő visszacsatolása. Egyszóval komoly szakmai kompetenciahiány tapasztalható.

Az LHH-s kistérséget magát is terhelik a fent nevezett hiányok, ugyanakkor már nagyratörő kidolgozott stratégiákkal rendelkeznek, aminek megvalósításához további forrásbevonásra van szükségük. Ez azonban az eddiginél intenzívebb nyitást feltételez a külvilág felé, nagyobb kreativitást, friss ötleteket és a nem csupán a kormányzati támogatásokra fókuszált lehetőségek felismerését, megragadását – a térség jó értelemben vett (az erőforrások feletti helyi kontroll megőrzése mellett történő) „eladására” való képességet feltételezi. Ennek első lépése az erőforrások pontos ismerete és ezeknek a tágabb környezet folyamatiba való behelyezése – ami ismét csak a kistérség határain túllátó szakmai kapacitások szükségességére hívja fel a figyelmet. Emellett – az eddigi szerény siker miatt csüggedt, helyenként elfásult helyi fejlesztők lelki megerősítésében, motiválásában is szerepe lehet egy „külső szemnek”. Ugyanakkor kétségtelen, hogy a külső segítség igénylésében valamiféle csodavárási attitűd is érzékelhető.

A Miskolci Egyetemen évek óta folyik területfejlesztési irányú képzés. A posztgraduális szak mellett néhány éve a nappali mesterképzésben is indult ilyen szak, valamint a Gazdaságtudományi karon a nemzetközi gazdálkodás és a marketing, a Műszaki Karon a geográfus, a Bölcsészkaron a szociológus és a kulturális antropológus szakokon is megjelennek a kistérségekben hasznosítható tudás és képesség elemek. A képzés gyakorlatiasodása, a megkövetelt kötelező szakmai gyakorlatok az egyetemi képzésben is felértékeltek a terepmunkát. A hallgatók gyakorlati tapasztalatszerzési lehetőségeinek bővítése az egyetem alapvető, társadalmi kapcsolatainak kiszélesedését kiváltó érdeke. Ugyanakkor a kutatások és a diplomamunkák készítése során is felértékelődik a hasznosíthatóság, a gyakorlatba való beépíthetőség követelménye. A hallgatók részéről is tapasztalható a valós társadalmi- gazdasági folyamatokban való részvétel, a „hasznosnak lenni” élmény megélésének igénye.

Az Észak-magyarországi Regionális Kutatásokért Alapítvány (ÉMORKA) érdekeltsége a régióról rendelkezésre álló információk folyamatos bővítésében, különböző kutatásokhoz leginkább megfelelő terepek kiválasztásában, a regionális tervezési módszerek tesztelésében, a fejlesztések hatásainak mérésében, a felmérések régiós humán hátterének építésében, szakmai hálózatok szervezésében ragadható meg.

Mindezek alapján az érintett felek megegyeztek abban, hogy kísérleti jelleggel másfél évre vállalják az alábbi munkamegosztás szerinti együttműködést:

- az egyetem alap tevékenységeinek, a hallgatók és az oktatók figyelmének a kistérség felé irányításával és ezzel a kistérségre vonatkozó tudásbázis növelésével és a kistérség

- és az egyetem közötti tartós kapcsolat megalapozásával járul hozzá az együttműködéshez;
- az ÉMORKA
    - a feladatra felkészített interdiszciplináris hallgatói kutatócsoport segítségével feltárja a kistérség értékeit, fejlesztési teljesítményeit és az értékek hasznosítási lehetőségeit, majd az eredményeket kiadvány és kiállítás keretében bemutatja a kistérségben és a régióban;
    - szervezi az egyetemisták közvetlen bevonását a kistérség fejlesztésébe, a fejlesztések elemzésébe és ezáltal hozzájárul a helyi fejlesztési kapacitások javításához, a helyi közösségek fejlesztéséhez, potenciális térségi munkahelyek létrehozásához és fiatalok letelepedésének ösztönzéséhez;
    - a kistérség szakembereit és helyi döntéshozóit bekapcsolása a régió területfejlesztési szakmai hálózataiba, diskurzusaiba.
  - A szikszói kistérségi biztosítja a munkálatokhoz szükséges információk elérhetőségét, fogadja a hallgatói munkacsoport tagjait, tájékoztatja a projekt vezetőit a kistérségben zajló folyamatokról, az LHH program alakulásáról.
  - Az NFÜ a Magyar Turisztikai Egyesület bevonásával országos szinten koordinálja a programot, valamint szerény pénzügyi hozzájárulást biztosít a felmerülő költségekhez.

A projekt megvalósításának menete és eddigi eredményei

A szerződéskötetést és követően megkerestük a kistérségi polgármestereit és a kistérségi társulás munkaszervezetét a feladatok pontosítása érdekében. Az egyeztetések eredményeként – a hallgatók kompetenciáit és érdeklődési körét is figyelembe véve - a hallgató munkacsoporton belül az alábbi munkamegosztás alakult ki:

<i>Téma</i>	<i>Hallgató neve</i>	<i>Település</i>
Közösségfejlesztés	Kovács Kitti (an) Kele Csilla (an)	Homrogd, Léh Homrogd, Léh
Alternatív energiák felhasználása	Szép Tekla (kg)	Homrogd, Kázmárk
Fiatalok letelepedése	Dénes Angéla (g) Potvorszki Gábor (kg)	Kupa, Felsővadász Gagyvendégi-Gagybátor, Rásonysápberencs
Romák integrációja	Kormos Eszter (an)	Selyeb, Alsóvadász
Biogazdálkodás, helyi termékek	Pataki József (an)	Kázmárk, Léh
Foglalkoztatás	Lipták Katalin (kg) Hegyi Kéri Ágnes (kg)	Alsóvadász, Szikszó, Rásonysápberencs, Selyeb
Turizmus	Piskóti Zsuzsa (g) Tribik Szilvia (g)	Kupa, Szikszó, Felsővadász, Gagyvendégi-Gagybátor

Megjegyzés: an – kulturális antropológus, kg – közgazdász, g - geográfus

A kiválasztott témákhoz kapcsolódva elindult a térségi erőforrások és fejlesztési teljesítmények feltérképezése. Nyárra elkészültek a felmérések első írásos anyagai. Ezek eredményeit és a még elvégzendő feladatokat is megbeszéltük az augusztusi LHH Nyári Egyetemen (Isd. Az első

keretes cikkben). Az őszi folyamán az egyes témakörök kifejtése még tovább finomodott, egységes szerkezetbe rendeződött és a november 25-i konferenciára (ld. a második keretes cikkben) az eredményeket egy-egy poszteren foglaltuk össze. A poszterek, csakúgy, mint a továbbiakban közölt írásos összefoglalók a téma felvezetésén, a kistérségi helyzet és eddigi fejlesztési törekvések bemutatásán túl felvázolják a megoldási lehetőséget, az adaptálható innovációkat és a kistérségi szereplők által akár meg is tekinthető, tapasztalatcsere céljából felkereshető hazai jó példákat.

A kistérség fejlesztési teljesítményeinek, példamutató személyiségei életútjának dokumentálása és kiadványba szerkesztése még folyamatban van.

LHH Nyári Egyetem Irotán

2010. augusztus 24-27. között Dr. G. Fekete Éva szakmai vezetésével Irotán rendeztük meg a leghátrányosabb helyzetű térségek társadalmi és gazdasági helyzetével, fejlesztési sajátosságaival foglalkozó LHH Nyári Egyetemet. A nyári egyetem „A felsőoktatás és a kistérségek partnerségi programja – Miskolci Egyetem és a Szikszói kistérség” közötti együttműködés keretében került megrendezésre. A nyitó konfuciusi gondolat a nyári egyetem szlogenje is lehetne, amelyet Dr. Nyitrai Ákos előadásában hallhattunk Irotán és az LHH kistérségben élőkre teljes mértékben igaz is.

A projekt előzménye hogy, 2009. őszén elindult a leghátrányosabb helyzetű kistérségekben az LHH fejlesztési programhoz kapcsolódva Magyarország 4 felsőoktatási intézményével együttműködve, a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség kísérleti programja. A Magyar Idegenforgalmi és Területfejlesztési Egyesület által koordinált program megvalósításába Dr. G. Fekete Éva szakmai vezetésével bekapcsolódott a Miskolci Egyetem Világ-és Regionális Gazdaságtan Intézete és az Észak-magyarországi Regionális Kutatásokért Alapítvány (ÉMORKA) is. A program célja a leghátrányosabb helyzetű térségek és a felsőoktatási - kutatási intézmények közötti munkakapcsolat kialakítása. A nyári egyetem ennek egy kötetlenebb, ugyanakkor szakmailag nagyon tartalmas formája.

A nyári egyetemen mintegy 15 állandó hallgató vett részt, valamint a szakmai előadásokra közel ugyanennyi vendég érkezett. Ellátogattak a programra az NFÜ projektmenedzserei is, Takács Patrícia és Herczeg Béla. A hallgatók több tudományterületet képviseltek, voltak a résztvevők között geográfus hallgatók az ELTE-ről és a Miskolci Egyetemről, szociológus és közgazdász hallgatók a Miskolci Egyetemről.

Délelőttönként a Szikszói kistérség néhány települését jártát be a hallgatók, ahol az értékek feltárására törekedtek és a lakosokkal kötetlen beszélgetéseket folytattak, melynek eredményeit a záró estén közösen megbeszéltük és kitűztük célként egy fotókiállítás elkészítését.

A nyári egyetemen délutánonként szakmai előadásokat hallhattunk. Az első délután posztmodern vidékek, aprófalvak témakörben a program vezetője, Dr. G. Fekete Éva tartott előadást. Másnap helyi társadalom, közösségfejlesztés témakörben Dr. Böhm Antal professzor úr az MTA Politikatudományok Intézet munkatársa, Molnár Aranka a Közösségfejlesztők Egyesületétől és Dr. Nyitrai Ákos a Falufejlesztési Társaságtól beszélt a közösségfejlesztés, a szövetkezeti munka jelentőségéről. Böhm professzor úr a hallgatói motivációkról is beszélt a falukutatás kapcsán, valamint a helyi politikai és a helyi társadalmak jelentőségéről. Dr. Nyitrai Ákos előadásában hallhattuk a nyitó konfuciusi gondolatot, valamint a kaláka, a közösségben végzett munka sajátosságait, történetét. Szó volt még a centrum és periféria viszonyáról, a perifériális érzés megszüntetéséről, valamint a fenntartható tájról is, amelynek egy sajátos megoldása a bódvalenkei egyedi festésű roma házak. Molnár Aranka ismertette a közösségfejlesztés elméleti vonásait, miszerint a közösségfejlesztő szakember csak átmenetileg tartózkodik a településen és ugyanolyan fontos, ha nem fontosabb a településen élők akarata és cselekedete. Az adott település problémáit az ott élők ismerik a legjobban, ők tudják mi a jó

nekik, de ehhez megkapják a külső szakmai segítséget. Biztatni kell az ott élőket, hogy cselekedjenek, a problémákra nem egyedi, hanem közösségi megoldásokat kell találni. Késő este foglalkoztatás és romák témakörben G. Szendrák Dóra a RECIK Alapítvány szociálpolitikusa, Csabai Gyula Boldva község polgármestere és Káló Károly a Bhim Rao Egyesület vezetője beszéltek a térségben a foglalkoztatási helyzetről és speciálisan a romák helyzetéről. G. Szendrák Dóra ismertette, hogy az általános foglalkoztatás politikai elvekhez kell igazítani a hátrányos helyzetű célcsoportoknak szóló programokat. Beszült még a felzárkóztatás fontosságáról, a humán erőforrásba való investálásról. Megtudtuk, hogy manapság a munkanélküliség és a munkaerőhiány egyszerre van jelen. Csabai Gyula polgármester saját tapasztalatairól beszélt a közfoglalkoztatás terén. Boldva településén közel 30%-os a munkanélküliségi ráta, hasonlóan a térség többi településéhez. A településen nagy számban foglalkoztatnak közmunkásokat, akikkel hatékonyan tudnak együttműködni. Utolsó délután a helyi termékek és a turizmus témakörében Dr. Gyulai Iván ökológus tartott érdekes előadást az Ökológiai Intézet a Fenntartható Fejlődésért Alapítványtól. Előadásában beszélt a társadalmi jóllétről, a fenntarthatatlan gazdasági-társadalmi állapotról, a fenntarthatóság eléréséhez vezető útról. Nagyon sok érdekes és aktuális adatot is hozott, pl.: a 3 leggazdagabb ember vagyona megegyezik a legszegényebb 48 ország évi össztermékével. A fenntarthatósághoz kapcsolódó alternatív indikátorokról is kaptunk egy rövid áttekintést (HDI, HPI, Satisfaction of Life Index). Beszült még az értékekről, miszerint az értéktorzulás egyéb torzulást is okoz az egyén és a társadalom számára is. Az előadásának további részében a közgazdászok számára még érdekesebb kérdéssről beszélt, a pénzről, a negatív kamat működéséről és a gazdaságra gyakorolt hatásáról. Az este folyamán az „Értékek a Szikszói kistérségben” című közös beszélgetésen részt vett Dr. Juhász Imre homrogydi polgármester, aki meghallgatta a hallgatók tapasztalatait és eredményeit a délelőtti terepmunkákról és segített a szikszói kistérség sajátosságainak az értelmezésében. A szikszói kistérségben rejlő értékeket, helyi termékeket kutattuk fel, amelyhez településeket párosítottunk, így a bor és szőlőtermesztés Szikszóhoz, az idősök gondozása szintén Szikszóhoz, a fazekasság, az asztalos munka és a méztermesztés Homrogydhoz, a gyümölcsstermesztés Felsővadászhoz és Lakhoz, a turizmus Szanticskához, Kupához kapcsolódott. Ezek a települések és a bennük fellelhető értékek adják majd a tervezett fotókiállítás anyagát.

A nyári egyetem sikeres volt a hallgatói visszajelzések alapján is. A program következő fázisa a fotókiállítás lesz, amit az érintett településeken és a Miskolci Egyetemen tervezzük bemutatni.

Lipták Katalin

Az egyetemi alaptevékenységekbe is sikerült az LHH-problémakört és a szikszói kistérségben zajló folyamatokat, térségi sajátosságokat beépíteni. A három félév során összesen 8 kurzusban jelentek meg (hacsak egy-egy óra erejéig) az említett témakörök és adtak lehetőséget az LHH problémakör megértésére, a kistérség problémái iránti érzékenység kialakulására.

A „Területi politikák” tárgy keretében 12+11 db évfolyamdolgozat született. Az első félévben a területi hátrányok szikszói kistérségben való megjelenésének bemutatása, vagy a szikszói kistérség mentális térképének elkészítése, míg a másik félévben a szikszói kistérség térszerkezetének bemutatása, vagy a magyar területpolitika szikszói kistérségre gyakorolt hatásainak elemzése volt a feladat. Minden szemeszterben született a meglévő forrásokból mechanikusan összerakott, újat nem mondó munkákon túlmutató, önálló gondolatokat, következtetéseket is tartalmazó írások. A dolgozatok elkészítése lehetőséget adott a hallgatók számára a szikszói kistérség felfedezésére és társadalmi érzékenységük növelésére.

Befejeződött két és folyamatban van további két szakdolgozat készítése. A befejezett szakdolgozatok szerzői és témái a következők:

- Boholy-Nagy Zsuzsanna: *Alternatív jövedelemszerzési lehetőségek a Szikszói kistérségben*
- Margitics György: *„Nem mondunk le senkiről” az LHH program kritikai elemzése különös tekintettel a Bodrogközi és az Abauj- Hegyaljai kistérségekre.*

A kistérségi fejlesztés szereplőit három szakmai rendezvényre hívtuk. Ezeken lehetőségük volt a kutató szférával, a regionálisintézmények szakemberivel eszmét cserélni, első kézből információkhoz jutni.

Összességében az eddigi időszakban a problémák beazonosítása, megértése, az értékek és lehetőségek feltárása és a szakmai hálózatok építése terén sikerült előbbre lépni.

A folytatás lehetőségei és feltételei

A még lezáratlan feladat (fejlesztési teljesítményeket bemutató kiadvány összeállítása) mellett az erőforrásokra és hasznosítási lehetőségeikre rámutató felméréseinket témakörönkénti műhelymunkák szervezésével kívánjuk kiegészíteni. Ezek, valamint a hallgatói elméleti felkészülés és kutatómunka folytatása adhatnak lehetőséget az ősz folyamán megújult önkormányzatokkal és a szélesedő körben bevont civilekkel való személyesebb, a kistérségi fejlesztő kapacitásokat ténylegesen bővítő együttműködésre. Az együttműködés elmélyítését és a térségi szereplők motivációinak megerősítését, szemléletének formálódását, valamint a csapatszellem erősítését segítheti elő a tervezett „filmterápia” és a „látóutak” megszervezése. Az előbbi a helyiekkel a térségről, annak értékeiről, problémáiról és kitérési lehetőségeiről készített képes interjúkat jelenti. (A tapasztalatok szerint a kamera jelenléte növeli a motiváltságot és a témakörök mélyebb átgondolására serkent.) A „látóutak” a hasonló problémahalmazból valamilyen kiutat találók felkeresését, a tapasztalatok cseréjét célzó, a megszokott környezetből kiszakító és egymás jobb megismerésére is lehetőséget adó tanulmányút. Mindkét akció megvalósítása további források bevonását igényli.

Az erőforrások felmérésének eddigi eredményei felvetik a térségi bővítés lehetőségét és szükségességét. A bevont települések köre részint a kistérségen belülről, részint a Cserehát déli részének az edelényi kistérséghez tartozó településeivel bővíthető. Az utóbbi mellett szólnak a statisztikai – adminisztratív határokat átlépő gazdaságfejlesztés és a megszokott struktúrákból való kilépéstől várható pezsdülés szempontjai. A kistérségi társulás határain belül maradást pedig a közszolgáltatások ezen struktúráján belüli szerveződése, az igazgatási szemlélet indokolhatja. Az alternatívák térképes ábrázolásával újabb érv szólhat az adminisztratív térségátlépése mellett: a kirajzolódó „felszálló sas” alakzat a saját elmaradottságába beletörődött, az leépülést sorsszerűnek elfogadó helyi szereplők számára motivációs erőt hordoz magában.

Az egyetem alaptevékenységeihez való kapcsolódást erősíthetik a térség számára gyakorlat értékkel bíró szakdolgozati kiírások, valamint a kistérség intézményeinek vagy vállalkozásainak gyakorlati helyként való belépése. A hallgatói kutatócsoportban résztvevők terepismerete növelheti a gyakorlat során végzett munka hatékonyságát. Am ezzel együtt is számolni kell azzal, hogy a gyakorlathoz nem tekinthetők teljes értékű munkaerőnek és különösen az elmaradott térségben szükség van speciális képességekre és tapasztalatokra. Az ezzel rendelkező szakemberek azonban a térség számára megfizethetetlenek. A vállalati szférában Magyarországon is egyre erősödő társadalmi felelősségvállalás (CSR) jegyében viszont ezek a szakemberek elérhetőek lehetnek. Melléjük viszont asszisztensként jól jöhetnek a terepismerettel már rendelkező egyetemi gyakorlathoz.

A terepismeret növelésében, a térségről és az LHH-s problémakörrel kialakult tudásanyag szinten tartásában és a következő hallgatói generációk számára történő átörökítésében az LHH Nyári Egyetem folytatása játszhat meghatározó szerepet. A már megvalósult rendezvényhez hasonlóan a Nyári Egyetem az ország neves szakemberei, a térség meghatározó szereplői

véleményének megismerését ötvözi a terepmunkával. Szerencsés a rendezvény több felsőoktatási intézményre való kiterjesztése.

Ahhoz, hogy az említett továbbléési lehetőségek valósággá váljanak, három nagy akadályt kell leküzdeni:

- (1) A közömbösség a hallgatók, a térségi partnerek és a megcélzott vállalati szféra oldaláról is tapasztalható. Részint a csak szűk keresztmetszetben, de azért meglévő érdeklődők megtalálása, részint az érdeklődés felkeltése lehet a megoldást. Ez utóbbiban az országos összefogás és a központi segítség is jó szolgálatot tehet.
- (2) Az együttműködéshez szükséges kompetenciák hiánya, a kommunikáció akadozása, a sztereotípiák miatti szakadékok és a stratégiai gondolkodás hiánya szintén egyaránt jellemzi a hallgatók csoportját és a térségi szereplőket is. A mindkét csoport számára szervezett képzésekkel, a problémával való szembesülés elősegítésével és az együttműködés folyamatának az egyetemi oktatókat, külső szakembereket bevonó mentorálásával lehetünk úrrá a problémán.
- (3) A pénzügyi források hiánya a most említett megoldások és az alapfeladatok megvalósítása számára is akadályt jelent. Csupán önkéntes munkával a felvázolt feladatok nem megvalósíthatók. A projekt feladatainak szervezése egy fizetett projektasszisztens munkáját igényli. A szemléletformáló kampányok, a hallgatókat motiváló versenyek, gyakornoki ösztöndíjak, a nyári egyetem, a látóutak, az országos hálózat működtetése mind pénzügyi forrásokat is igényelnek.

Remélem, az eddigi erőfeszítések nem mennek kárba és sikerül a folytatás feltételeit biztosítani és ezzel az eddigi együttműködésben résztvevő minden fél érdekeinek és céljainak megfelelő közös cselekvést a továbbiakban még intenzívebben és hatékonyabban megvalósítani.

TÉR-ÉRTÉK-FEJLESZTÉS KONFERENCIA

Miskolc, 2010. november 25.

A Miskolci Akadémiai Bizottság Regionális Tudományos Munkabizottsága, az Észak-magyarországi Regionális Kutatásokért Alapítvány és a Kistérségi Fejlesztő Szervezetek Országos Szövetsége 2010. november 25-én a Tudomány Ünnepe alkalmából szervezett Tér – Érték - Fejlesztés: Értékváltás a területi politikákban címmel. A konferencia három blokkra tagolódott: a délelőtti folyamán a téma elméleti kérdéseire kapcsolódó előadásokat hallgathattak a résztvevők, tizenegy órától az Abaúji helyi termékek bemutatóját és a Szikszói kistérség és a Miskolci Egyetem kutatási projektjének a poszter kiállítását tekinthették meg, majd a záró blokkban a terület- és vidékfejlesztés intézményrendszeréhez kapcsolódó gyakorlati kérdések kerültek terítékre.

Dr. Németh Tamás agrokémikus, akadémikus, az MTA főtitkára nyitotta meg a délelőtti előadások sorát. A tér és érték kapcsolatát napjaink talán legaktuálisabb katasztrófája, a kolontári - devecseri vörösiszap ömlés példáján vázolta fel. A katasztrófa és annak hatásai sok szempontból elemezhetők, Főtitkár Úr a mezőgazdasággal kapcsolatos méréseket és következtetéseket emelte ki. A bemutatott ábrák szemléletesen mutatták a katasztrófa térbeni kiterjedését. A talaj szennyezettségének mérése és a megtisztulási folyamat modellezése alapján a tér abban a körzetben teljes mértékben és hosszú távra átértékelődött. A megváltozott erőforrásokhoz igazodó mezőgazdasági szerkezetváltásra van szükség. A fejlesztéseket ennek kell alárendelni.

Dr. Ilyés Zoltán geográfus, a Miskolci Egyetem Kulturális és Vizuális Antropológiai Intézet egyetemi docense „Értékek a térben” címmel a kultúrtáj paradigmájáról és a kultúrtáj kataszter készítéséről tartott előadást. A tér – érték – fejlesztés gondolkör a lakóknak a kultúrtáj formálódásában fontos szerepet játszó szellemi, társadalmi és gazdasági rendszerei, úgy mint pl. az esztétikai elképzelések, a nyelvek, a nemzetek, a vallások, a jogrend, az igazgatás, az

infrastruktúra, a gazdaság, a tulajdonviszonyok hatásainak elemzésében tükröződött vissza. A hallgatók pontos betekintést nyerhettek a kultúrtájkaszter készítésének szempontjaiba és menetébe. Az értékek térbeni megjelenését is feltáró kultúrtájkaszter készítése olyan, elsősorban a vidékfejlesztés hatókörébe tartozó témákhoz kapcsolódó fejlesztések indításának alapfeltétele, mit pl. (1) az örökségvédelem: örökség, örökségesítés, kitalált hagyományok; (2) a kultúragazdaság: az emlékezés, emlékezet, emlékezetpolitika, helyi tudás; (3) az identitás erősítése, identitáspolitika; (4) a turizmus (kulturális, falusi-, öko-, örökség- folklór-, nemzeti); (5) a tájvédelem; tájgondozás, tájtervezés, (6) a településfejlesztés.

Dr. Nagy József, a biológia tudomány kandidátusa, címzetes egyetemi docens, a Bükk-Mak LEADER Egyesület ügyvezetője a megújuló energiaforrások vidékfejlesztésben játszott lehetséges szerepét mutatta be a fenntartható fejlődés elméleti modelljébe ágyazva, egyesületük konkrét programja alapján. Innovációjuk alapja a MIKROVIRKA rendszerű „1 falu 1 MW” integráció. Térségükben - szinte példátlan módon – a korábbi LEADER+, majd a 2007-2013 közötti időszakra kiterjedő LEADER program forrásait sikerült az általuk stratégiai jelentőségű alternatív energiák részesedésének és a térségi szinten az önellátás növelésére fókuszálniuk. A vidékfejlesztés forrásai mellett a több ütemben megvalósuló elképzelések realizálásához környezetvédelmi forrásokat is felhasználnak

V.Németh Zsolt a Vidékfejlesztési minisztérium államtitkára a vidékfejlesztés megújuló koncepcióját és az ehhez igazodó intézményrendszert vázolta fel. Kitért a LEADER mozgalom szerveződésének eddigi visszasságaira és az európai LEADER alapelvekhez való visszatérés szükségességére és lehetséges lépéseire. A kormányzat célja valódi alulról szerveződő, átlátható méretű és funkciójú helyi csoportok megerősítése, a közreműködő szervezeti feladatok jelentős részétől a HACS-ok munkaszervezeteinek mentesítése, a korrupció megszüntetése.

Dr.Ódor Ferenc, Abaúj országgyűlési képviselője, korábban a Megyei Önkormányzat Elnöke, ill. a Csereháti Településszövetség Elnöke nyitotta meg a tanácskozás szünetében az Abaúji és Szikszói kistérségek helyi termékeiből összeállított bemutatót és a Miskolci Egyetem és a Szikszói kistérség között az LHH Programhoz kapcsolódva létrejött együttműködés keretében a Szikszói kistérség értékeiről elkészített poszter kiállítást. A bemutatott tejtermékeket, pék- és húsarukat, valamint pálinkákat és borokat a résztvevők meg is kóstolhatták. (A kiállított hat db poszter anyagát a szerzők az Észak-magyarországi Stratégiai Füzetekben részletesebb változatban közlik.)

Dr. G. Fekete Éva geográfus, a Miskolci Egyetem Világ- és Regionális Gazdaságtan Intézetének egyetemi docense az elméleti előadások sorát folytatva, előadásában a posztmodern értékeknek és a helyi terméknek a vidék megújulásában játszott szerepét fejtette ki. Az értékváltás sajátosságait összefoglalását követően két – még folyamatban lévő - kutatási eredményeibe engedett bepillantást. Az eddigi eredmények a vidéki térségekben a posztmodern értékek iránti fogékonyságra (annak a térségektől függően aktívabb vagy passzívabb válfajára) mutattak rá. A helyi termékek felmérése pedig a témában a kistérségi koordináció szükségességére és technikáira hívta fel a figyelmet.

Wächter Balázs, a A VitalPro Kft. vezető szakértője a területfejlesztés intézményrendszerének formálásához fogalmazott meg javaslatokat. Kiemelt figyelmet fordított a területpolitika paradigmaváltásának bemutatására, azon belül is az integrált fejlesztési programokba illeszkedő projektek szerepének felértékelődésére. Példaként Örkény község értékeken alapuló, integrált fejlesztése került bemutatásra.

A konferencia összesen mintegy 80 résztvevője – köztük a szikszói kistérség polgármesterei és kistérségi menedzserei, valamint az LHH és felsőoktatás programba bevont egyetemisták is - tudásban gyarapodtak, átvehető mintákkal, jó példákkal találkozhattak. A szervezők az előadóknak helyi termékekből összeállított ajándékkosárkával mondtak köszönetet.

G.Fekete Éva – Lipták Katalin

Lipták Katalin

Közfoglalkoztatás a Szikszói kistérségben - Alsóvadász

A munkanélküliség alakulása a Szikszói kistérségben és Alsóvadászon

2009 júniusa és 2010 júniusa között az Állami Foglalkoztatási Szolgálat adatai szerint a munkanélküliek száma mindhárom vizsgált területi szinten csökkent. Alsóvadászon a tartós munkanélküliség és a segélyben részesülők száma is csökkent, míg a megyében mindkét mutató növekedett (1. táblázat).

1. táblázat: Munkanélküliség adatai 2009. és 2010. júniusában

	Alsóvadász		Szikszói kistérség		Borsod-Abaúj-Zemplén megye	
	2009. június	2010. június	2009. június	2010. június	2009. június	2010. június
Nyilvántartott álláskereső összesen (fő)	229	216	2.296	2.263	66.770	65.471
365 napon túl nyilvántartott álláskereső (fő)	116	66	1.045	916	23.317	24.667
Segélyben részesülők (fő)	11	11	127	119	4.013	4.242
Rendelkezésre állási támogatásban részesülők (fő)	143	131	1.331	1.338	26.831	29.010
Munkaképes korú népesség (fő)	954	957	12.335	12.052	478.187	475.367
Nyilvántartott álláskereső a munkavállalási korú népesség százalékában	24,00	22,57	21,39	20,89	13,69	13,77

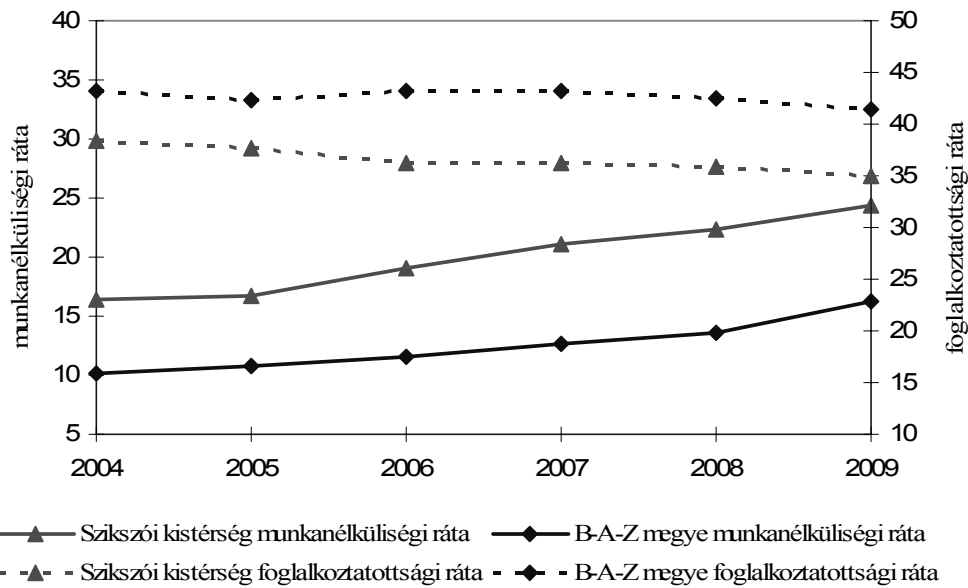
Forrás: ÁFSZ

A legfrissebb munkaerő-piaci folyamatok tehát Alsóvadászon kedvezőnek mondhatók, azonban ez a javulás még korántsem elegendő a korábbi lemaradás ellensúlyozására. Ehhez több időre és egy komplexebb munkaerő-piaci programra lenne szükség. Felmerülhet a kérdés, hogy akkor mégis mi okozza az utóbbi időszakban a kedvezőbb helyzetkép kialakulását Alsóvadászon? – jóllehet a gazdasági világválság hatását még mindig gyakran lehet olvasni és a kedvezőtlen folyamatok okaként emlegetik.

A munkanélküliségi ráta a Szikszói kistérségben folyamatosan 7 százalékponttal meghaladja a megyei átlagot. A kistérségben 15% alatti munkanélküliség sohasem volt és a ráta 2004 és 2009 között egyenletesen növekedett. Ezzel párhuzamosan a foglalkoztatottság egyenletesen csökkent. Minden vizsgált évben elmarad közel 10%ponttal a kistérségi érték a megyeitől.

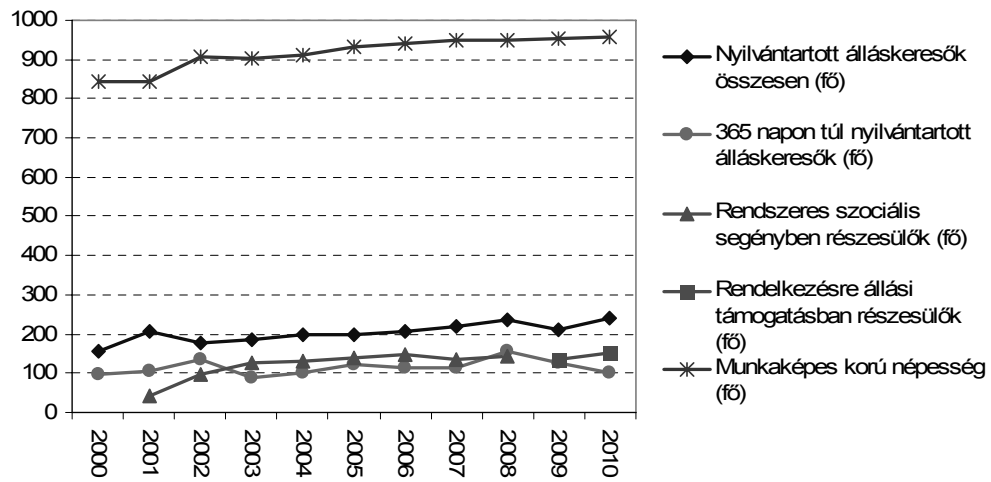
Alsóvadászon a munkaképes korúak száma az évek során lassan, de emelkedik. A nyilvántartott álláskereső száma két törés (a 2000/2001-ben és a 2008/2009-ben történt kisebb visszaesés) mellett növekvő tendenciát mutat. 2010-ben létszámuk 239 fő. A rendszeres szociális segélyben részesülők száma a kezdeti gyorsabb növekedés után lassuló ütemben gyarapodott, 2003 és 2009 között szinte stagnált, majd a segélyezési rendszer átalakulásával számuk nullára csökkent és helyüket a RÁT-osok vették át. A rendelkezésre állási támogatásban részesülők száma 2009-ben 134 fő volt, 2010-ben 150 fő. (A januári és júniusi adatok közötti eltérés mutatja a szezonális ingadozást.) A 365 napon túli nyilvántartott álláskereső száma hasonlóan mozgott, mint a nyilvántartott álláskeresőké, csak a töréspontok egy éves csúszással figyelhetők meg. Az utolsó év kedvezőnek látszó folyamatai ellenére a munkaerőpiaci helyzet

2010-ben nem jobb, mint 2000-ben, sőt a munkaképes korú népesség számának növekedésével további romlásra lehet számítani.

1. ábra: Munkanélküliségi és foglalkoztatottsági ráta alakulása 2004-2009 között

Forrás: ÁFSZ

2. ábra: Alsóvadász munkanélküliségi adatai 2000-2010 (januári adatok)

Forrás: ÁFSZ

Munkalehetőségek a Szikszói kistérségben és Alsóvadászon

Alsóvadász közigazgatási területe 2.291 hektár, lakónépesség száma a 2007. év végén 1.562 fő volt. Ezzel a népességszámmal a Szikszói kistérség 4. legnagyobb települése és a csereháti aprófalvas környezetben kimondottan nagyinak számít.

A népesség száma folyamatosan csökken, miközben a roma népesség aránya nő. 2007-ben 34 élve születés és 24 halálozás volt a településen. A belföldi vándorlási különbözet az év végén - 29 fő volt.

Jellegzetes utifalu, hagyományosan nagy portákra épült családi házakkal. A lakásállomány 798 db. A közüzemi vízhálózatban bekapcsolt lakások száma 284, háztartási villamos-energia fogyasztók száma 319. A rendszeres hulladékgyűjtésbe bevont lakások száma 430. A település gondozott, a zöldterületek rendezettek.

A közlekedési elérhetőség relatíve jó. Miskolctól 22 km-re fekszik. Naponta 20 buszjáratral érhető el. A személygépkocsi ellátottság 16,6%-os (260 db személygépkocsi). A népesség korösszetételét és a munkanélküliség előli meneküléshez választott taktikát is mutatja, hogy 2007-ben nyugdíjban 407 fő részesült, ebből saját jogon 267. Az idősek segítségét célozza a szociális gondoskodás helyben kiépült hálózata. Szociális étkezésben 21 fő, házi segítségnyújtásban további 54 fő részesült.

A település - méretének megfelelően – csereháti viszonylatban viszonylag jól ellátott intézménystruktúrával rendelkezik (posta, iskola, óvoda, egészségügyi központ). helyben praktizáló háziorvos az év során 14.461 esetet látott el. Az óvodai férőhelyek száma 75 fő, 3 csoportban 6 pedagógus foglalkozik a közel 90%-ban roma gyerekekkel. A nemrégiben felújított általános iskolában 13 osztályterem és 13 osztály működik, 211 tanulóval és 18 pedagógussal. A roma tanulók aránya 70%.

A településen a vállalkozások száma elenyésző, csereháti viszonylatban mégis kiemelkedő. A regisztrált vállalkozások száma 57, ebből 6 korlátolt felelősségű társaság, 8 betéti társaság, 40 egyéni vállalkozás. A vállalkozások foglalkoztatási potenciálja alacsony, többségében egy-két főt foglalkoztató családi vállalkozások. Mezőgazdaságban tevékenykedik 35 vállalkozás. Ipari vállalkozás nincs. A szolgáltató szektor gerincét a 6 kiskereskedelmi üzlet, ebből 1 gyógyszertár, valamint az 5 vendéglátó egység (kocsma) alkotja. A településen nagyon kedvező az iparüzési adó (1%-os), éppen az a cél, hogy egyre több vállalkozás telepedjen le. Az önkormányzat azonban helységet nem tud biztosítani az esetlegesen betelepülő vállalkozásoknak

A magas munkanélküliség és az elérhető álláshelyeken biztosított alacsony jövedelmek miatt a helyi fizetőképes kereslet rendkívül alacsony. A vállalkozásfejlesztési kísérletek eddig nem jártak sikerrel. Varrodát próbáltak működtetni a településen, de a gazdasági válság rövid időn belül tönkretette. Voltak próbálkozások a csökkent munkaképességű egyének foglalkoztatására is, de ezek is hamar csődbe mentek, mert a vállalkozónak nem érte meg foglalkoztatni őket.

A gazdasági potenciál jelenlegi hasznosítása mellett (a 2001-es népszámlálási adatokat tovább gondolva) mintegy 100 helyi munkahely érhető el Alsóvadászon, valamint 203-an Szikszó és Miskolc munkahelyeire ingáznak. A legnagyobb helyi foglalkoztató az önkormányzat. Az önkormányzati hivatalban és az intézményekben összesen 60-an dolgoznak, néhány fő kivételével alsóvadásziak.

A szikszói kistérségben más településekről ingázó munkaerő fogadására képes vállalkozásként csupán a szikszói telephelyű SZATEV jelenik meg. Kistérségi szinten mintegy 1.700 munkahely hiányzik. Ebből kb. 11%-ot tesz ki az alsóvadászi munkahely-igény, amit vagy helyi munkahelyekkel, vagy az ingázási lehetőségek bővítésével kellene kielégíteni.

A közfoglalkoztatás jellemzői Alsóvadászon (a polgármester asszonnyal készült interjú alapján)

A meglévő vállalkozások alacsony foglalkoztatási kapacitása és a betelepülő vállalkozások hiánya miatt a foglalkoztatási gondok megoldásának kötelezettsége az önkormányzatot terheli. A közvetlenül az önkormányzati szférában foglalkoztatottak mellett az önkormányzatnak további foglalkoztatásra a közfoglalkoztatás ad lehetőséget.

A településen a közfoglalkoztatás 2002 óta működik. A polgármester véleménye szerint az Út a munkába program előtt a közfoglalkoztatás hatékonyabban működött. Ennek elsődleges oka, hogy akkor lehetőség volt eszközök vásárlására is, az Út a munkába programban pedig nagyon minimális vagy szinte semmi a munkaeszközökre fordítható keret. Valamint azért is kedvelték jobban a régi rendszert, mert akkor nem volt kötelező mindenkit felvenni. „Most a törvény minimum 90 nap foglalkoztatást ír elő és az olyan egyénnel nehéz hatékonyan dolgozni, akik 4-5 éve, vagy rosszabb esetben egész életükben sem dolgoztak. Nem ismerik a munkamorált, a felelősséget. A településen a lakosság egy harmada roma származású, őket még nehezebb motiválni” (interjúrészlet).

Az önkormányzat a közfoglalkoztatottakat 2009. január óta napi 6 órában alkalmazza. A többséget 4-5 hónapra, de van olyan, aki hosszabb időre kap megbízást. Pl. a brigádvezető kap általában 1 évre szerződést, ő felelős a brigádok munkájáért, a polgármester minden nap vele egyeztetni az aznapi feladatokat.

A közfoglalkoztatás keretében a település környezetét, parkjait gondozzák, a temetőt és a közterületeket kaszálják, árvízvédelmi és helyreállítási munkákat látnak el. Átlagosan 50-70 közfoglalkoztatottja van a településnek, a téli időszakban kevesebb. A teljes létszámból 15-20 fővel lehet igazán jól együttműködni. A renitensek szankcionálására nem nagyon van lehetőség. „Ha valamelyik közfoglalkoztatott nem dolgozik megfelelően, lustálkodik vagy tönkreteszi a munkaeszközöket, esetleg ellopja őket, figyelmeztetésben részesül. A harmadik ilyen figyelmeztetés után megszűnik a munkaviszonya és a szociális segélyt megvonják tőle – a jelenlegi szabályok alapján 1 évre. Ez túl szigorú büntetés és valójában nem is az egyént, hanem annak a családját bünteti, így ha lehetőség van rá, elkerüljük ezt a megoldást. Sajnáljuk ugyanis az anyagi támogatás nélkül maradt családok gyermekeit. A településen súlyos probléma az alkoholizmus, amibe a munka és megbecsülés nélkül maradt emberek menekülnek. Ők mindent megtesznek azért, hogy a napi italra legyen pénz. Ha tőlük vonják meg a munkát, ill. a segélyt, akkor a gyermekeknek szánt családi pótlék összegét fordítják italra.” (interjúrészlet).

Az Út a munkába program rengeteg papírmunkával jár és a polgármesternek is sok idejét leköti. Az adminisztrációs feladatok egy részét az önkormányzat szívesen átadná egy arra alkalmas civil szervezetnek, ugyanakkor a teljes közfoglalkoztatást nem adnák ki a kezükből. „Az önkormányzatnak kell ezt ellátni, mert itt tudjuk a legjobban, hogy milyen munkát kell elvégeztetni.” (interjúrészlet).

Közösségi vállalkozás indításának egyik legnagyobb akadálya az erre alkalmas non-profit szervezet hiánya. A településen működik ugyan néhány civil szervezet, de ezek nem foglalkoztatnak senkit. A Faluórség önkéntes alapon a tavalyi évtől működik, a Sportkör, a Méhész Egylet, a Horgászok is szintén önkéntes tagokból állnak, állandó alkalmazottjuk nincs. A foglalkoztatással, a falu szépítésével, fejlesztésével foglalkozó civil kezdeményezés nincs a településen. A Csereháti Településszövetség közösségi foglalkoztatási kezdeményezéseiből idáig kimaradtak.

A település tagja a Szikszói Kistérségi Többcélú Társulásnak és a Szikszói kistérség foglalkoztatási paktumának is. A Szikszói Kistérségi Többcélú Társulás kistérségi közmunkaprogramot szervez, melyben Alsóvadász is részt vesz – évente mintegy 10 fővel. Ebben az évben a kistérségi közmunka keretében az életveszélyesnek minősített lakások

lebontására pályáztak. A pályázat az interjú készítésekor még elbírálás alatt állt. A polgármester szerint azonban kistérségi közös pályázat sem hatékony, mivel „még nem tudunk jól és eredményesen együttműködni”.

A kistérségi foglalkoztatási paktumot 2006-ban hozták létre. A célok között szerepelnek az alábbiak:

- a kistérség ismert foglalkoztatási nehézségeinek csökkentése érdekében - összhangban az elfogadott kistérségi foglalkoztatási stratégiával - foglalkoztatást elősegítő programokat valósítsanak meg,
- összehangolják a térségi szereplők gazdasági és humán erőforrás fejlesztési elképzeléseit, céljait,
- összehangolják a pénzügyi forrásokat a foglalkoztatáspolitikai célok eredményes megvalósításának érdekében. (Foglalkoztatási Paktum preambuluma)

A paktum sajnos semmilyen eredményt sem hozott a kistérségben. „A kezdeményezést jónak tartom, de szükséges lett volna a felügyelete és a célok betartása” (interjúrésztlet).

A helyi foglalkoztatás innovatív megoldásai más térségekben

A szikszói kistérséghez hasonlóan kedvezőtlen helyzetben lévő térségekben is találhatunk jó gyakorlatokat a helyi foglalkoztatás innovatív megoldásainak bevezetésére. Sőt a kistérségen belül is minta lehet az alsóvadászai számára pl. a kázmárki szociális földprogram.

Kázmárkon (is) olyan megoldást kellett keresni, ami ösztönöz a munkára és a programban résztvevő családok élelmiszerszükségletének részbeni biztosítása mellett minél szélesebb körben minél több szükségletet érintve nyújt segítséget a közösség rászoruló tagjai számára. A szociális földprogramban résztvevő családok a program számára bérelt 16 hektáron és a 340 m²-es üvegházban nem csupán saját szükségletre termelnek. Ezáltal a pénzjövödelemre is szert tesznek, amiből további alapszükségeiket tudják kielégíteni. A megtermelt áruk – a programnak köszönhetően - kedvezményes értékesítése pedig további családok számára juttat előnyöket. Az önkormányzati konyhának átadott termékek pedig a gyermekek és idősek étkeztetésében könnyíti az önkormányzat terheit és szabadit fel forrásokat más fontos szociális célokra. Az önkormányzat más módokon is próbál a lakosság pénzkidadásait csökkentő támogatásokat nyújtani. Így pl. műhelyhelyiség rendkívül kedvezményes bérbeadásával a fodrászszolgáltatásokat teszi elérhetőbbé a keresettel nem, vagy alig rendelkező emberek számára, a szociális diszkont is megtakarításokat eredményez, ugyanakkor a természetben juttatott szociális segélyezés megvalósításában is kulcsszerepet játszik. (G. Fekete, 2003)

Tiszaadonyban (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) az önkormányzat által kezdeményezett, de annak keretein túl növekvő közösségi vállalkozásban kecskefarmot és tejüzemet hoztak létre kb. 10 év szívós munkájával. Mára működik egy kb. 100 anyaállatból álló extenzív tartású kecskefarm, melyben három pásztor dolgozik folyamatosan, ehhez szervesen kapcsolódik az év kilenc hónapjában a tej feldolgozása sajtnak és túrónak, amit négy személy el tud végezni. Rendelkeznek a legyártott termékek tárolására alkalmas hűtőkapacitással, szerződéses partnerük hetente egyszer hűtőkocsival szállítja el a terméket, melyet megtalálhatók a TESCO, Julius Meinl, CORA, Alföldi áruházláncban, valamint az Alföldi Garabonciás termékeiként. A tejfeldolgozás kapcsán keletkezett mellékterméket, a savót a helyi gazdálkodók részére értékesítik. A folyamatosan minden évben kihelyezésre kerülő 50-70 gödölye lehetővé teszi, hogy egyre több család közvetlenül kapcsolódjon be a programba. Jelenleg 35 család vesz részt a programban. A családok egyharmada választja a tej és a gidák továbbértékesítését jövedelemszerzés céljára.

1. alprogram: állattartás, kecskekihelyezés, tej felhasználása saját fogyasztásra (önellátásra termelő)
2. alprogram: állattartás, kecskekihelyezés, tejfelvásárlás (piaci értékesítésre termelő)

3.alprogram: állattartás, kecsketartás, élőállat értékesítés, tejfeldolgozás, sajtértékesítés, munkaerő közvetlen foglalkoztatása (piaci értékesítésre termelő)

Belecskán (Somogy megye) a kb. 400 fős település önkormányzata 11 éve fél hektáron kezdte a szociális földprogramot. Most ötvenszer akkora területen szüretelnek korai érésű csemege-szőlőt, szednek almát, körtét, meggyet, cseresznyét és barackot. A termék feldolgozásához aszalót építettek. Gyümölcsstermesztői tanfolyamot is szerveznek, és aki elvégzi, paprikapalántát kap. Évente legalább 10 millió forintot hoz a falunak a kertészet. Már hat éve nem kell rendszeres szociális segílyt fizetni. A 32% munkanélküliség a múlté. Tartós munkanélküli sincs a településen. A 310 helybéli túlnyomó része a földből él. Ezekből az újszerű megoldásokból Alsóvadász és a Szikszói kistérség is meríthetne ötleteket.

Összefoglalás és következtetések

A szikszói kistérségben, azon belül Alsóvadászon a munkaerőpiaci helyzetet a jellemzően alacsony képzett (nagy arányban roma) helyi munkaerő számára elkérhető helyi és távolabbi munkahelyek szűkössége, ennek következtében a foglalkoztatottak alacsony, az inaktívak és a munkanélküliek magas száma jellemzi. Az önkormányzati intézményekben dolgozók vagy ingázók köréből kimaradók számára a megélhetést a segélyek és az önkormányzat által szervezett közfoglalkoztatás biztosítja. A közfoglalkoztatás azonban nem jelent megnyugtató megoldást. Az Út a munkába program hibája, hogy több embert kénytelenek alkalmazni, mint amennyit ésszerű munkával és munkaeszközökkel el tudnak látni, valamint nem tudják tartani a munkafegyelmet, ami az egész településen rontja a morált. Könnyítés lenne, ha a foglalkoztatás szervezési és adminisztrációs feladatokat valamely non-profit szervezet számára át tudnák adni, de erre már csak azért sincs lehetőség, mert nincs ilyen szervezet a településen. Ugyanakkor a vállalkozások munkaerő-felvevő képességének emelkedésére sem számíthatnak.

Más térségek példája alapján megoldást jelenthetne a szociális gazdaság irányába történő elmozdulás pl. a szociális földprogram keretein belül, vagy szociális szövetkezet, esetleg más közösségi vállalkozás létrehozásával. Ezt a lehetőséget azonban részint információ és szervezeti kapacitások hiányában nem tartják reálisnak. A szociális gazdaság kiépítéséhez szükséges szaktudás, szervező és adminisztratív kapacitás láthatóan csak térségi együttműködésben lehetséges. Ehhez azonban a kistérségi együttműködés új, a helyi foglalkoztatásban motivált és kompetens szervezetére van szükség, mert a jelenlegi keretek nem, vagy nem jól működnek.

Felhasznált irodalom

G. Fekete Éva (2003): *Nagy létszámú romaközösségekkel megvalósított szociális földprogram-modellek a Csereháton*. In: Szoboszlai Zs. (szerk.): *Cigányok a szociális földprogramban*, Budapest, Gondolat Kiadó, pp. 143-163. (ISBN:963-9500-437)

Szikszói kistérség foglalkoztatási paktuma (2006)

Piskóti Zsuzsa – Tribik Szilvia

Turizmus a Szikszói kistérségben és szomszédságában

Bevezetés

Az „A felsőoktatás és a leghátrányosabb helyzetű kistérségek partnerségi program” keretében célunk a Szikszói kistérség, turisztikai erőforrásainak felmérése, valamint az idegenforgalmi lehetőségek bemutatása. A kutatás során megvizsgáljuk a terület természeti, kulturális attrakcióit, illetve a turisztikai szolgáltatásokat és létesítményeket, valamint felmérjük a települések marketing-tevékenységét is.

Már a munka elején szembesültünk a térségi lehatárolás problémájával. Minden gazdasági és társadalmi funkciónak más-más optimális területe van, ezen belül a turizmus kimondottan csak nagyobb térségi léptékben értelmezhető. Végül az Észak-magyarországi Régió Turisztikai Fejlesztési Stratégiájában meghatározott turisztikai desztinációs területekből kiindulva vizsgálati térségünket a szikszói kistérség Hernádtól nyugatra eső (csereháti) részére és az ehhez szorosan kapcsolódó néhány további, összességében a Dél-Cserehát térséget kiadó településekre terjesztettük ki. Ebben a térségben tizenhárom települést¹ sikerült kiemelni, melyek valamilyen turisztikai potenciállal bírnak. A turizmus felfutása fontos szerepet játszhatna ezen települések életében, hiszen az idegenforgalom által jövedelem-kiegészítési lehetőség teremődik, szépül a településkép, felszínre kerülnek az értékek, a szolgáltatások bővülnek, a vendégek új ismereteket, mintákat – innovációkat - közvetítenek a falu lakói felé, erősödik a szolidaritás, csökken a társadalmi kirekesztés (G. FEKETE É. 2007).

A vizsgált terület turisztikai erőforrásainak felmérése

Az általunk vizsgált terület turisztikai szempontból érdekes településeit négy csoportra osztottuk:

1. üdülőfalvak
2. szálláshellyel rendelkező települések
3. kulturális attrakcióval rendelkező települések
4. természetjáró útvonalak melletti települések

Ezen kategóriák segítségével szeretnénk bemutatni a kistérség turizmusát, valamint a benne rejlő lehetőségeket.

1. Az üdülőfalvak kategóriába tartozó települések (közigazgatásilag Abaújlakhoz tartozó Szanticska, Gagyapáti, Irota, Nyésta) közös jellemzője, hogy kis népességszámmal² rendelkeznek, valamint településmorfológiailag a zsákfalvak kategóriájába tartoznak. Szanticskán és az edelényi kistérséghez tartozó Irotán már jelenleg is több üdülőházat birtokolnak városiak, külföldiek. Emellett turisztikai szolgáltatások is működnek, viszonylag élénk a vendégforgalom. Nyésta és a térséghez közeli Gagyapáti a turizmus kialakításához hasonló kedvező természetföldrajzi adottságokkal rendelkezik, de azokat még alig (főként vadászok) használja ki.
2. Ebbe a kategóriába a vizsgált településeink közül kilenc tartozik: Abaújlak-Szanticska, Abaújszolnok - Szanticskai tető, Gagybátor, Gagyvendégi, Homrogd, Irota,

¹Abaújlak-Szanticska, Abaújszolnok, Felsővadász, Gagyapáti, Gagybátor, Gagyvendégi, Homrogd, Irota, Krasznokvajda, Kupa, Nyésta, Szikszó, Tomor

²Gagyapáti (24 fő), Irota (70 fő), Nyésta (53 fő), Szanticska (5 fő). Adatok forrása: Magyar Köztársaság Helységnevtára, 2009. www.ksh.hu

Krasznokvajda, Tomor és Szikszó. Ezen települések mindegyikén található valamilyen jellegű szálláshely, döntően vendégházak, turistaszállások. Hozzájuk azonban nem párosul vendéglátás. A térségbe érkező vadászok is ezeket a szálláshelyeket veszik igénybe. További szálláshelyek létrehozása, illetve a meglévők színvonalának emelése is ezen települések esetén lehet kívánatos.

3. A harmadik kategóriába a kiemelt települések közül nyolc sorolható. Felsővadász (Rákóczi Kastély)³, Gagybátor (református templom, Béres Ferenc emlékház), Gagyvendégi (Vendéggy Kúria), Szanticska (Kézműves műhelyek, (táj)kiállítások, rendezvények), Irota (Kézműves Ház, görög katolikus templom, Nyitnikék rendezvény), Homrogd (Kézműves Ház, Tájház), Kupa (Mezőgazdasági Gyűjtemény), Szikszó (Református templom, Borok Háza, kiállító helyek, rendezvények) települések mindegyike rendelkezik valamilyen turisztikai vonzerővel bíró kulturális, történelmi attrakcióval.
4. A térségben áthaladnak az Országos Kék (Irota, Felsővadász, Nyésta, Abaújszolnok településeket érintve), és a Cseréhát Turistája (Felsővadász, Nyésta, Abaújszolnok, Szanticska, Irota, Tomor településeket érintve) jelzett túraútvonalak. Ezek lehetőséget adnak a cseréháti szelíd, lankás természeti táj szépségének felfedezésére.

Láthatóan egyelőre két olyan település van, mely mindegyik kategóriában szerepel: Szanticska és Irota. Ezeken a településeken a vendégéjszakák éves regisztrált száma 1000 fölött van, emellett Szikszón észlelhető még mérsékelt (évi 600 vendégéjszaka körüli) vendégforgalom. Országos kitekintésben ezek a vendégforgalmi adatok nagyon szerénynek mondhatók.

A térségben rejlő turisztikai lehetőségek

Véleményünk részben egyezik az 1998-as Szikszó és térsége – Mikrotérségi fejlesztési stratégiában⁴ leírtakkal, miszerint a kistérség az alábbi turisztikai termékek kialakításához rendelkezik megfelelő adottságokkal:

- *Falusi és agroturizmus*: Ezen témakörben a legfontosabb feladat, hogy a helyi termékek, valamint a régmúlt hagyományos mesterségei nagyobb szerephez jussanak. Lényeges lenne, hogy a helyben megtermelt termékek (zöldségek, gyümölcsök és gyógynövények) értékesítésre kerüljenek. Ennek egyik fontos szegmense lehetne a falusi bemutatóhelyek kialakítása. Véleményünk szerint ezen tevékenységek megismertetésére alkalmas lenne egy fesztivál (rendezvény-sorozat) is (pl. Szikszó kistérségi agrofesztivál). Az agroturizmus részeként, a zempléni kínálatot színesítve erősíthető meg a borturizmus Szikszón.
- *Vallási és kulturális turizmus*: A kistérség területén számos templom, valamint kulturális látnivaló van. Ahhoz, hogy ezek turisztikai attrakciókként jelenjenek meg, szükség van arra, hogy a terület csatlakozzon a História-völgy⁵ programjához.
- *Aktív turizmus (természetjáró, kerékpáros, lovas turizmus)*: A kistérségben kiemelt vonzerőt jelent a természeti táj szépsége. Ennek kihasználásának egyik módja lehetne, hogyha az országos kék-túra útvonaláról készülne egy leágazás, mely a kistérség településeit, annak látványosságait kötné össze. Fontos lenne újtjelző táblák elhelyezése is. A mérsékelt közúti forgalom miatt a terület kiválóan alkalmas a kerékpáros turizmus kialakítására. Hasznos lenne, ha megszerkesztésre kerülne egy

³ Zárójelben a kiemelt kulturális, történelmi attrakció olvasható.

⁴ Készítette: REG-LEX Térségfejlesztési Tanácsadó Bt. 1998.

⁵ A projekt keretében a Bódva folyó és mellékvölgyei történelmi örökségét komplex turisztikai attrakcióként értelmező tematikus út került megalkotásra, mely az egész Aggtelek-Edelény turisztikai desztinációs térséget, valamint a kapcsolódó határon túli részeket öleli fel.

kerékpáros túraútvonal, melyen fel lennének tüntetve a szálláslehetőségek és látványosságok egyaránt. A lovas turizmushoz szintén adottak a feltételek, csak az anyagi háttér, valamint a vállalkozó szellem hiányzik.

Összegzés

Összegzésként elmondható, hogy jelen állapotok szerint a kistérségben turizmusról még nem beszélhetünk. Ez alól egyedüli kivételt Szanticska, valamint Irota képez. Jelenleg ez a két település, melyek önálló turisztikai desztinációként is megállja a helyét.

Mivel a vizsgált tizenhárom település mindegyikében rendelkezésre áll valamilyen kulturális attrakció, ezeket érdemes lenne a már említett História-völgy programkínálatába beilleszteni. Kiemelt szerepet kellene fordítani a fentiekben említett épületek, turisztikai látványosságok felújítására, folyamatos karbantartására. A falvak ötleteket meríthetnének hasonló adottságokkal rendelkező települések sikereiből (pl.: penyigei Lekvárium, szomolyai Cseresznyefesztivál).

A turizmus felfuttatásához fontos lenne egy megfelelően kidolgozott marketing-stratégia, hogy a kistérség jobban bekerüljön a köztudatba. Ennek egyik módját a különböző szórólapok terjesztésében, valamint települési honlapok készítésében látnánk. Valószínűleg hasznos lenne, egy, a kistérségi információs honlap elkészítése, ahol tájékozódni lehetne a településeken elérhető szállásokról, valamint a helyi termékekről, látványosságokról.

Felhasznált irodalom

G.Fekete É. (2007): *A turizmus megjelenése és szerepe az aprófalvak funkcióváltásában*. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek IV. évfolyam 1. szám. pp. 21-54.

Szikszó és térsége – Mikrotérségi fejlesztési stratégia 1998. – Készítette: REG-LEX Térségfejlesztési Tanácsadó Bt.

Az ismertetett települések honlapjai:

www.gagyapati.uw.hu – Gagyapáti

www.homrogd.hu – Homrogd

www.menet.hu/irota – Irota

www.krasznokvajda.hu – Krasznokvajda

www.szanticska.hu – Szanticska

www.szikszo.hu – Szikszó

www.tomor.hu – Tomor

Szép Tekla

Megújuló energiaforrások hasznosítása a Szikszói kistérségben – Homrogd

A megújuló energiaforrások lokális (települési és kistérségi) hasznosításának jelentősége és lehetőségei

Az emberiség soha nem látott energiafüggőség felé halad: egyre több energiát használunk fel nemcsak a termeléshez, hanem mindennapjainkban, otthonunkban is. A növekvő energiaszükségletek ellátását biztosítani kell, mégpedig úgy, hogy közben csökkentjük fosszilis energiafüggőségünket és egyben lehetővé tesszük természeti környezetünk megővését is. A fejlesztéseket úgy kell új technológiákra, új energiaforrásokra, megújuló erőforrásokra irányítani, hogy közben a fenntarthatóság kulcsszerepet játsszon.

Az Észak-magyarországi régió a megújuló energiaforrások kihasználása megegyezik az országos tendenciával. Kiváló potenciálokkal rendelkezik a régió ezen energiaforrások kiaknázására: a kevésbé termőképes földterületek nagy aránya miatt (például a Cserehát) lehetőség lenne energianövények termesztésére, ez felszívná a leghátrányosabb helyzetű kistérségek hatalmas munkára váró tömegeit. A szélenergia szinte kiaknázatlan szemben a Nyugat-magyarországi régió szélerőmű parkjaival. Ugyanakkor a napenergia és a geotermikus energia kevésbé releváns elsősorban a területi adottságok következtében.

Homrogd község energiafelhasználási igényeit meghatározó társadalmi és gazdasági tényezők

Homrogd a Közép-Csereháton, a Szikszói kistérségben, Miskolctól kb. 25, Szikszótól 13km-re fekszik. Az aprófalvas térség relatíve nagyobb települései közé tartozik az utóbbi években 1000 fő körül ingadozó népességszámával, 1347 hektáros területével és 327 db-os lakásállománnyal. Az infrastruktúra a csatornázás kivételével kiépített.

A településről az 1960-as évektől nagyon sokan elvándoroltak, minek következtében a falu népessége előregszik. A halálozások magas arányszámát a népesség kb. 20%-át kitevő roma lakosság természetes szaporodása sem képes ellensúlyozni. Igaz, hogy gyermekek főként a roma családokban születnek, de ott is csak max. 2 vagy 3. A homrogdí cigányság integrációja már korábban elindult, minek következtében értékrendjük, elvárt életszínvonaluk megnövekedett, azt nem akarják a nagyobb gyermekszámmal veszélyeztetni. Az elvándorlás máig nem állt meg, főként a diplomás fiatalok távozása jelent veszteséget a falu közössége számára.

A településen igen korlátozott a munkalehetőségek száma. Néhány vállalkozás működik. A legnagyobb helyi foglalkoztató az önkormányzat. Emellett ingáznak Szikszó és Miskolc munkahelyeire. Összesen 142 fő a nyilvántartott álláskereső száma, ami a településen lakóknak mintegy 14 százaléka. Mindez jelzi a lakosság jövedelmi helyzetét is.

Az energiafogyasztás jellemzői és az energiahatékonyságot növelő kezdeményezések Homrogdon

A faluban a háztartási vezetékes gázfogyasztók és a fűtési fogyasztók száma megegyezik, vagyis azokban a házakban, ahol be van vezetve a gáz, ott a fűtés is ezzel a fosszilis energiahordozóval történik. Annak ellenére, hogy a település vezetése már felismerte az alternatív energiaforrásokban rejlő lehetőséget, a lakosság még nagy mértékben támaszkodik a gázfűtésre. Javulás csak az utóbbi egy-két évben tapasztalható: feltámadt az érdeklődés a biomassza jellegű energiaforrások iránt. Ez többek között a növekvő gázáraknak köszönhető, illetve annak, hogy a

környéken sok az elgazosodott legelő, elvadult terület, ahonnan könnyedén megoldható a tüzelőgyűjtés.

A település számára a 2008-ban szolgáltatott gáz 345 ezer m³ volt, melyből a lakosság 273 ezer m³-t használt fel. A különbözet a közösségi épületeknél található meg, vagyis az iskolánál, óvodánál, közösségi háznál és a Polgármesteri Hivatalnál. 2009-ben ez a különbözet nagymértékben lecsökkent, köszönhetően a fent említett közösségi épületek fűtőkorszerűsítésének, ami egy biomassza tüzelésű kazán beépítését jelentette. A fűtőkorszerűsítés érinti az óvodát és az általános iskolát. (Az óvodában 2008-ban 56 gyerekről gondoskodtak, a környék településeiről is szívesen íratják be ide a szülők kisgyermeküket. Az iskolába 214 tanuló járt, egy pedagógusra általánosan 13 gyerek jutott. A közösségi házban – rendezvényektől függően - naponta 10-200 ember fordul meg, a polgármesteri hivatalban kevesebb, mint 10 fő dolgozik.)

Homrogd község 2009-ben sikeresen szerepelt a „Községi óvoda rekonstrukciója és bővítése, az általános iskola felújítása, bővítése és sportudvarának kialakítása, energiahatékonyságának biztosítása Homrogdon” elnevezésű pályázaton. A munkálatok 2009 nyarán kezdődtek és szűk egy év múlva fejeződtek be. A pályázat támogatottsága 95%; az önkormányzat 9 millió Ft-tal járult hozzá. A projekten belül, az energiahatékonysági korszerűsítés keretében valósult meg a kazánház modernizálása. Az önkormányzat egy Heizomat típusú kazán vásárlása mellett döntött, mely nagyon jó, 90%-os hatásfokkal képes hőt előállítani. Előnye, hogy sokféle tüzelőanyag elégetésére alkalmas biztonságos körülmények között, így felhasználható faforgács, gyaluforgács, apríték, ipari apríték, pellet, fabrikett, szalmabrikett, gabona, és sok egyéb anyag. A maximálisan 5000Nm-es fordulatszám garantálja, hogy a tüzelőanyag biztosan a kazánba kerül. Beépíthető: maximum 7m-es átmérőig és 18m-es „aprítékmagasságig”. A Heizomat -cellás-kerekes zsilip alkalmazásával a visszaégés nem lehetséges. Ez a szerkezet megakadályozza, hogy a tüzelőberendezés és a tüzelőanyag tároló között bármikor kapcsolat jöjjön létre.

A beépített kazán teljesítménye 300W, melynek kihasználtsága 2010 februárjában 50-60% körüli. Naponta 1,5-2 m³-nyi apríték elégetése biztosítja a megfelelő hőmennyiséget. Ez nyáron kevesebb, mint 1 m³ esik vissza (hisz akkor csak vízfelmelegítésre fordítódik a megtermelt energia).

A kazánnal előállított hőenergiát vízfelmelegítésre és fűtésre fordítják, mellyel az általános iskola és az óvoda hőellátását oldják meg. A polgármester még további három épület bevonását tervezi a rendszerbe, így a Polgármesteri Hivatal és a szociális konyha fűtése történne fatüzeléssel.

1. táblázat: A beruházás költségvetése (hozzávetőleges adatok)

Heizomat típusú, faapríték tüzelésű kazán	18 millió Ft
Kiegészítő költségek (szerelés)	2 millió Ft
70 m ³ -es aprítéktároló (kb. 1 hónapra elegendő apríték tárolására alkalmas)	2 millió Ft
Aprítékoló gép	5 millió Ft

Forrás: A Polgármester Úrral készített mélyinterjú

Korábban – a régi technológiával – ezen épületek fűtése téli időszakban 800.000-1.000.000 Ft körül ingadozott havonta. Az új technológiával a költségek 500.000 Ft alá csökkentek. Ez az összeg tartalmazza az aprítékológép üzemeltetéséhez szükséges dieselolaj költségét is.

A kazán fűtéséhez szükséges biomasszát több forrásból biztosítja a település. Felhasználják az elgazosodott legelők megtisztítása, valamint a csatornák kitisztítása során keletkező szerves hulladékot. A Csereháton 500 hektár gyümölcsös található, ahonnan a nyesedékek is behordásra kerülnek (ezért a nyesedékért az önkormányzatnak nem kell fizetni, hisz a gazdák örülnek, hogy

valaki elszállítja - az égetést törvény tiltja). Az Északerdő Rt. a 8 cm-nél kisebb átmérőjű gallyak elszállításáért fizet az önkormányzatnak (vagyis bevétele származik belőle). Ebben az esetben az ágak begyűjtését az önkormányzat közfoglalkoztatás keretében oldja meg. Az önkormányzat tervei között szerepel, hogy a jövőben energiazöld ültetvényekkel kísérli meg a kazán ellátását, mely jó perspektíva lehet a helybelieknek. A környéken már megvalósult energiazöld termesztés.

A felújítás a munkahelyteremtéshez is hozzájárul: egy fő a kazán működését felügyeli, három fő végzi a bevetést, a beszállításnál pedig 12-16 fő tevékenykedik (ők közfoglalkoztatottak).

A fűtőkorszerűsítés másik részében az óvoda épületének tetejére 8 db napkollektort szereltek, melyek felülete kb. 8 m².

Az önkormányzat nem áll meg ezen fejlesztéseknél: a KEOP keretében kíván pályázni a település egy gépállomás létrehozására, melynek az lenne a célja, hogy a környező települések gépeit egy helyen javítsák. Ez a géppark magában foglalná a kazánok, aprítékoló gépek karbantartásához szükséges eszközöket. Az aprítékoló gép közös használata több szempontból is előnyös lehetne, hisz egy ilyen gép 1,5 hónap alatt képes leaprítékolni egy falu éves faszükségletét.

„Szorgalom és szándék” kérdése manapság pályázni – nyilatkozta a Polgármester. A legnagyobb problémát a pályázati rendszer lassúsága jelenti, melynek sok esetben következménye, hogy a 2-3 éves átfutási idő alatt felborul az eredeti költségvetés.

Példa kistérségi energiarendszer kiépítésére

A szikszói kistérségben elindult kezdeményezésekre is hatással volt és a továbbiakban is tanulhatnak a BÜKK MAK LEADER kezdeményezéstől. A Miskolc környéki kisebb településeken egy példaértékű modell kiépítésén fáradoznak. A 44 települést, 94.500 fős lakosságot tömörítő Akciócsoport 10 millió eurónak megfelelő EU-s és hazai támogatási forrással gazdálkodhat, hogy a saját maga által megfogalmazott és elfogadott vidékfejlesztési stratégia megvalósításával a fenntartható fejlődés, gyarapodás útján indulhasson el.

Az akciócsoport jogi szervezetét - a BÜKK-MAK LEADER Nonprofit Kft.-t - 147 tag alapította: 44 önkormányzat, 46 nonprofit szervezet, 55 vállalkozás, és 2 tag az egyéb közszférából. A program célja, hogy a közösség együtt megteremtse a térség fenntartható fejlődését, melynek alapját a közösségi- és az egyéni energiatermelés megszervezésében, az új munkakultúrát teremtő tiszta technikák és technológiák alkalmazásában látja. Ennek megfelelően a HACS fő mintaprojektje az „1 falu – 1 MW” program, ami lehetővé teszi, hogy a közösségek kisméretű energiatermelő rendszerei a szigetszerű termelés mellett mérlegkörben elektromos energiát adjanak és vegyenek. A komplex térségfejlesztési program első ütemében 100 %-os LEADER támogatásból, közel 260 millió forint értékben 27 db demonstrációs és oktatási célú „Közösségi Energiaudvar” energiatermelő rendszereinek (PV rendszer, növényolajos minierőmű, napparabola, biomassza kazán) beruházása indult meg, ezek közül 4 db már megvalósításra került.

Ez a projekt, a példaértékű összefogás, melyet a résztvevők tanúsítanak mintájává válhat minden helyi kezdeményezésnek.

Következtetések

Az önkormányzati intézmények, a gazdálkodók, illetve a lakossági fogyasztók bioenergiára történő átállításával csökkenthető lenne a hazai energiafüggőség. A biomassza a gáznál olcsóbb és helyben, hosszú távon áll a felhasználók rendelkezésére. Az energiaültetvények a megújuló energia hatékony felhasználását jelentik. Ezek telepítése és kezelése a hátrányos helyzetű térségekben sokaknak nyújthatna megélhetést, lehetővé téve az értékteremtő közfoglalkoztatást. A bioenergetika a vidékfejlesztés motorja lehet, a foglalkoztatási gondokon is segítene, mivel a megfelelő területek mellett a munkaerő is rendelkezésre áll.

Felhasznált irodalom

Roncz Judit – Szép Tekla: Adottságok és lehetőségek a megújuló energia felhasználására, 2010.

Gyöngyös – poszterelőadás

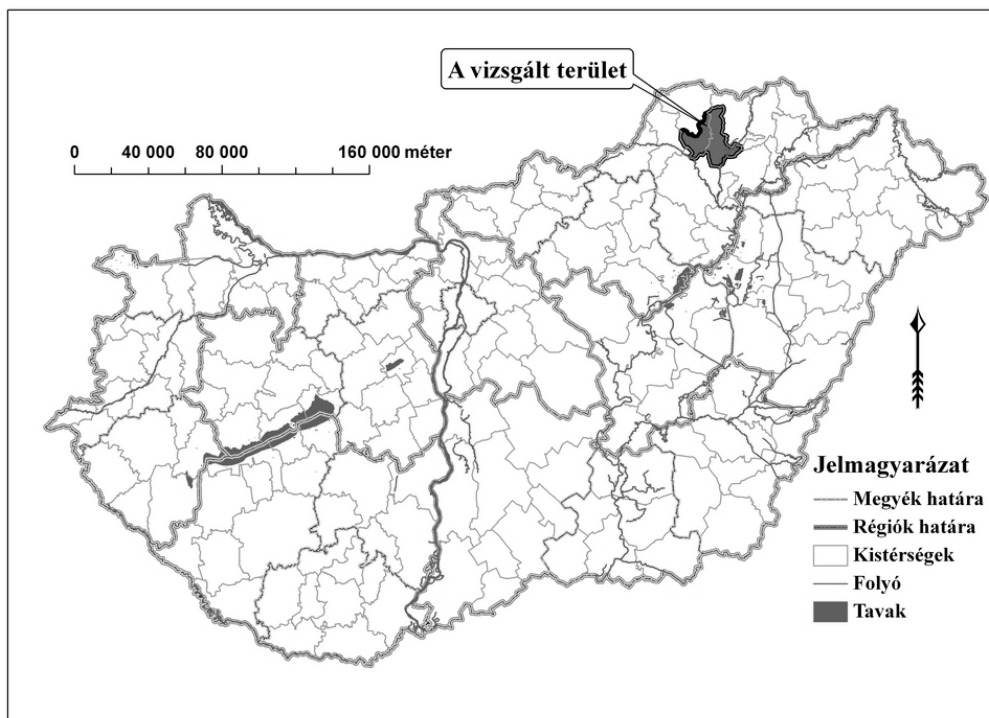
<http://www.bukkmakleader.hu/>

Jéger Gábor

A Cserehát déli részének közlekedése

Bevezetés

A vizsgált terület a Hernád és a Bódva folyók között elterülő Cserehát déli dombvonulatait fedile. Ez a terület egybe esik a szikszói kistérséggel, valamint az encsi kistérség déli részének településeit (Irota, Szakácsi, Lak, Hegymeg, Tomor, Damak, Hangács, Nyomár, Boldva, Ziliz, Borsodszirák, Edelény) is magában foglalja. A terület hazánk egyik legelmaradottabb térségében az Észak-magyarországi régió, északkeleti részén található (1. térkép). Területe észak-déli irányba elnyújtott, két központi települése Edelény és Szikszó, a Bódva illetve a Hernád folyó mentén helyezkedik el, a vizsgált térség pedig az észak felé futó patakok völgyeiben helyezkedik el. Ezek közül a legjelentősebb a Vadász-patak. A legnagyobb lélekszámú és a térség életében is legjelentősebb települések a folyók mentén helyezkednek el, köztük a kistérségi központok, Szikszó és Edelény is. A térség északi része a Cserehát dombjai között megbúvó völgyekben fekszik. A terület mezőgazdasági termelésre kiválóan alkalmas, azonban a borsodi iparosítás miatt az itt lévő falvak népességszáma is jelentősen csökkent, ma a munkanélküliség és a kilátástalanság jellemző, elsősorban a fő közlekedési vonalaktól, a Bódva és a Hernád völgyétől távol eső területeken.

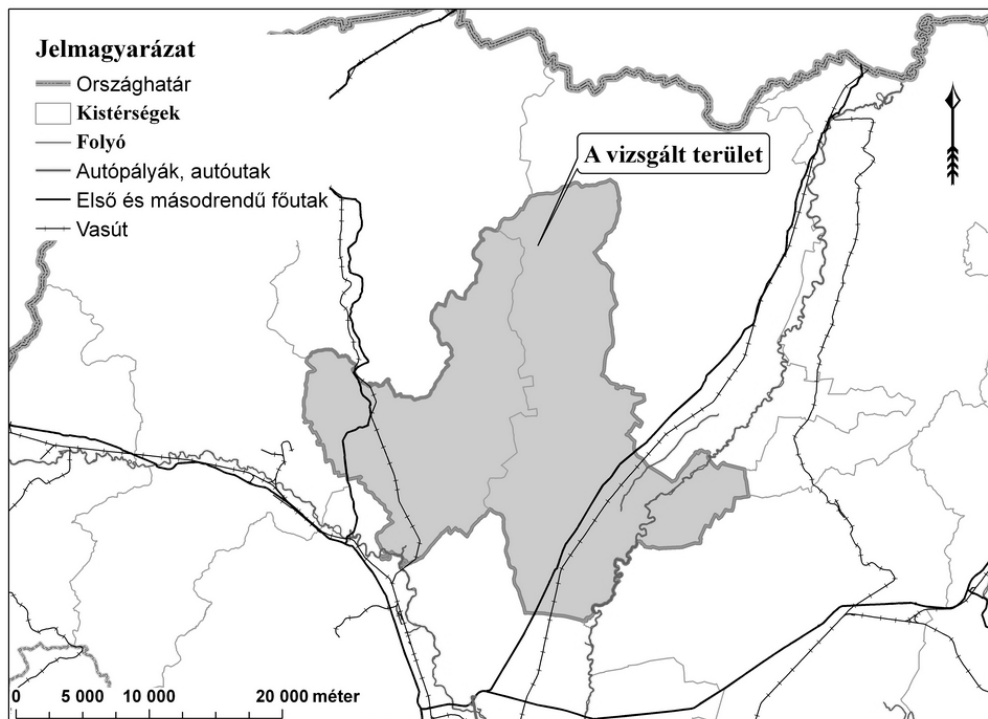

1. térkép: A szikszói kistérség elhelyezkedése

Közlekedés-földrajzi helyzet

A terület településhálózatának rajzolata a vízrajzot követi, a Bódva és a Hernád folyó mentén találhatóak a legfontosabb közlekedési útvonalak. Innen indulnak a Cserehát déli részének belsejébe az alacsonyabb rendű mellékutak, amelyek a kisebb patakok völgyeiben futnak, elsősorban észak-déli irányban. Ennek köszönhetően, közlekedési szempontból a térség 35 települése közül mindössze háromnak a helyzete tekinthető jónak. Ezek közül kettő a Hernád, egy a Bódva völgyében található. A Hernád völgyében lévő két település Szikszó és Aszaló. A 3-as számú főútvonal és a 90-es számú (Kassa)-Hidasnémeti-Miskolc vasúti fővonal is keresztül halad a településeken. Ez utóbbin megállóhelyek, illetve Szikszón állomás és megállóhely is található. A Bódva völgyében mindössze Edelény helyzete tekinthető jónak, ugyanis rajta keresztül halad a 27-es számú főútvonal, valamint a Miskolc – Tornanádaska között futó 94-es számú vasútvonal. Az ország közlekedési hálózatába így csak három település tud közvetlenül mind vasúton, mind közúton bekapcsolódni a vizsgált területről, hiszen az említett főutakon és vasútvonalon kívül semmilyen más gyorsforgalmi, egy- vagy kétszámjegyű út nem érinti az itt található településeket (2. térkép). Ezen felül hátrány még az is, hogy a keleti részen lévő, Hernád-völgyben futó közlekedési folyosó is szinte csak tranzitforgalmat bonyolít le, ezzel nem segítve a környezete fejlődését, sőt elsősorban a folyamatos kamionforgalom jelentős környezeti terhet ró a 3-as főút által érintett településekre. A Bódva völgyre, pedig gyér forgalom jellemző, itt mindössze a helyiek használják a 27-es számú főutat, tranzit jellege ennek a közlekedési folyosónak nem jelentős.

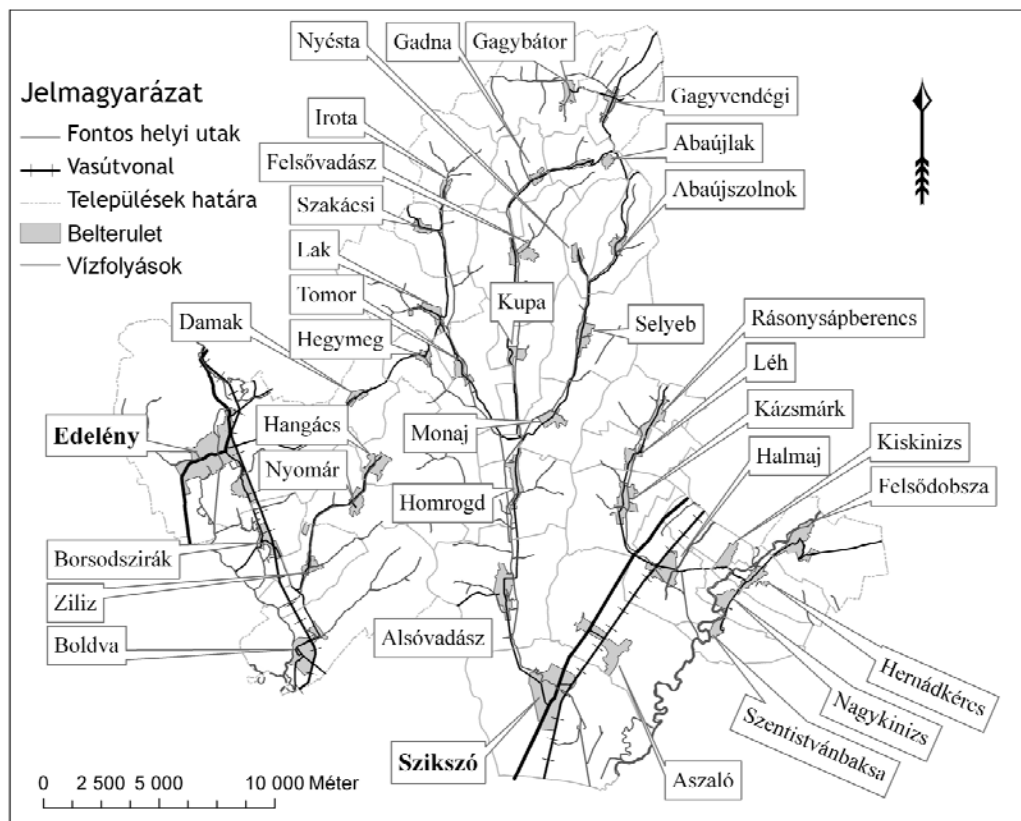

2. térkép: Közlekedési szempontból is a periférián van a vizsgált terület

A vizsgált terület jelenlegi közlekedése

A vizsgált térséget alkotó 35 településből mindössze kettő város. A terület két szélén elhelyezkedő, központi funkciókat is ellátó települések: Szikszó és Edelény (3. térkép). A térségben három zsákfalvú található, a Hernád menti Szentistvánbaksa, valamint a Cserehátban Nyésta és Gagybátor (3. térkép). Ám ezek is közvetlenül megközelíthetők a kistérségi központokból (Szikszó, Edelény). Mindössze négy olyan település van (Irota, Szakácsi, Lak, Hegymeg) amely a megyeszékhelyről, Miskolcra közvetlenül autóbusszal nem érhető el. A hatályos Volán menetrend szerint (www.menetrendek.hu) a térség zsákfalvai is átszállás nélkül elérhetőek.

Minél mélyebbre hatolunk azonban a Cserehát dombjai közé annál keskenyebb, rosszabb minőségű az úthálózat és ezzel együtt romlik a települések elérhetősége is. Itt találhatóak azok a korábban már jelzett települések, amelyek Miskolcra, a megyeszékhelyre közvetlenül nem érhetőek el.

3. térkép: A vizsgált térség települései, út- és vasúthálózata

A tömegközlekedés másik fontos résztvevője a vasút, amelynek mindössze hat településen van összesen kilenc megállóhelye vagy állomása (1.-2. táblázat). Ezek közül a legjelentősebb Szikszó, ahol nem csak a személyvonatok állnak meg (1. táblázat), hanem a napi két pár Inter City is, amelyek közül az egyik Kassa – Pécs a másik Kassa – Budapest között közlekedik.

1. táblázat: A megállóhelyeket érintő vonatok száma a Miskolc-Hidasnémeti vasútvonalon (MÁV menetrend alapján)

	Inter City		Személyvonat	
	Miskolc felé	Kassa felé	Miskolc (Füzesabony felé)	Hidasnémeti felé
Szikszó	2	2	16	15
Szikszó- Vásártér	0	0	15	14
Aszaló	0	0	16	15
Halmaj	0	0	16	15

2. táblázat: A megállóhelyeket érintő vonatok száma a Miskolc-Tornanádaska vasútvonalon (MÁV menetrend alapján)

	Személyvonat	
	Miskolc felé	Tornanádaska felé
Alsóboldva	9	9
Boldva	9	9
Borsodszirák	9	9
Edelény alsó	9	9
Edelény	9	9

Jól látható az első és második táblázatból, hogy a térség vasúttal érintett részeiről legalább két óránként, el lehet jutni az adott vasútvonal valamely végpontja felé. A vizsgált terület nagyobbik része - összesen 29 település - azonban nem rendelkezik vasúti megállóhellyel, ezek közül pedig 24, a Cserehát dombvidékének déli részén található, kedvezőtlen közlekedéscsoporthoz tartozó viszonyok között.

Az észak-déli irányú – a megyeközpont felé futó – közlekedés relatív jó kiűlttségével szemben a kelet nyugati átjárhatóság szinte teljesen hiányzik. A térség két városa között közvetlen tömegközlekedési összeköttetés nincs. Ez egyben azt is jelenti, hogy a szikszói kistérséghez tartozó falvakból csak Szikszó, míg az Edelényihez tartozókból, csak Edelény érhető el közvetlenül (4. térkép). Egyetlen település van, amely kivételt képez, ez pedig Tomor (4. térkép), amely Szikszóról naponta kétszer közvetlenül megközelíthető, de a maradék 23 település közlekedése teljesen elszigetelten, a kistérség határát át nem lépő autóbuszjáratokkal kapcsolódik a megye közlekedéséhez.

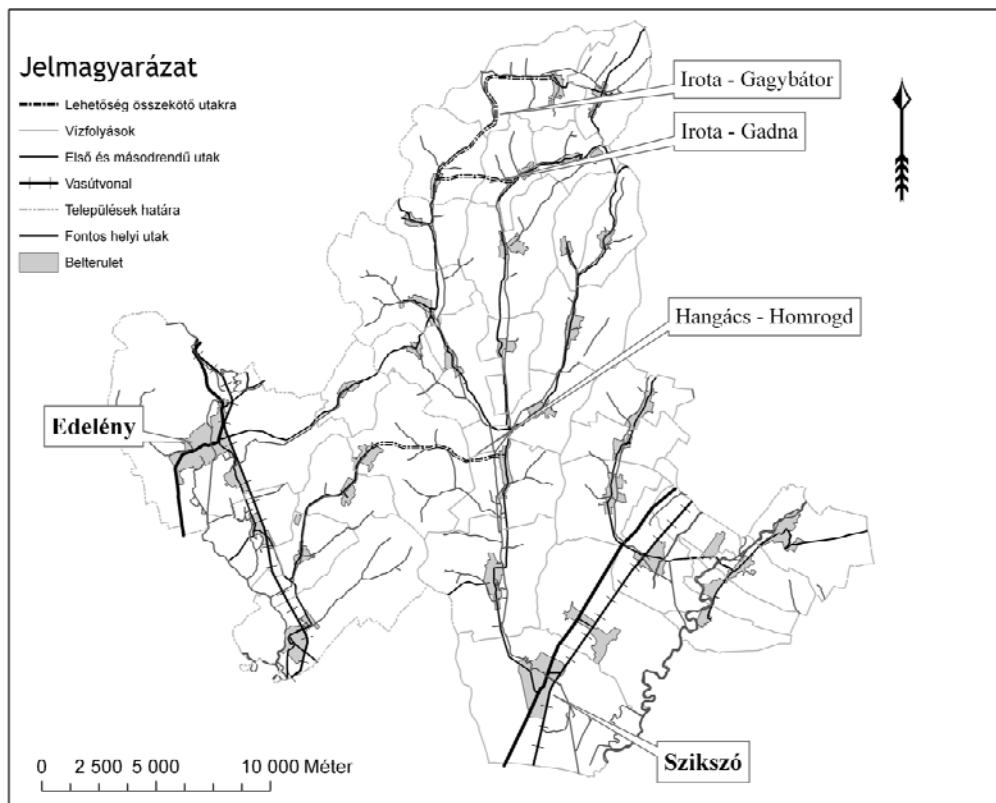
Ez azt eredményezi, hogy az egymással szomszédos települések, mint például Irota és Gadna, vagy Lak és Felsővadász, csak mintegy három órás buszozás után érhetőek el tömegközlekedéssel. Ennek hátránya, hogy a komolyabb gazdasági teljesítményre csakis integrációban képes aprófalvak nem tudnak élő kapcsolatot kialakítani a szomszédos falvakkal. A vízvázlatok, amelyek itt a kistérség határait is alkotják egyúttal, mintegy falként húzódnak a Cserehát falvai között. A gazdaságilag és társadalmilag is periférián lévő terület számára fontos lenne, hogy minél többféle módon kapcsolódhassanak be a megye közlekedéséhez, ezen keresztül a térségi gazdasági hálózatokba. Ehhez olyan megoldásokra lenne szükség, amelyek alkalmazkodva a természetföldrajzi adottságokhoz, a fő közlekedési utakat kiegészítve fűznék fel a térség településeit.

Lehetőségek a Cserehát déli részén a közlekedés javítására

Az elsődleges feladat a mindkét folyó völgyében a meglévő vasútvonalakon a vonatok legalább egy órás ütemben közlekedésének – az ún. ütemes közlekedés – biztosítása. Edelényig és Szikszóig pedig fél óránként is járhatnának, elővárosi jelleggel, ahogyan ez Budapest esetében meg is valósul több vasútvonalon. Ezzel lehetővé válna, hogy a csereháti lankák közé közlekedő autóbuszok ne a Miskolc szívében lévő Búza térről, hanem a vizsgált terület két szélén elhelyezkedő városokból, Szikszóról és Edelényből induljanak, minden vonattól.

Az alapvető infrastrukturális ellátottság, tehát az utak megvannak, csupán a busz közlekedést kell úgy összehangolni, hogy az megfelelően ki tudja szolgálni a térség településeit. A közlekedés jó összehangolása esetén minden település óránként elérhetővé válhat nem csupán a nagyobb városokból, hanem a szomszédos falvakból is. Ez a belső kereskedelem erősödését, a helyi termékek piacának kiszélesedését is eredményezheti. A megfelelő forgalom szervezéssel például az Irota és Miskolc közötti távolság a jelenlegi 2 órás út helyett mintegy 1 óra 20 percre rövidülne és közvetlenül elérhetővé válhatna Edelény mellett a terület másik városa Szikszó is.

Ehhez azonban mindenképpen szükség van a 4. térképen látható útvonalak minőségének javítására, illetve a jelzett útvonalakon – köztük Edelény és Szikszó között is - autóbuszok közlekedtetésére. A két végállomásról a Miskolcra érkező, illetve az oda tartó vonatokkal lehetne tovább utazni. Ezt az alább látható „vonalhálózattal” könnyedén el lehet érni.

4. térkép: Egy lehetőség a jövőbeni közösségi közlekedés javítására

Mindezekkel együtt azonban szükség van helyi megoldásokra is. Ilyenek a falugondnoki szolgálat, amely jelentősen megkönnyíti az itt élők életét, illetve vonzóvá is teheti a települést. Ez segítség azoknak, az elsősorban idős embereknek, akik már nem tudják kihasználni a tömegközlekedést. Tovább lépés lehet a több falu összefogásával működtetett, a hatékonyság érdekében összehangolt személy szállítási szolgáltatás. Ez működhet pl. iránytaxi vállalkozásként vagy az önkormányzatok által koordinált szolgáltatásként. A koordináció legegyszerűbb módja, ha a hét minden napján más és más falu látja el a távolabbi célpontok felé irányuló szállítási szolgáltatást, megosztva ezzel a terheket és az utaztatással járó költségeket.

Összegzés

A vizsgált terület a csereháti dombvidék déli része, amely magában foglalja a szikszói kistérség egészét, illetve az edelényi kistérség délkeleti részét. Közlekedés-földrajzi szempontból elmondható, hogy a térségben a vasúti közlekedés nem jelentős, csupán néhány település kapcsolódik be a vasúthálózatba, azonban a két város, Edelény és Szikszó rendelkezik vasútállomással. Ezt kihasználva a térség középső területe is jobb ellátottságot kaphatna a jelenleginél. Ennek elérése érdekében azonban a buszközlekedést a vasúthoz igazítva kellene működtetni, amelyek eredményeképpen rövidülő menetidők jönnének létre és a terület kelet-nyugat irányban is átjárhatóvá válna, nem lennének közlekedési szempontból zsákfalvak a vizsgált térségben.

Mindez azonban egy elővárosi közlekedési rendszert feltételez, ami szorosabban kapcsolja Miskolchoz Szikszót és Edelényt, valamint egy ehhez kapcsolódó Szikszó-Edelény autóbusz viszonylatot, amely észak-déli irányba felfűzve a falvakat, legalább két helyen kelet-nyugati irányban keresztezi a kistérségek határát, ezáltal közelebb hozva egymáshoz a földrajzilag egyébként egységes térség keleti és nyugati szegélyét.

Kispataki Csaba

A szikszói kistérség értékleltára

A Leghátrányosabb Helyzetű Kistérségek program keretein belül a kutatás megpróbált választ adni arra a kérdésre, hogy melyek lehetnek az egyébként elmaradottnak minősülő, de éppen elmaradottsága miatt számos természeti és kulturális értéket megőrző kistérség kitörési, felzárkózási lehetőségei. Ezek mentén lehet érdemes a jövőben kijelölni Szikszó és környékének fejlesztési irányvonalait.

Az értékleltár készítésének szempontjai

Az értékleltár összeállításához – előzetes felmérésünk tapasztalataiból kiindulva - az alábbi értékek meglétét vizsgáltuk a településeken:

VÁLLALKOZÁSOK

1. vállalatok száma / 20 főnél többet foglalkoztató vállalkozás
2. 50%-nál több mezőgazdasági gazdálkodó
3. ipari park
4. szociális földprogram

GAZDASÁGI TEVÉKENYSÉGEK

1. Turizmus
  1. turisztikai attrakció (látnivaló, nagyrendezvény)
  2. szállás
  3. vendéglátás
  4. lovagoltatás
  5. üdülőfalu
2. Helyi termék
  1. kézműves
  2. bor
  3. pálinka
  4. méz
  5. gyümölcsstermesztés
  6. sajt készítés
  7. lekvár főzés
  8. aszalás
  9. olajútés
3. agrobiznisz (versenyképes agrár vállalkozás)
  1. állattartás
  2. növénytermesztés
  3. gyümölcsös
  4. erdőgazdálkodás
4. Ipari üzem
5. Speciális szolgáltatás
  1. bentlakásos szociális intézmény

INFRASTRUKTÚRA

1. lakhatás, közművek
  1. újonnan épült lakóházak száma (db)
  2. alternatív energia
  3. alternatív szennyvíztisztítás

2. humán közszolgáltatások
  1. iskola
  2. házi orvos székhelye
  3. könyvtár
3. kommunikációs infrastruktúra
  1. posta
  2. wifi
  3. teleház

KÖZÖSSÉG

1. faluszépítő egyesület
2. aktív civil szervezet
3. polgárőrség
4. példakép

A felmérés eredményei

Az eddig feltárt eredményeket az alábbi táblázatban foglaltuk össze. (A felmérés még nem befejezett, adatbázisunkat folyamatosan bővítjük.)

1. táblázat: A szikszói kistérség értékleltára

TELEPÜLÉS	VÁLLALKOZÁS				GAZDASÁGI TEVÉKENYSÉG					INFRA-STRUKTÚRA			KÖZÖSSÉG			
	1	2	3	4	1	2	3	4	5	1	2	3	1	2	3	4
Szikszó	325/6		X		123	245		x	x	27	123	12		X	X	X
Abaújlak	4/0			X	25					1		23				
Abaújszolnok	0			X	3					0		2				
Alsóvadász	39/1				3	45				3	12	123				
Aszaló	46/0				23	2	1			7	1	1		X		X
Felsődobosza	20/0				3					3	1	12				
Felsővadász	11/1			X	1	45				3	12		X			X
Gadna	1/0									0						
Gagybátor	2/0				13	4				2						X
Gagyvendégi	5/1				13	3				1				x		
Halmaj	47/2			X	13	4	1	x		12	123	123		X		X
Hernádkércs	17/1			X	13	35	1			0	2					
Homrogd	16/0			X	123	145	1			4	13	123	x	X		X
Kázsmárk	12/0				123					12	1	12				
Kiskinizs	6/1				3					6		2				
Kupa	2/0			X	1					1						
Léh	8/1			X	13	5	12			1	12	12		X		X
Monaj	5/0				3					1						
Nagykinizs	6/0				3	5				2		2				
Nyesta	1/0									0		2				
Rásonysápberencs	8/0			X	13					1	1	2				
Selyeb	6/0				3	5				4	1	2				
Szentistvánbaksa	6/0				34	5				1		2		x	X	

Magyarázat: Az első oszlopban az egyes településeken működő vállalatok száma, azt követően pedig ezek közül a 20 főnél többet foglalkoztató vállalatok száma szerepel. Az X jel az egyes oszlopokban az adott tevékenység meglétét jelöli, az üres rész pedig annak hiányára utal. Azon oszlopok amelyekben számok szerepelnek, a fentebb felsorolt tevékenységek közül a résztvékenységek meglétét jelölik (az adott számmal jelölt tevékenység megtalálható a településen). Egy adott cella kihagyása a tevékenység (vagy az információ) hiányát jelöli.

Következtetések

Vállalkozások

A KSH adatai szerint 2008 végén 593 vállalkozás működött a kistérségben, ezeknek több mint 50%-a szikszói cég. Az 593 vállalat többsége mikro- vagy egyéni vállalkozás, a 20 főnél többet foglalkoztató cégek száma mindösszesen 14, közülük kettő mondhatja magát 50 főnél is többet foglalkoztatónak.

Az ipari termelés mértéke elhanyagolható, egyedül a SZATEV Zrt. folytat ipari tevékenységet Szikszó határában. Főként kisebb építőipari vállalatok játszanak szerepet a foglalkoztatásban, segédmunkásokat alkalmazva. A térség vonzereje a befektetők számára kicsi, lenne ugyan munkaerő, de ennek többsége szakképzetlen, gyenge minőségű, és az infrastrukturális adottságok sem vonzóak. Biztató kivétel a Hell Magyarország Kft., mely Szikszón nyitotta meg új palackozó üzemét, számos helybélinek lehetőséget teremtve ezzel a munkavállalásra.

A mezőgazdasági vállalatok közül ki kell emelnünk kettőt, a léhi székhelyű Abaúj Charolai mezőgazdasági Rt.-t, - amely főként gabona- és takarmánynövények termesztésével foglalkozik, valamint a Charolais-szarvasmarha elsőszámú hazai tenyésztője, - illetve a HAGISZ Mezőgazdasági Rt.-t. Ez a két cég képezi a kistérség nagyüzemi mezőgazdasági szektorát, több faluban is van telephelyük. Termékeiket elsősorban külső piacokon értékesítik, tehát a helybéli gazdáknak nem feltétlen versenytársaik, mivel a kisebb helyi gazdák inkább a közelebbi piacokra, regionális felvásárlók számára termelnek. Produktumukat vagy közvetlenül juttatják el a fogyasztókhöz, vagy eladják a nagyobb üzletláncoknak, gyakorta áron alul, amiből az következik, hogy nem képesek fejleszteni saját gazdaságukat, de még szinten tartani sem. Célszerű lehetne ezért, hogy a termelők összefogjanak, és egy tömbbe tömörülve próbálják meg értékesíteni áruikat, a termelésben a minőségre helyezve a hangsúlyt.

A szociális földprogram keretében több település is pályázott támogatások elnyerésére, és mint látható, eddig 9 településen nyílt lehetőség arra, hogy a szociálisan hátrányos helyzetű családoknak megélhetést biztosítsanak a mezőgazdasági termelésbe történő bevonásuk segítségével, munkalehetőséghez, termőföldhöz juttatva őket, a megfelelő képzésüket is beleértve. Az családok önellátása mellett a kázmárki modell mutat a szociális gazdaság irányába. A többi esetben is lehetséges a szociális szövetkezet, vagy más közösségi vállalkozás irányába való elmozdulás. Ezzel a foglalkoztatási kapacitások és a helyi ellátás egyaránt javítható.

Gazdasági tevékenységek

Turizmus

A térség adottságai révén kedvelt turisztikai célponttá válhatna. A térség településeinek felében található valamilyen turisztikai kínálati elem. Ezek leginkább középkori családi kúriák, kastélyok, illetve majdnem minden faluban a templomok – kulturális örökségünk megőrzött, de többnyire nem látogatható, ill. nem attrakció jellegű elemei. Így a gazdag örökség ellenére is a kínálat szegényes. A falvaknak csak kis része rendelkezik valamilyen különleges, egyedi turisztikai látnivalóval, programmal. A túrázókon és vadászokon kívül igen kevesen látogatják a kistérség településeit.

A turizmus központjaiként a vizsgált térségben három település azonosítható be: Az agroturizmus részeként, a zempléni kínálatot színesíti a kulturális és borturizmus Szikszón. Szanticska és a közeli Irota a két kiemelendő példa az üdülőfaluk tekintetében, mindkét település idilli környezetben, a nagyvárosok zajától elzárta (ugyanakkor nem elérhetetlen távolságban) várja a pihenni vágyókat. Az üdülőházak mellett 80-100 fő fogadására alkalmas kereskedelmi turisztikai szolgáltatások is működnek ezekben a falvakban.

A turisztikai termékskálát három termék csíráinak megléte jellemzi. A falusi- és agroturizmus adottságai is beszűkültek, a hagyományos gazdálkodás eltűnt, vagy már csak nyomokban van jelen a csereháti falvakban is. Pedig a helyben megtermelt zöldséget, gyümölcsöt, mézet valamint a kézműves tevékenységek felvevő piacaként számos helyi lakosnak tudna többletjövedelmet biztosítani. A Cserehát kedvelt célpont a túrázók számára, ám gondot jelent a gyalogos és kerékpáros túraútvonalak gondozása, térképek ill. túravezetők biztosítása. A szintén jó adottságokkal rendelkező lovas turizmus még nem alakult ki. A kulturális, vallási értékek megőrzésében pedig a közeljövőben beinduló História-völgy projekt nyújthat hathatós támogatást.

Helyi termékek előállításának és értékesítése

Jelenleg a települések fele érintett valamilyen beazonosítható, piacra kerülő helyi termék előállításában.

A mezőgazdálkodás még mindig nagyobb súlya és hagyományai miatt majd minden falu környékén termelnek a földeken különféle haszonnövényeket, emellett pedig a Cserehát napsütötte domboldalai ideálisak a gyümölcsstermesztésre is. Többek között almát, szőlőt, kajszibarackot és feketeszedret is szüretelnek a földeken. A dombok a legeltető állattartáshoz is ideálisak. Ennek ellenére a rendszerváltás óta mindenféle mezőgazdasági termelés visszaesett. Ennek legfőbb oka a versenyképtelenség és a piacrajutás egyéb nehézségei, a felvásárlás hiánya. A helyi ipar hiányából fakadóan kevésbé szennyezett levegőn előtérbe kerülhetne a manapság egyre keresettebb bio élelmiszerek termelése és feldolgozása, valamint értékesítése a helyi és esetleg a távolabbi piacokon.

A helyben megtermelt élelmiszerek feldolgozatlanul hagyják el a térséget. Kivételt képez azonban pl. a Damak melletti Sáppusztán beindított pálinkafőző üzem, ahol a helyben megtermelt gyümölcsökből állítják elő a szeszesitalt. Aszalón igényes borászat kezdte meg működését. A gyümölcsök és gabonafélék mellett a méz, az abaúji tejtermékek, valamint az erdei termények (csipke, gomba, kökény), az olajtők, és a bodza jelentik a helyi – a jelenleginél magasabb fokon feldolgozható - mezőgazdasági specialitásokat. Nagyobb mennyiséget előállító méhészek több faluban is termelnek, de helyben legálisan mézet vásárolni csak nehézségek árán lehet.

A kézműipar Homrogon, Szanticskán és a közeli Irotán képviselteti magát. A kézműves foglalkozások közül a fazekasság, szövés, kovácsolás, illetve az asztalosmesterség EU-s pályázatok keretei között honosodtak. Jellegükből adódóan nagyobb piacokat nem képesek ellátni, inkább csak helyi megrendeléseket teljesítenek és a turisztikai bemutatókat tartanak. A jelenlegi volumen mellett a tevékenységek alig jövedelmezők. A termékek népszerűsítése egyfelől megoldható lenne úgy, hogy a gazdákkal összefogva, azok termékeit (pl. lekvárt, mézet) a fazekas által elkészített kerámiaedényekben árusítanák, sokkal esztétikusabb, vevősalogatóbb lehetne az így piacra dobott termék. Az oktatással lehetne esetleg összekötni még a kézművességet, mégpedig úgy, hogy a környékbeli iskolák tanulói számára szervezett keretek között válna elérhetővé a mesterségek elsajátítása, akár kötelező iskolai órák révén is.

Infrastrukturális adottságok

A kistérség műszaki infrastruktúrája – ellentétben a gazdasági és társadalmi helyzettel – az elmúlt húsz évben érezhetően javult. Bár az újonnan épített lakások számát megvizsgálva azt tapasztaltuk, hogy az elmúlt 3 év során meglehetősen kevés új lakóház épült a kistérség településein. Kiemelendő e téren Halmaj, Kázmárk, Aszaló, Kiskinizs és Szikszó. Úgy tűnik az adatok alapján, hogy ezek a községek bírnak a legnagyobb vonzerővel a betelepülők számára, bár valószínűbb, hogy inkább csak kistérségen belül történő áttelepülésről beszélhetünk egyik faluból a másikba. Hosszabb távon inkább a lakónépesség csökkenése figyelhető meg a

területen. A közművek mára – a csatornázást kivéve – a kistérség nagyobb részén kiépültek. A vezetékes gázellátásból a Belső-Cserehát néhány települése azonban kimaradt.

Az alternatív infrastrukturális megoldások – az aprófalvak dominanciája ellenére – nem jellemzők. Szinte egyetlen példa a Homrodon elindult energia-program, melynek keretében a középületeket saját hőenergiával kívánják ellátni.

A humán infrastruktúra területén mindenképpen fejlesztésre szorul a kistérség, az alapfokú oktatás mindössze a települések felében, a háziorvosi szolgálat pedig csak negyedében érhető el. Egyetlen kórház van a kistérségben, mégpedig Szikszón, és ott is gyakorta zsúfoltak a kórtermek, és komolyabb orvosi beavatkozásokat sem lehet elvégezni. Szikszón ki kell még emelnünk a térség egyetlen bentlakásos szociális intézményét, a Bethánia Szeretetotthont, amelyen idős, önellátásra képtelen emberek lelhetnek új otthonra.

A kommunikációs infrastruktúra terén folyamatos fejlesztések mutatkoztak az elmúlt években. Az úgynevezett Wifi-falu program keretében több falu mélyszegénységben élő családjaihoz jutott el kedvezményesen az internetes elérhetőség, a program esetleges folytatásával akár a kistérség minden települését be lehetne vonni a kezdeményezésbe. Kérdéses ugyanakkor, hogy mekkora támogatás áll ehhez rendelkezésre, és érdemes lenne megvizsgálni azt is, hogy mennyire van kihasználva a többi faluban a szolgáltatás.

Néhány helyen található teleház, és egyben e-Magyarország pont, elérhetővé téve a lakosság többségének a szélessávú internethez való hozzáférést. Többnyire a könyvtárban, közösségi házakban vannak kialakítva ezek az elérési pontok. Ebbe a programba is érdemes lenne minél szélesebb körben bevonni a településeket, hiszen az információval való ellátottság, a globalizált világba történő bekapcsolódás a 21. században kulcsfontosságú.

Közösségek

A helyi társadalmakra az előregedés, a falvak egy jelentős részében a roma népesség nagy aránya és e két tényező, ill. az aktív keresők hiánya miatt a folyamatos szegényedés jellemző. Ilyen viszonyok miatt a közösségi aktivitás – a tradicionális falusi hagyományok ellenére – nem számottevő. Civil szervezetek is csak kisebb számban, főként az intézményekhez (iskola, önkormányzat, szociális segítő) kapcsolódva léteznek.

Összességében a kistérségen belül a térség városa, Szikszó mellett Halmaj, Aszaló, Homrogd, Léh, valamint Alsóvadász, Felsővadász, Rásonysápberencs és Szentistvánbaksa települések bizonyulnak az értékekben leginkább gazdag, relatíve magas fejlődési potenciállal rendelkező településeknek. Ez azonban csak az értékek sokszínűségét és nem azok erősségét jelzi. A fejlődési potenciál további tényezőinek feltárása is a következő időszak kutatási feladatát képezi.

Kitekintő

G.Fekete Éva: Kistérségek – nagy remények? A társadalmi önépítés megújuló formáiról

Szerk: Cseke Péter, Komp-Press Korunk Kiadó Kolozsvár 2009. 317p.

Údító olvasmányt vehet kezébe a kistérségek, lokális ügyek iránt érdeklődő Olvasó. Különösen a magyarországi kistérségi szerveződések eddigi fejlődéstörténetének ismeretében esik jól elmélyülni a romániai, többségében erdélyi kollegák őszinte, nyitott, további lehetséges utakat kereső írásaiban. Úgy 15 évvel ezelőtt itthon is hasonló kérdésekre kerestük a válaszokat. Akkori vitáinkat az élet, vagy inkább a központi kormányzat eldöntötte és mára a hazai kistérségi szerveződések világa teljesen beszűkült és beszürkült és mindamellett párhuzamosságokkal gyengített.

Már a bevezető írás is jelzi, hogy nem tudományos elemzések sorakoznak egymás után a kötetben, hanem a szó legnemesebb értelmében vett értelmiségi merengések. Itt rögtön meg is kell, hogy álljunk egy szóra. A jószerivel csak Közép-Európára jellemző, a közügyek magánüggé tételében és néha a fordítottjában is a tanult emberekre erős felelősséget ruházó küldetés a nyugati demokráciákban ebben a formában nem jelenik meg. (Szalai 2000) Közép-európai gyökereink a csak frissen megtapasztalt globalizáció vadhajtásai elleni védekezés és a részvételi demokrácia kiteljesülésével ismét szárba szökkenhetnek és a nyugati mintáktól eltérő megoldásokhoz vezethetnek. A kötet meghatározó írásainak hangvétele, stílusa ezt a felelős, másokat felrázni és „tanítani” szándékozó magatartást tükrözi.

Bodó Barna bevezető írása is keletközép-európai értelmiségiként mozgósítani kíván, a közügyekben személyes felelősség vállalására buzdít. Erre alkalmas térbeli keretnek pedig a településnél nagyobb, de még mindig lokális kistérséget tartja. A kistérség egzakt definiálását kerülve számos szempontot, értéket, érzést ad hozzá a fogalom értelmezéséhez. A lokalitást nem annyira magyarázni, mint inkább megéreztetni, érzékeltetni kívánja.

A kötet további tanulmányai a kistérségeket egyrészt a közpolitikák, másrészt a vidékpolitika szempontjából elemzik. A témakörhöz kapcsolódó diskurzusok letisztulását segíteni szándékozó tanulmánykötet írásait a szerkesztők öt fejezetbe csoportosították. A szerkezetet a könyv megszületéséhez vezető, az Európai Unió által támogatott projekt szerkezete is determinálhatta. Az elméleti jellegű fejezeteket a műhelyek fő megállapításait összegző írások és térségi esettanulmányok követik. A szerkesztői logika azonban megbicsaklani látszik a szövetkezetekhez kapcsolódó írások két fejezetre bontásában. Az első fejezet két írása a szociális szövetkezetek európai és erdélyi előzményeit, mint a társadalmi önépítés múltbeli gyökereit (Somai József) és - mintegy kitekintésként - az EU közpolitikájának átalakulását, ezen belül a civil szervezetek szerepének felerősödését (Jenei György) tárgyalja. Ez a gondolatkör (szövetkezetek és közigazgatás) a kötet ötödik fejezetében – ugyanezen szerzők elemzéseiben visszatér.

A vidékfejlesztés ma aktuálisnak tartott minden témája megjelenik valamilyen formában a már említett I. és V., valamint a II. fejezetben.

A vidék fogalmának és értékelésének újragondolásához Kolumbán Gábor sorakoztatja fel – érzelmeiktől sem mentes - érveit. Ő is azt – az egyre többek által (így e sorok szerzője által is) képviselt nézetet vallja, hogy a modernizációs fejlődés káros hatásaiból kinőtt ökológiai, társadalmi és morális problémák megoldásának keresése a vidéki térségeket az eddigittől eltérő színben tünteti fel. (G.Fekete 2009)

A válságból (nem csupán a legújabb gazdasági válságból) való kilábalás során a vidék új esélyekhez jut. Ez az esély pedig nem a vidék várososá válása, hanem a természet-közelségből eredő sajátosságok bázisán a vidék városoktól való különbözőségének megőrzése, a természet-közelségből adódó lehetőségek kiaknázásán alapuló életképesség elérése. Bár a tanulmány gondolatmenete még nem eléggé letisztult, inkább publicisztikai, mint tudományos írás, a szerző elkötelezettsége, a felvillanó gondolatok gazdagsága a témában kevésbé elmélyült olvasót felrázhatja, a téma továbbgondolására ösztönözheti és újabb hívekkel gyarapíthatja a területi fejlődésről „másként gondolkodók” népesedő taborát.

A globális ökológiai fenntarthatóság mellett a tágan értelmezett, a természeti erőforrások birtoklásával és hasznosításával közvetlenül is összefüggő kulturális értékörzés áll Már István írásának középpontjában. Gondolatait négy pontba csoportosítja. Megjelenik e pontok között a földhöz, a munkához való viszony, a külső gazdasági és politikai folyamatoknak való kiszolgáltatottság, a „vidékidegen” jelenségek térhódítása és az ez elleni védekezés, valamint a romániai helyzettől idegen EU politika. A szerző a piacorientált termelés erősítése helyett az önellátás erősítésében látja a vidéki problémák orvoslásának és a vidéken élők és közösségeik kezében lévő természeti és kulturális, az „élet fennmaradásában nélkülözhetetlen” erőforrások megőrzésének lehetőségét. A cikk – érzelmeiktől sem mentes - megállapításai vitára, az önellátás 21. századi értelmezésének átgondolására sarkallnak. A szerző által meg, ill. visszaálmódott paraszti önellátás vélhetően ma már nem járható út. A regionális léptékű, piacgazdasági keretek közötti magasabb önellátási szintre való törekvés és a helyi adottságokra épülő termékek klaszteresedésének azonban sokkal nagyobb teret kellene kapniuk a területi és azzal összhangban álló vidékfejlesztési stratégiai gondolkodásban.

A kistérségi szerveződések romániai hivatalos értékeléséről, közigazgatásba való beilleszthetőségéről ad képet a Horváth Annával, a bukaresti Fejlesztési, Középítkezési és Lakásügyi Minisztérium államtitkárával készített interjú. A kistérségi szervezetek alacsonyabb intézményesültségi foka – a magyarországi tapasztalatok alapján – inkább előny, mint hátrány. Az alulról szerveződés, az önkéntesség megőrzése kisebb pénzügyi biztonságot, de nagyobb szabadságot is eredményez. Mint az interjúból kiderül a romániai kormányzat nem is tervezi a kistérségi társulások közigazgatási egységgé alakítását, azonban törekszik szerepük meghatározására és egy hatékonyabb támogatáspolitikába való beépítésükre.

A vidékfejlesztés európai elveinek és programjainak, részletesen a helyi kezdeményezéseken alapuló, kistérségi keretek között megvalósuló LEADER Program Csáki Rozália és Pakot Mónika általi bemutatása leginkább ismeretterjesztő hatással bír. A bemutatás erőssége, hogy a szokásos évszámok – jogszabályok – szabályok logika helyett a KAP változása mögötti okokra hívja fel a figyelmet és példás tömörség mellett törekszik a folyamatszerűség érzékeltetésére.

A vidékfejlesztés innovációi közül a falugondnoki intézmény (Bodó Barna), a katolikus egyház szociális gondoskodásban való megjelenése (Bodó Márta), az unitárius egyház által segített közösségfejlesztés (Csáki Rozália) és a falusi turizmus erdélyi felfutása (Horváth Alpár) jelenik meg a kötetben. Ezek sajátossága, hogy mindegyik mögött külföldi ösztönzés, segítség áll. A falugondnokság ötlete és az adaptációhoz nyújtott szakmai segítség Magyarországról származik. A katolikus Caritas német és osztrák hatásra honosodott meg Székelyföldön. Az erdélyi unitárius közösségeket amerikai társaik, illetve az amerikai unitárius univerzalista egyház mellett működő Project Harvest Hope Alapítvány támogatta. Az erdélyi falusi turizmus felfutása pedig a Magyarországról érkező „etnikai turisztikai keresletnek” köszönhető.

A vidékfejlesztés eddigi tapasztalatai, az erdélyi sajátosságok rajzolódnak ki a Műhelyek fejezet első tanulmányából. A vidékfejlesztésben, a külső innovációk (a csíkszeredai KAM és Sapiaentia-EMTE keretei között megvalósult) bevitelében és adaptálásában úttörőnek számító Bíró A. Zoltán tárgyilagos, és – már megint ez a szó – felelősségteljes írása az eddigi történekek

(eredmények?) összefoglalása mellett a továbblépésre is ad javaslatot. A javaslat egyik része a már saját egyetemi keretek között kiképzett szakértők közötti hálózatosodásra, a projekt-elit tudatos formálására vonatkozik, a másik pedig a helyi stratégiakészítéshez kapcsolandó tudástranszfer erősítését célozza.

A helyi fejlesztést kutatásokkal és ismeretátadással segítő erdélyi szervezetek közül a Partiumi Keresztény Egyetem szociológiai munkacsoportja (Flóra Gábor – Székedi Levente) és a Romániai Magyar Közgazdász Társaság által kiadott Közgazdász Fórum (Somai József) tevékenységével ismerkedhetünk meg. A mellékletből az érdeklődők teljes áttekintést kapnak a 2000 óta az RMKT kiadványaiban megjelent vidékfejlesztési és a szövetkezetekkel kapcsolatos írásokról.

A kötet közel egyharmadát a közösségi fejlesztés esettanulmányai, szám szerint kilenc esettanulmány teszi ki. A kilenc tanulmány földrajzilag, témájában és megközelítési módjában, stílusában is változatos. A szociografikus kalotaszentkirályi (Farkasné Imreh Anna), nyárádmenti (Lokodi Imre) és érmelléki (Wilhelm Sándor) leírásoktól, valamint a nyárádmenti antropológiai mélyfűrástól (Gagyi József) a projektszemléletű pogány-havasi összefoglalón (Rodics Gergő) és a mezősegi szervezetfejlődési portrén (Kerekes Kinga) keresztül a Székelyudvarhelyről és környékéről írt publicisztikáig (Péter Árpád) és a gyergyói statisztikai elemzésig (Madaras Szilárd) terjed a műfaji és földrajzi spektrum. Kakuktktojásként a sorozatban helyet kapott a magyarországi Keszthely-Hévízi kistérség szétválásáról Cseke Péter által Vértés Árpáddal készített interjú. Az esettanulmányok többsége – a kötet más tanulmányaihoz hasonlóan – a szerzők szakmai felkészültsége mellett a társadalomformálási (értelmiségi) funkció személyes felvállalását, a helyi folyamatokba való közvetlen bekapcsolódást is tükrözik.

Összességében úgy látszik, fordult a kocka. Ha eddig az erdélyi kistérségi formációk és vidékfejlesztők – a kötetben is többször hivatkozott módon – tanultak a magyarországi kollegáktól, most a magyarországi helyi- és vidékfejlesztők meríthetnek hitet, bizakodást az erdélyiektől. A vidékfejlesztés alapkérdései, így a globalizáció és urbanizáció hatásai, a keletközép-európai sajátosságok, a szövetkezés, a társadalmi részvétel, az önellátás és a helyi termékek, a falusi turizmus és tágabban a vidék új funkciói, a térségi együttműködés intézményesülése és államhoz való viszonya mind-mind megannyi lezáratlan vitakérdés. A jelen kiadvány a kérdések feltevését pontosította és hasznos adalékokat szolgáltatott a válaszok megformálásához. Mindeközben újabb, a magyarországi „csendes belenyugvásból” kimozdító vitákra ösztönöz.

Felhasznált irodalom

G.Fekete É. (2009): *Poszt-modern értékek a rurális térben - egy kutatás margójára In: Változó Föld, változó társadalom, változó ismeretszerzés* (szerk: Pajtókné Tari Ilona-Tóth Antal) Eszterházy Károly Főiskola Eger 264- 270

Szalai E. (2000): *Ezredváltó dilemmák Magyarországon*. Új Mandátum Kiadó, Budapest

Angol nyelvű összefoglalók / Summaries

Ádám Kullmann – Frigyes Janza – Béla Herczeg: Attempt for pointed support in Small Regions (SR) of Most Serious Disadvantage (MSD) and first experiences in Northern Hungary

Peculiar attempt is performed in the SR of MSD aiming at - acc. to the authors - novel application of EU-supports taking the requirement of SR into account in higher degree than before. Authors, personally participating in control of MSD-program, survey the activity of regions of MSD in the previous developing programs and confirm the necessity of aspects coming across in distribution of development sources as well as of introduction of a new method of utilization. Furthermore they present the essence of distribution system based on SR-programing and the start of the program. As summing up an independent evaluation is cited „utilization of complex programs for area development beside regions of MSD are justified also in respect of all SR, since instead of competitions the development programs can be sustained more effectively.”

Tamás Lunk – Balázs Wächter: Planning experiences in SR of MSD

Authors - as team members participating in the program „Nobody is given up”-for assisting planning in the North-Hungarian region - summarize their own experiences in order to increase success and effectiveness of similar programs in the future. Objective indicates that authors agree with conception of planning based on source-distribution in SR. This method of source-distribution is studied with a view to practicability of most important projects for SR, to managing differences within SR, to complexity of planning, to effectiveness of co-operation of partners as well as to the success of cost-efficiency.

Emphasis is laid on one of the significant drawbacks of the method currently applied for managing the symptoms of backwardness whereas it results in incalculable measures of ad hoc type. Self-governments compete for projects and therefore in most of the cases the sources are frittered away. Proposal is offered to correct shortcomings of this system and thus to create the conditions of source-distribution based on integrated planning in SR.

Ottó Baráthi: Supplement to the evaluation of Nógrád County's economic-social trends after the transformation of the social regime

Economic decline of the County began in the 1980s, from the 1990s it was „only” continued due to the low production output of the manufacturing sector. According to the main statistical index-numbers Nógrád has lost its previous average position. Economic structure made a spontaneous move towards the service sector, while its product structure was not modernized up to the expected extent.

Transport infrastructure is not satisfactory, capability of attraction of capital and intention for entrepreneurship are of low level. Degree of supply of public utilities has improved, trade supply and education can be evaluated as good, tourism and catering show a good progress, the health

sector is underfinanced, cultural life is event-based. Living conditions have not improved, unemployment proves to be lasting.

Nógrád County will hardly get out of this situation unaided. Bridging the gap can be realised only in the long run even with governmental financial support to be spent more effectively than before, with modern methods of economic reconstruction and job creation (innovation, co-operation, clusters, etc.) and with the concentration of forces.

György Margitics: Experiences on SR of MSD in Northern Hungary – with view to regional agency

Connecting to the first two studies of present copy of the journal, the author as member of North-Hungarian Regional Development Agency - with a view to regional programs aiming at development of the whole region - follows the realized planning and commenced development projects. Data reported indicate new information compared to those presented in the first studies furthermore the success-criteria differ from those previously applied.

Author - partly influenced by his studies at the Miskolc University - evaluates the relevancy, feasibility of the programs and their projectlist, resp., the calls for tenders, the results achieved so far and the sustainability.

Katalin Lipták: Six figures – six statements – situation of labour-power market in SR of MSD of Northern Hungary

1. From among the Hungarian counties it is Borsod-Abaúj-Zemplén county where unemployment data of SR show by far the highest rate, while Nógrád county belongs to that of mediocre, Heves county to that of more favourable conditions.
2. Acc.to labour-power positions indicated by employment and unemployment indices of SR, the MSD areas do not produce any group characterized by homogeneous, unambiguously worst labour-power status.
3. On the other hand the SR MSD in Northern Hungarian Plain and Northern Hungary stay unambiguously in the most disadvantageous set.
4. While on country-wide scale the unemployment has been on decline since 1994, the North-Hungarian SR of MSD were left out of this process. The SR in Heves county move on a course different from the regional MSD-trends.
5. Within the North-Hungarian region the indices of employment are characteristically on decline excepting SR at Ózd, Sárospatak, Bányterenyé and Heves.
6. The low rate of employment and high rate of unemployment can be explained by the unfavourable human labour-source indicated by low HDI-values of SR.

Szerzőink

Baráthi Ottó, dr: nyugdíjas szakközgazdász, közgazdaságtudományi doktor, okl. környezeti menedzser, újság- és közíró

G.Fekete Éva, CSc: egyetemi docens; Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Világ- és Regionális Gazdaságtan Intézet

Herczeg Béla: szociológus, projektmenedzser, Nemzeti Fejlesztési Ügynökség

Janza Frigyes: közgazdász, területfejlesztési szakértő

Jéger Gábor: doktorandusz, Miskolci Egyetem, Műszaki Földtudományi Kar

Kispataki Csaba: egyetemi hallgató, Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar

Kullman Ádám: közgazdász, szaktanácsadó, Open Society Institute

Lipták Katalin: doktorandusz, Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Világ- és Regionális Gazdaságtan Intézet

Lunk Tamás: közgazdász, ügyvezető igazgató, Vital Pro Kft.

Margitics György: közgazdász, terület- és településfejlesztő menedzser, helyszíni ellenőrzési divízióvezető, Észak-Magyarországi Regionális Fejlesztési Ügynökség (NORDA)

Osgyáni Gábor: kulturális antropológus, projektmenedzser, Edelényi Kistérség Többcélú Társulása

Piskóti Zsuzsa: doktorandusz, Miskolci Egyetem, Műszaki Földtudományi Kar

Szép Tekla: doktorandusz, Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Világ- és Regionális Gazdaságtan Intézet

Tribik Szilvia: egyetemi hallgató, Miskolci Egyetem, Műszaki Földtudományi Kar

Wächter Balázs: közgazdász, vezető tanácsadó, Vital Pro Kft.

Szerzőink figyelmébe !

A szerkesztőség kéri a szerzőket, vegyék figyelembe az alábbi szempontokat:

- Maximálisan 35.000 karakter terjedelmű tanulmány közölhető. A tanulmány elejére öt soros összefoglalót kérünk, valamint 3-5 kulcsszó megnevezését.
- A szöveget fájlban kérjük leadni, lemezen vagy e-mailen. (MS WORD bármelyik változatában lementve.)
- Kb. 10-15 sorban rövid összefoglalót kérünk a tanulmányról angolul, valamint a cikkben szereplő ábrák és táblázatok címét is kérjük angolul.
- A táblázatokat megfelelően formázva a szövegbe építve kérjük. Számozással kell jelezni a szövegben elfoglalt pontos helyüket, címüket.
- Terjedelmi okok miatt kérjük, hogy egy tanulmányban legfeljebb 4-5 ábra szerepeljen.
- Az ábrákat (pl.: térképek, diagramok, rajzok, fényképek) és táblázatokat megfelelően formázva a szövegbe építve kérjük elküldeni. A fénymásolással, szkenneléssel készült ábrákat nem tudjuk elfogadni, mert a nyomda számára nem megfelelő a minőségük. Színes ábrák közlésére sincs módunk. Mindenképpen szükséges az ábrák és táblázatok külön számozása (pl.: 1. ábra; 2. ábra; 1. táblázat; 2. táblázat), s hivatkozásuk pontos feltüntetése a szövegközben, zárójelben, döntve: (*1. ábra*) vagy (*1. táblázat*).
- Az ábra címét az ábra alatt, középen elhelyezve, a táblázatok címét a táblázat fölött balra igazítva kérjük elhelyezni. Az ábrák és táblázatok alatt fel kell tüntetni a forrást is. Ha saját készítésű az ábra, akkor a „*Forrás: Saját szerkesztés, ill. Saját számítás.*” megnevezést kell használni.
- Az irodalmi hivatkozásokat minden esetben kérjük feltüntetni, a szerző *vezetéknévét* és a kiadását évét zárójelbe téve. Pl.: (*Conti 1993*). Pontos idézetnél az oldalszám is szükséges. Pl.: (*Conti 1993, 76*) vagy (*Conti 1993, 76-86*). A hivatkozások ne lábjegyzetként, hanem csak a fent leírt formában kerüljenek a szövegbe.
- *Az irodalomjegyzékben csak olyan tételek szerepeljenek, amelyekre a szövegközben hivatkozás található, s minden meghivatkozott irodalmat feltétlenül fel kell tüntetni az irodalomjegyzékben.*
- A jegyzeteket kérjük a szöveg végén, számozott formában elhelyezni. A jegyzetek a főszöveg kiegészítéseit tartalmazzák, ne legyen bennük pl. ábramagyarázat, hivatkozás.
- A szöveg után kérjük beírni az irodalomjegyzéket, a következő alapformákban:
Könyv: szerző (megjelenés éve) A mű címe, a kiadó neve, a kiadás helye.
Folyóirat: szerző(k) (a megjelenés éve) A cikk címe. – A folyóirat neve. (Az évfolyam sorszáma), a szám sorszáma, a cikk kezdő és befejező oldalszáma.
Gyűjteményes kötetben szereplő cikk: szerző(k) (a megjelenés éve) A cikk címe. A gyűjteményes kötet címe. – Szerkesztő(k) neve (szerk. vagy ed(s), vagy Hrsg.), a kiadó neve, a kiadás helye, a hivatkozott írásmű kezdő és befejező oldalszáma.

Példák:

Cronaue, U. (1992) *Kommunale Unternehmen*. Erich Schmidt Verlag, Berlin.

Alchian, A.-Demsetz, II. (1972) Production, information costs and economic organisation. – *America Economic Review*, 2. 775-795. o.

Péteri G. (1991) Az önkormányzatok és oktatási intézményeinek viszonya, finanszírozási kérdések. – Kozma T. (szerk.) *Önkormányzat és iskola*. Oktatókutató Intézet, Budapest, 122-154.o.

Köszönjük !

Szerkesztőség